

ԵՎՐԱՍԻԱ ՄԻՋԱԶԳԿԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ЕВРАЗИЯ
EURASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY

ԲԱՆԲԵՐ

1 2016
Երևան

**Հրատարակության է երաշխավորվել Եվրասիա
միջազգային համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Սուրեն Օհանյան (գլխավոր խմբագիր), աշխ.գ.դ., պրոֆեսոր
Աննա Օհանյան, ԱՄՆ Ստոնհիլ համալսարանի պրոֆեսոր, ք.գ.դ.
Աշոտ Ենգոյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր
Աշոտ Մարդոյան, տ.գ.թ., դոցենտ
Աշոտ Մարկոսյան, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Գառնիկ Սաֆարյան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր
Լիլյա Ավետիսյան, տ.գ.թ., դոցենտ
Հայկ Խաչատրյան, ի.գ.թ.
Հայկ Պետրոսյան, մանկ. գ.դ., պրոֆեսոր
Հայկ Սարգսյան, տ.գ.դ., պրոֆեսոր
Հակոբ Հարությունյան, փ.գ.թ., դոցենտ
Հովհաննես Հարությունյան, տ.գ.թ.
Սամվել Մուրադյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր
Սամվել Քոթանջյան, տ.գ.թ.
Ստեփան Ծաղիկյան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր
Վահե Վանեսյան, CIDA-Կանադական միջ. զարգաց. գործակ. ք.գ.դ.
Քրիստինե Հարությունյան, ք.գ.թ., դոցենտ

Խմբագրական խորհրդի քարտուղար՝ Նունե Զոմարդյան

ISSN 1829-4952

© Եվրասիա միջազգային համալսարան, 2016

*Издается по рекомендации ученого совета
Международного университета Евразия*

Редакционная коллегия

Сурен Оганян (главный редактор), д.г.н., профессор
Анна Оганян, д. филос.н. Стонхиллского Университета США, профессор
Айк Саркисян, д.э.н., профессор
Айк Хачатрян, к.ю.н.
Айк Петросян, д.пед.н.
Акоп Арутюнян, к. филос.н., доцент
Ашот Енгоян, д.полит.н., профессор
Ашот Мардоян, к.э.н., доцент
Ашот Маркосян, д.э.н., профессор
Гарник Сафарян, д.ю.н., профессор
Лиля Аветисян, к.э.н., доцент
Оганес Арутюнян, к.э.н.
Самвел Котанджян, к.э.н.
Степан Цагикян, д.ю.н., профессор
Самвел Мурадян, д.ф.н., профессор
Ваге Ванесян, д.полит.н., Канадское агентство международного развития (CIDA)
Кристине Арутюнян, к.ф.н., доцент

Секретарь редакционной коллегии: Нуне Джомардян

ISSN 1829-4952

© Международный университет Евразия, 2016

*Recommended for publication by the Scientific
Council of Eurasia International University*

Editorial Board:

Suren Ohanyan, (Chairman), Doctor of Geographical Sciences, Professor
Ashot Markosyan Doctor of Economics, Professor
Hayk Sargsyan, Doctor of Economics, Professor
Hovanes Harutyunyan, Ph.D. in Economics
Ashot Mardoyan, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Lilya Avetisyan, Ph.D. in Economics, Associate Professor
Samvel Kotanjyan, Ph.D. in Economics
Garnik Safaryan, Doctor of Law, Professor
Stepan Tsaghikyan, Doctor of Law, Professor
Hayk Khachatryan, Ph.D. in Law
Hayk Petrosyan, Doctor of Pedagogy, Professor
Ashot Engoyan, Doctor of Political Sciences
Anna Ohanyan, Ph.D. in Political Sciences at Stonehill College, USA, Professor
Hakob Harutyunyan, Ph.D. in Philosophy, Associate Professor
Samvel Muradyan, Doctor of Philology, Professor
Vahe Vanesyan, Doctor of Political Sciences, The Canadian International Development Agency
(CIDA)
Kristine Harutyunyan, Ph.D. in Philology, Associate Professor

Secretary of Editorial Board: Nune Jomardyan

ISSN 1829-4952

© Eurasia International University, 2016

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռաֆիկ Պետրոսյան

Գարեգին Պետրոսյան

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՑԵՐԸ ԲԱՑԱՀԱՅՏԵԼՈՒ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

9

Մարտին Մանուկյան

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԵՎ ՊԱՌՀԱՄԵՆՏԱՐԻՉՄԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

20

Անուշ Մարգարյան

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐՆ ՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՍԱՀՄԱՆՈՂ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՔ ԱՊԱՀՈՎՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

30

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Անի Հովասափյան

ՌՈՒՍ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼՈՒՄ

38

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Աշոտ Մարդոյան

ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ

50

Միսակ Ավագյան

ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

59

Մարինե Ղահրամանյան

ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ ՓՈՔՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ԶԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

76

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սոնա Հակոբյան

ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԻ ԽՈՒՍԱՓՈՒՄԸ «ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԵԶՐՈՒՅԹԻՑ. ԼԵԶՎԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԿԻՐԱՌՎՈՒՄ ԵՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ԽՈՒՍԱՆԱՎՄԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ

84

Միրա Կարապետյան

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ ՄԱՐԿ ԼԵՎԻԻ «ՊԱՐՈՆ ԴԱԼԴԻԻԻ ԱՆՍՈՎՈՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ» ՎԵՊՈՒՄ

94

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ

Նունե Զոմարոյան

ԲԱՆԱՎԵՃԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԴԱՍԱՎԱՆԴՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻ ԱՌԱՆՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

100

Աննա Առաքելյան

ՑՈՒՑԱԴՐԱԿԱՆ ՏԻՊԻ ԱՆՁԻ ՊԱՀԱՆՋՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴԻՍԵՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

108

СОДЕРЖАНИЕ

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Рафик Петросян

Гарегин Петросян

МЕТОДЫ УСТАНОВЛЕНИЯ ПРОБЕЛОВ В ПРАВЕ

9

Мартын Манукян

ПРОБЛЕМЫ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ И ПАРЛАМЕНТАРИЗМА В КОНТЕКСТЕ
КОНСТИТУЦИИ РА

20

Ануш Маркарян

ДОКУМЕНТЫ УСТАНОВЛИВАЮЩИЕ ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И
ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ ИХ ОРГАНЫ

30

ПОЛИТОЛОГИЯ

Ани Овасапян

РАЗВИТИЕ РОССИЙСКО-ИРАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

38

ЭКОНОМИКА

Ашот Мардоян

ВРЕДНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА
ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

50

Мисак Авагян

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР ФОРМИРОВАНИЯ ЕРВАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО
СОЮЗА

59

Марине Каграманян

ПРОЕКТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

76

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

Сона Акопян

КАК СОЕДИНЕННЫЕ ШТАТЫ УКЛОНЯЮТСЯ ОТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОНЯТИЯ
«ГЕНОЦИД»: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ПРИ
МАНЕВРИРОВАНИИ В ПРИЗНАНИИ ГЕНОЦИДА

84

Мира Карапетян

ТЕМА АРМЯНСКОГО ГЕНОЦИДА В РОМАНЕ МАРКА ЛЕВИ - «СТРАННОЕ
ПУТЕШЕСТВИЕ МИСТЕРА ДАЛДРИ»

94

ПЕДАГОГИКА

Нуне Джомардян

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕБАТА КАК МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ

100

Анна Аракелян

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ
ДЕМОНСТРАТИВНОГО ТИПА

108

CONTENT

JURISPRUDENCE

Rafik Petrosyan

Garegin Petrosyan

THE METHODS OF DISCLOSING THE GAPS OF LAW 9

Martin Manukyan

PROBLEMS OF SEPARATION OF POWERS AND PARLIAMENTARISM

IN THE CONTEXT OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC

OF ARMENIA 20

Anush Margaryan

HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS DOCUMENTS AND

THEIR RESPECTIVE BODIES 30

POLITICAL SCIENCE

Ani Hovasapyan

THE DEVELOPMENT OF RUSSIAN-IRANIAN RELATIONS AT THE CURRENT STAGE 38

ECONOMICS

Ashot Mardoyan

THE NEGATIVE IMPACT OF THE MINING INDUSTRY ON THE ENVIRONMENT 50

Misak Avagyan

HISTORICAL REVIEW OF THE EURASIAN ECONOMIC

UNION FORMATION 59

Marine Ghahramanyan

PROJECT MANAGEMENT FOR SMALL AND

MEDIUM-SIZED BUSINESSES 76

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

Sona Hakobyan

HOW THE USA AVOIDS FROM THE WORD “GENOCIDE”:

LINGUISTIC STRATEGIES OF MANEUVERING GENOCIDE RECOGNITION 84

Myra Karapetyan

GENOCIDE IN MARC LEVY’S NOVEL “THE STRANGE JOURNEY OF

MR. DALDRY” 94

PEDAGOGY

Nune Jomardyan

MAIN FEATURES OF DEBATE AS A TEACHING METHOD 100

Anna Araqelyan

THE PECULIARITIES OF NEEDS MANIFESTATION OF THE DEMONSTRATIVE PERSON 108

ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԲԱՅԵՐԸ ԲԱՑԱՀԱՅՏԵԼՈՒ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ

Ռաֆիկ Պետրոսյան

Իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,

ՀՀ վաստակավոր իրավաբան

Գարեգին Պետրոսյան

ՀՀ ԱԺ աշխատակազմի իրավաբանական վարչության պետի տեղակալ,

ՀՀ պետական ծառայության 1-ին դասի խորհրդական,

իրավաբանական գիտությունների թեկնածու

Հոդվածում վերլուծված են իրավունքի և օրենսդրության բացերի հետազոտման ձևական-իրավաբանական և կոնկրետ սոցիոլոգիական մեթոդները պոզիտիվ իրավունքի հասկացության դիրքերից: Ուսումնասիրությունը կատարվել է հաշվի առնելով իրավունքի բացերի էության և դրանց դասակարգման «նեղ» ու «լայն» մոտեցումների գիտական հայեցակետերը և այն հանգամանքը, որ նշված մեթոդները իրավագիտության ընդհանուր մեթոդաբանության կատեգորիալ ապարատի օրգանական տարրեր են, որոնց բացահայտումը հետապնդում է իրավունքի պաշտպանությանը խոչընդոտող բացերը լրացնելու և/կամ հաղթահարելու, օրինականություն ապահովելու նպատակ:

Հիմնաբառեր. իրավունքի բացեր, բացերի բացահայտում, մեթոդաբանություն, ձևական-իրավաբանական, կոնկրետ սոցիոլոգիական, բացերի բացահայտման եղանակներ, անալոգիա, փորձարարություն

Հունարեն *methodos* եզրույթը հայերեն թարգմանությամբ նշանակում է հետազոտման ուղի, եղանակ, տեսություն, ուսմունք, մարդու տեսական և պրակտիկ գործունեությունը կարգավորող ճանաչողական սկզբունքների, միջոցների, մոտեցումների, հնարքների ամբողջություն, որոնք տարբերվում են ըստ կիրառության բնագավառների: Դրան համապատասխան էլ «Մեթոդաբանություն» փիլիսոփայական ուսմունքը պայամանվորում է իմացու-

թյան գործընթացի ընդհանուր ուղղվածությունն ու աշխարհի գիտական պատկերի գծերը, ընդգրկում է գիտելիքի կառուցվածքի վերլուծությունը, դրա ձևակերպման փուլերի և եղանակների ուսումնասիրությունը, դրանց հիմնավորումը և ձանաչողական-ստեղծագործական (էվրիստիկական) արժեքի վերհանումը¹:

Իրավագիտության մեթոդաբանությունը (իրավաբանական մեթոդների ամբողջությունը) իրականության առանձնահատուկ իրավաբանական հետազոտություն (իմացություն) է, որի միջոցով և որի հետևանքով ձեռք է բերվում, բազմապատկվում, խորանում ու զարգանում է իրավաբանական գիտելիքը: Այլ կերպ՝ իրավագիտության մեթոդաբանությունը իրավաբանական իրականությունն է, ձանաչվող իրականության իրավական հատկությունների և կապերի համակարգը, որի իրավաբանական բնույթը պայմանավորված է նրանով, որ իրականության համապատասխան յուրացումը, հասկացությունը և մեկնաբանությունն իրականացվում են իրավունքի հասկացության դիրքերից, տեսանկյունից ու սահմաններում, որոնք ընկած են տվյալ իրավաբանական մեթոդի հիմքում և ելակետային ձևով որոշում են այդ մեթոդի իրավաբանական-իմացաբանական կողմորոշվածությունն ու ուղղվածությունը (ինտենցիոնալությունը):

Ըստ ակադեմիկոս Վ.Ներսեսյանցի՝ իրականության իրավաբանական իմացության առանձնահատուկ մեթոդը կատարում է հետևյալ երկու հիմնական գործառույթները՝ 1) իրավաբանական գիտելիքների ձեռքբերում, 2) տեսական (գիտական) համակարգի կառուցում: Ըստ որում՝ իրավաբանական հետազոտման մեթոդի օգնությամբ ձեռք բերված գիտելիքներն էլ հենց դառնում են իրավաբանական տեսության կառուցման և հիմնավորման եղանակ²:

Ելնելով իրավունքի բացերի էությունից և դրանց դասակարգման «նեղ» ու «լայն» մոտեցումներից՝ Վ.Լիխաչովն իրավացիորեն իրավունքի բացերի բացահայտման մեթոդները բնութագրում է որպես իրավագիտության մեթոդաբանության կատեգորիալ ապարատի օրգանական տարրեր³: Ըստ որում, իրավագիտության պատմության և տեսության մեջ իրավունքի բացերի հասկացության և հատկանիշների հիմնախնդիրը պարբերաբար զուգորդվել է նախ՝ իրավունքի բացերի բացահայտման, իսկ ապա՝ դրանք լրացնելու կամ հաղթահարելու մեթոդների մշակման անհրաժեշտության ընդգծումով: Այսպես՝ Վ.Լիխաչովը գտնում է, որ իրավունքի բացերի ծագումը սերտորեն առնչվում է դրանց դասակարգման խնդրի հետ⁴, իսկ ըստ Վ.Զաբիգալյոյի՝ բացերի դասակարգումը, անկասկած, «այդ երևույթի բնույթի, բացերի ծագման պատճառների և դրանք հաղթահարելու կարևոր

1 Տե՛ս ՀՍՀ, Երևան 1981, հատ.7, էջ 38-ի «Մեթոդ» և «մեթոդաբանություն» եզրույթները:

2 Տե՛ս Վ.Ներսեսյանց, Իրավունքի և պետության տեսություն: Եր., «Նաիրի», 2001, էջեր 22-24:

3 Տե՛ս Лихачев В.И. Установление пробелов в современном международном праве. Казань..Изд-во Казан. ун-та, 1989, էջ 7:

4 Տե՛ս В.И.Лихачев Проблемы в современном международном праве. Издательство Казанского университета, 1985, էջ 31:

և անհրաժեշտ աստիճան են»։ Այս հեղինակի կարծիքով՝ բացերի դասակարգումը չափազանց կարևոր է դրանց բացահայտման, լրացման և հաղթահարման համար, որովհետև այդ գործընթացն առավել քան կոնկրետ է և կապվում է այնպիսի օբյեկտների հետ, որոնք պահանջում են անհատական գնահատում և պարզաբանում։ Այդ գործընթացի արդյունավետությունը մեծապես կախված է բացերը պարզելու միջոցների ճիշտ ընտրությունից, որը ենթադրվում է, այսպես կոչված, «բացային» իրադրությունից, դրա բաղադրատարրերից, դրա հետևանքներից։ Բացերի ճշգրիտ դասակարգման, դրանք այս կամ այն տեսակին վերագրելու ժամանակ պարզվում են շատ և շատ հարցեր⁵։

Իրավակիրառման գործընթացում, բացերի բացահայտման և դրանց լրացման կամ հաղթահարման հասկացությունները համեմատելով միմիանց հետ, Վ.Լազարեն առաջնությունը տալիս է բացերի բացահայտմանը, քանի որ ըստ նրա՝ այդ հարցի լուծումը կարևոր նշանակություն ունի օրինականության պահպանման և իրավական կարգավորման համակարգի կատարելագործման համար⁶։

Իրավաբան գիտնականները, իրավունքի բացերի առկայության կամ բացակայության վերաբերյալ ունեցած իրենց պատկերացումներին համապատասխան, տարամիտում են նաև այդ բացերի բացահայտման մեթոդների և եղանակների որոշարկման, հետևաբար և այդ բացերը վերացնելու կառուցակարգերի օգտագործման հարցերում։ Այսպես՝ իրավական բացերի առկայությունը սոսկ միայն ընդհանուր նորմերում ամրագրված և կոնկրետ նորմով չկարգավորված իրավահարաբերությունների մեջ դիտարկող հեղինակների, այսինքն՝ բացերի բնորոշման նկատմամբ «նեղ» սնուցման կողմնակից հեղինակների կարծիքով դրանք (բացերը) պետք է փնտրել միայն արդեն գոյություն ունեցող, օրենսդրորեն ձևակերպված իրավական ակտում և այն էլ այն դեպքում, երբ «կոնկրետ դեպքի փաստական հանգամանքները թեկուզև ուղղակիորեն չեն նախատեսված, բայց անհրաժեշտաբար բխում են օրենքի հիմնական դրույթներից»⁷, կամ էլ երբ բացի հաստատման հիմքում ընկած է օրենսդրի մտադրության մասին ենթադրությունը⁸։ Մեկ այլ հեղինակի մեկնաբանությամբ իրավաբանական բացն առկա է այնտեղ, որտեղ իրավական կարգավորման ենթակա հարաբերություններն իրենց ծավալով գերազանցում են կոնկրետ նորմերով փաստորեն կարգավորվող հարաբերությունների համակցությանը⁹։

Իրավունքի բացերի առկայությունը միայն արդեն իսկ գոյություն ունեցող, օրենսդրորեն ձևակերպված իրավական ակտերում դիտարկող հեղի-

5 Տե՛ս Забига́йло В.К. Проблемы пробелов в праве. Киев, 1974, էջ 50:

6 Տե՛ս В.В.Лазарев Проблемы в праве и пути их устранения.М., Юридлит., 1974, էջ 40:

7 Տե՛ս, օրինակ՝ Акимов В.И. Понятие пробела в прова, Иоффе О.С., Шаргородский М.Д.Вопросы теории и прова.-М., Юридическая литература. 1961, Елькин П.С. К вопросу об аналогии закона в уголовном судопроизводстве//Актуальные проблемы укрепления социалстической законности и правопорядка. 1982, էջ 84:

8 Տե՛սБелкин А.А. Аналогия в государственном праве// Правоведение 1992, N 6:

9 Տե՛սАбушенко Д.Б. Судебное усмотрение в гражданском и арбитражном процессе. М.,НОРМА, 2002, էջ 110:

նակները, իհարկե, ոչ առանց հիմքի գտնում են, որ օրենսդրության բացերը կարող են բացահայտվել ոչ այլ կերպ, քան կենսական իրադրությունների իրավաբանական կարգավորման գործընթացում, որովհետև հենց այդտեղ է, որ իրավակիրառողը մանրակրկիտ կերպով ուշադրություն է դարձնում այս կամ այն իրադարձության վրա, տվյալ դեպքով մեկնաբանում և կիրառում է օրենքը, լուծում է իրավունքի հարցերը, հասնում է պարտականությունների կատարմանը կամ արգելանքների պահպանմանը: Այդպիսի գործունեության ընթացքում ցանկացած յուրիսդիկցիոն մարմին կարող է պարզել, որ գործի լուծման համար անհրաժեշտ նորմերը լրիվ կամ մասնակիորեն բացակայում են, և անհրաժեշտություն կա հաղթահարել բացը¹⁰:

Մի շարք գիտնականների կարծիքով՝ իրավունքի բացը պարզելիս դրա հետագա հաղթահարման եղանակ ընտրելու համար առավել կարևոր նշանակություն ունի այն (բացը) սահմանազատել ընդարձակ մեկնաբանման դեպքից: Այս դեպքում հատուկ ուշադրություն է դարձվում օրենսդրի կողմից նախատեսված, բայց իրավական նորմում չարտացոլված փաստը օրենսդրի տեսադաշտից դուրս թողնված փաստերից առանձնացնելուն¹¹: Սա անվիճելիորեն նշանակում է, որ իրավակիրառ մարմինը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է մեկնաբանի օրենքը կամ էլ կարողանա գործող նորմերի և վիճելի դեպքի «բավականաչափ աշխատատար համեմատական վերլուծություն» կատարել:

Ըստ իրավական բացերի նկատմամբ «լայն» մոտեցման կողմնակից Վ.Ջաբիգայրյի՝ բացի մասին կարող է խոսք գնալ միայն այն դեպքում, երբ իրավունքում բացակայում է կոնկրետ պատվիրանը, բայց գործող օրենսդրության բովանդակությունից ակնհայտորեն երևում է, որ օրենսդիրը պետք է կարգավորեր որոշակի հասարակական հարաբերությունը, և ինչ-ինչ պատճառներով չի կարգավորել այն¹² ասվածից փաստորեն բխում է, որ իրավական բացերի մասին խոսվում է «գործող օրենսդրության» ձևավորման պահին գոյություն չունեցող հարաբերությունների կապակցությամբ, որոնք հայտնի էլ չէ, թե երբ կառաջանան: Նման տեսակետը մեր կարծիքով ընդունելի չէ, որովհետև նախ՝ իրավական կարգավորման բացերը կարող են գոյություն ունենալ և դրսևորվել միմիայն արդեն իսկ կարգավորված հարաբերություններում, և երկրորդ՝ բացերի բացահայտման խնդիրը սոսկ իրավական նորմի բացակայության հետ կապելը, այսինքն՝ այն միայն օրենքում փնտրելը կարող է վերածվել բացերի հիմնավորող սոսկ օրենսդրության տեխնիկական թերությունների վերացման գործընթացի հանգեցնելու:

Իրավունքի բացերը բացահայտելու և դրանք լրացնելու կամ հաղթա-

10 Տե՛ս Спектор Екатерина Ильинична Пробелы в законодательстве и пути их преодоления. Дисс... канд. юрид.наук, М., 2003, էջ 50:

11 Տե՛ս Шершеневич П.Г. Общая теория права.-СПБ, 1903, էջ 320, Комиссаров К.И. Задачи судебного надзора в свете гражданского судопроизводства.-Свердловск, 1971 էջ 34, Абушенко Д.Б., նշվ.աշխ.էջ 110:

12 Տե՛ս Забигаило В.К. Проблема «пробелов в праве» (К критике буржуазной теории)- Киев.. Науковадумка, 1974, էջ 37:

հարելու գործընթացն իրավակիրառողի պրոֆեսիոնալ մտավոր գործունեության երկու, անխզելիորեն միմյանց հետ կապված փուլեր են, որոնցից առաջինն ընդգրկում է բացերի հետազոտման եղանակները, իրավակիրառողի վերլուծական աշխատանքը, նրա մտավոր տրամաբանական գործունեությունը: Իրավական բացը պարզելուց հետո իրավակիրառող մարմինը չի կարող այդ հիմքով որևէ մեկին մերժել նրա իրավունքների պաշտպանության հարցում. Նա պարտավոր է բացը պարզելուց հետո անցում կատարել դեպի հաջորդ փուլ՝ բացի հաղթահարմանը: Մտածողական գործընթացի այդ երկու փուլերն էլ հիմնվում են միևնույն տրամաբանական գործառնությունների վրա, իսկ վերջիններս իրենց հերթին կապված են մեկնաբանման այս կամ այն եղանակի հետ:

Իրավակիրառողի մտավոր տրամաբանական գործունեությունը, ինչպես ներկայացվում է իրավաբանական գրականության մեջ, իրականացվում է իրավունքի բացերի բացահայտման երկու հիմնական՝ ա) ձևական-իրավաբանական բ) կոնկրետ սոցիոլոգիական, մեթոդներով: Այդ մեթոդների և դրանց բաղկացուցիչները կազմող, այն է՝ նոր իրավական ակտերի ընդունման անհրաժեշտությունը հիմնավորող ապացույցների շրջանակը որոշելուն, համապատասխան նորմերի առկայությամբ բացերի լրացման անթույլատրելիությանը, բացերի բացահայտմանը և իրավաստեղծ գործունեության փոխհարաբերակցությանը, գործող օրենսդրության կիրառման պրակտիկայի ուսումնասիրմանը և անփոփմանը, օրենսդրության կատարելագործման անհրաժեշտության հիմնավորմանը, նորմատիվ իրավական ակտերի մշակմանը, օրենսդրության համակարգմանը վերաբերող ընդհանուր հարցերը դեռևս 20-րդ դարի 80-ականներին գիտականորեն մշակվել են Վ.Լազարևի կողմից¹³:

Ֆորմալ-իրավաբանական մեթոդի տակ հասկացվում է իրավունքի գործող համակարգի բովանդակության մշակման և վերլուծության եղանակների հատուկ համակցությունը, որն ուղղված է հենց նորմատիվ ակտերի «տեխնիկական» թերությունների և վրիպակների բացահայտմանը: Բացերի առկայությունը պարզելու այդ մեթոդի յուրահատկությունը կայանում է իրավունքի, իրավական համակարգի՝ նյութական և սոցիալական պայմանավորվածության որոշ էական, այն է՝ իրավունքի կառուցվածքային իրավաչափություններն արտահայտող կողմերից հրաժարվելու, այդ մեթոդի կիրառման շրջանակներում զուտ տրամաբանական, լեզվական և այլ վերացական կողմերը առաջին պլան մղելու մեջ:

Իրավական նորմը վարքագծի վերացական կանոն է, և այն այս կամ այն դեպքում կիրառելու համար պահանջվում է մեկնաբանման միջոցով կոնկրետացնել այդ նորմը: Իրավական նորմի մեկնաբանման եղանակներ (հնարքներ) են քերականական, տրամաբանական, համակարգային, պատմական (միասնաբար օգտագործվող պատմական-քաղաքական), իրավա-

13 Стю, орինակ, Лазарев В.В. О видах пробелов в праве...//Правоведение, 1969, N 6 էջեր 30-35, նույնը Проблемы в праве и пути..., էջեր 57-129 և այլն:

բանական-եզրույթային (հատուկ-իրավաբանական) և նպատակային մեկնությունները¹⁴:

Իրավունքի նորմի մեկնաբանումը կոնկրետ պայմաններում դրա գործողության իրական բովանդակության պարզաբանումը և բացահայտումն է: Ըստ որում, պարզաբանում ասելով նկատի է առնվում մեկնաբանվող նորմի որոնվող բովանդակության բացահայտման, իմաստավորման և հիմնավորման բուն իրավական-ճանաչողական ընթացակարգը, իսկ բացատրում ասելով նկատի է առնվում մեկնաբանվող իրավական նորմի բովանդակության համապատասխան (պաշտոնական կամ ոչ պաշտոնական) պարզաբանման արդյունքները ընդհանուր օգտագործման համար հրապարակայնորեն արտահայտելու գանազան հատուկ ձևերը¹⁵:

Իրավունքի նորմի մեկնաբանման եղանակների կիրառման միջոցով իրավակիրառը լիակատար պատկերացում է կազմում իրավունքի գործող նորմերի մասին և դրանով իսկ, բացասական եզրահանգման տեսքով թույլ է տալիս որոշել իրավունքում բացի առկայության կամ բացակայության հարցը: Իրավական նորմի իրավաբանական-ձևական մեկնաբանումը կարևորվում է նրանով, որ իրավական տեքստը շարադրված է հենց այն լեզվով, որով իրականացվում է նաև իրավիճակի նորմատիվ-իրավական կարգավորումը, և այդ մեկնաբանումը սկսվում է հենց նորմի կամ դրա մասին սովորական տեքստուալ վերլուծությունից, որն ուղղված է տվյալ նորմի կազմաբանական և շարահյուսական կառուցվածքի պարզաբանմանը: Տրամաբանական մեկնաբանումն իրավական ակտի կամ դրա մասի, մեկնաբանվող նորմի տրամաբանական փոխկապակցված կառուցվածքային բաղադրատարրերի իրավաբանական-տրամաբանական բացատրության գործընթացում ձևական տրամաբանության օրենքների և կանոնների օգտագործման եղանակներն ու ձևերն են, որոնց միջոցով իրավակիրառը պարզում է իրավական նորմի՝ օրենսդրի կողմից նկատի ունեցած, բայց բառացի ձևակերպման մեջ ուղղակիորեն չարտահայտված մտքի բովանդակությունը: Այս եղանակով է պարզվում նաև կարգավորման ենթակա իրավիճակի իրավաբանական-տրամաբանական իմաստավորման, վերացական նորմի և քննարկվող կոնկրետ դեպքի միջև կապի առկայությունը: Համակարգային մեկնաբանության միջոցով իրավակիրառ մարմինը պարզում է նորմատիվ ակտի մեջ այս կամ այն ինստիտուտի, իրավունքի այս կամ այն ճյուղի կամ իրավունքի ամբողջ համակարգում տվյալ նորմի տեղը և դերը:

Պատմական-քաղաքական մեկնաբանումը նպատակ ունի բացահայտել մեկնաբանվող նորմի կոնկրետ պատմական պայմանավորվածությունը, դրա բովանդակության վրա ազդող սոցիալական, քաղաքական և այլ գործոնները, նորմն ընդունող և/կամ նորմի իրականացման ժամանակ օրենս-

14 Իրավական նորմերի մեկնաբանման մյուս եղանակները (աղբյուրագիտական, գործառնական, վարդապետական (դոկտրինալ), նպատակային և այլն) իրավունքի բացերի բացահայտման հարցում մեծ դեր չեն խաղում:

15 Տե՛ս Վ.Ս. Ներսեսյանց, նշվ.աշխ.էջ 254:

դրի կամքը, այլ կերպ ասած, նորմի տնտեսական և քաղաքական բովանդակությունը, դրա ընդունման և հրատարակման նպատակն ու պատճառները¹⁶:

Իրավունքի բացերի բացահայտման նպատակով օգտագործվող մեկնաբանման տարբեր եղանակները, անշուշտ, սերտորեն կապված են այդ նորմերի տրամաբանական զարգացման հետ: Այլ կերպ ասած՝ նորմերի տրամաբանական զարգացումը հենց տրամաբանական մեկնաբանման բարձրագույն աստիճանն է, որովհետև մեկնաբանման արդյունքները ոչ միայն բացատրում են այդ նորմերի բովանդակությունը, այլև բոլոր դեպքերում կատարվում են ամփոփումների և եզրակացությունների ձևով ու անհրաժեշտ դեպքերում օգնում են իրավունքի հատուկ նորմերում ամրագրել նոր բովանդակություն¹⁷: Ըստ որում, ապրիորի ենթադրվում է, որ մեկնաբանվող նորմերը ստույգ են ու չպետք է կասկածներ հարուցեն, որ դրանցում օրենսդրի իրական կամքն է արտահայտված: Իսկ ինչ վերաբերում է իրավունքի նորմի կիրառմանը, ապա դա ևս ենթարկվում է ձևական տրամաբանության օրենքներին և տրամաբանական առումով հանգեցվում է փիլիսոփայական մեթոդների՝ դեդուկցիայի և ինդուկցիայի միացմանն ու կիրառմանը՝ որպես մտահանգման եղանակների և հետազոտման մեթոդների, նաև իրավունքի բնագավառում: Այսպես՝ դեդուկցիայի (լատ. deductio-բխեցում) մեթոդի օգնությամբ բացերի բացահայտման հարցում հաճախ կիրառվում է ընդհանուր իրավաբանական սկզբունքներից մասնավոր դրույթների առկայության մասին հետևությունը: Մի շարք իրավահարաբերություններին վերաբերող նորմերից տրամաբանորեն բխեցվում են այդ իրավահարաբերություններից յուրաքանչյուրին վերաբերող նման նորմեր: Օրինակ՝ վարձակալության պայմանագրի առանձին տեսակների և գույքի առանձին տեսակների վարձակալության պայմանագրերի, այդ թվում՝ շենքի և շինությունների վարձակալության նկատմամբ կիրառվում են վարձակալության մասին ընդհանուր դրույթների կանոնները (ՀՀ Քաղ.օր. 628 հոդվ.):

Մտահանգման մյուս եղանակը և հետազոտման մեթոդը՝ ինդուկցիան (inductio-մակաձում՝ մասնավոր եզրակացությունից դեպի ընդհանուր եզրակացություն տանող եղանակ), կիրառվում է, երբ որոնվող ենթադրությունն արվում է համապատասխան իրավահարաբերությունը կարգավորող

16 Մեկնաբանման եղանակները ուսումնասիրվել են մասնավորապես հետևյալ աշխատություններում. С. А. Голунский, М. С. Строгович. Теория государства и права, М. 1940, И. Е. Фарбер Вопросы толкования советского закона. Уч. зап. Саратовского юридического ин-та. Вып. 4, 1956, էջեր 44-45, П. Е. Недбайло Применение советских правовых норм. Госюриздат, 1960, А.С.Пиголкин Толкование нормативных актов в ССР. Госюриздат, 1960, С. С. Алексеев Общая теория социалистического права. Вып 3, Свердловск, 1965 էջեր 188-191, А.Ф.Черданцев Вопросы толкования советского закона. Свердловск 1972, В.В. Лазарев Пробелы в праве и пути..., 1974, Е.Н. Трубецкой Энциклопедия права//Классики русской философии права. СПб, 1998, Х.И.Гаджиев Толкование права и закона. М., 2000, Спектор Екатерина Ильинична Пробелы в законодательстве и пути их преодоления. Автореферат...канд.юрид.наук, М., 2003, Уранский Фарит Рубенович Пробелы в праве и способы их восполнения в правоприменительной деятельности. М., 2005 և այլն:

17 Տե՛ս В.В. Лазарев Пробелы в праве и пути..., էջ 84:

նորմերի ամբողջ համակցության վերլուծության (լրիվ ինդուկցիա) հիման վրա, այսինքն՝ երբ մասնավոր նորմերի վրա տարածվող սկզբունքներն անհրաժեշտորեն օգտագործվում են ընդհանուր սկզբունքները հաստատելու համար: Բնական է, որ լրիվ ինդուկցիայի դեպքում իրավահարաբերությունների տվյալ խմբին պատկանող մի քանի նորմերից հետևություն է արվում ընդհանուր սկզբունքի մասին, այսինքն՝ հետևությունն արվում է ոչ թե մեկ, այլ մի քանի հղումներից: Ինչ վերաբերում է ռեդուկցիային (լատ. *reductio*–շարժում դեպի հետ, վերադարձ նախկին վիճակին), ապա այն մասնավոր դրույթից դեպի ընդհանուր եզրակացություն տանող (դեդուկցիային հակառակ) մտահանգման և հետազոտման կարգին վերաբերող եղանակ է: Օրինակ՝ ՀՀ քաղ.օր. 275 հոդվածի համաձայն՝ սեփականատերն իրավունք ունի բարեխիղճ ձեռք բերողից տվյալ գույքը պահանջել միայն, երբ այդ գույքը կորցրել է սեփականատերը կամ այն անձը, ում այդ գույքի սեփականատերը հանձնել է տիրապետման, կամ այն հափշտակվել է մեկից կամ մյուսից կամ նրանց տիրապետումից դուրս է եկել այլ ճանապարհով՝ անկախ նրանց կամքից: Այս հոդվածի բովանդակությունից եզրակացություն է արվում, որ դրանում չնշված մնացած դեպքերում սեփականատերը գրկվում է գույքը բարեխիղճ ձեռք բերողից պահանջելու իրավունքից:

Անհրաժեշտ է նշել նաև, որ իրավունքի բացի առկայության փաստը կարող է հաստատվել միայն լրիվ ինդուկցիայի մեթոդով: Մյուս դեպքերում իրավակիրառը պետք է կարողանա ձեռք բերել նաև լրացուցիչ տվյալներ:

Վերը շարադրվածները ցույց են տալիս, որ իրավունքի բացերի բացահայտման ձևական-իրավաբանական հիմնական մեթոդի քննարկված տրամաբանական և փիլիսոփայական եղանակները բազմազան են, և դրանք գործնականում կիրառելիս պետք է ձիշտ եզրակացություն անել դրանց հետևանքով ստացված արդյունքներից: Վերջիններս չպետք է հակասեն իրավական նորմի (նորմերի խմբի) մեջ ներառված իրադրությանը:

Իրավաբանական գրականության մեջ որպես օրենքում տեղ գտած իրավական բացերի բացահայտման ձևական-իրաբանական մեթոդի հիմնական եղանակներ իրավամբ մատնանշվում և կոնկրետ գործերի քննության ընթացքում օգտագործվում են անալոգիայի (հուն.-*analogia*–համապատասխանություն, նմանություն) կարգով արվող եզրակացությունները՝ օրենքի և իրավունքի համանմանությունները¹⁸: Այսպես՝ ըստ Է.Կեմուլարիայի՝ անալոգիան ոչ միայն բացերի լրացման եղանակներից մեկն է, այլ նաև իրավական բացի հատկանիշ: Նրա կարծիքով՝ օրենքով չկարգավորված փաստական հարաբերությունները դրանով կարգավորված հարաբերությունների հետ նմանության փաստի հաստատումն ինքնին ենթադրում է բացի առկայության մասին¹⁹:

18 Տե՛ս Բաչիաշվիլի Կ.Մ., Յոնձե Բ.Վ., Կալանաձե Կ.Ս. և ժր. , *Актуальные проблемы советского права*–Тбилиси, 1988, էջ 239:

19 Տե՛ս նույն տեղում: Տե՛ս նաև Կեմուլարիա Ե.Ի. *Условия применения углового–процессуального закона по аналогии*//Тезисы докладов на теоритической конференции аспирантов института государства и права АН ССР и юрид.-фак-та МГУ имени М.В.Ломоносова. М.. Изд-во ИГ и ПАН ССР, 1983, էջեր 145–146:

Ե. Սպեկտորը որպես իրավական բացերի բացահայտման և հաղթահարման տրամաբանական առանձին եղանակ մատնանշում է նաև այսպես կոչված «հակադիր եզրակացությունը» (լատ.argumentum a contrario-հակառակ եզրակացություն), ըստ որի՝ որևէ դեպք կամ դեպքերի շարք նախատեսող նորմից բխեցվում է այլ դեպքերի համար բովանդակությամբ հակառակ նորմ:²⁰ Ֆ.Ռեգելսբերգերը, պաշտպանելով նշված տեսակետը, նշում է, որ եթե փաստերի որոշակի կազմի համար նորմ է սահմանվում, և այդպիսի նորմը հանդիսանում է հենց այդ փաստերի առանձնահատկությունը, օրինակ՝ անձանց որոշակի խումբ օժտվում է այս կամ այն առավելություններով կամ զրկվում է այդ առավելություններից, ապա միայն տվյալ անձանց համար սահմանված հակադիր վիճակը դրանով իսկ ճանաչվում է որպես ընդհանուր կանոն:²¹ Մեր կարծիքով՝ նկարագրված դեպքը ոչնչով չի տարբերվում «եղուկցիայի մի տեսակից» ոչ լրիվ ինդուկցիայից, որովհետև այստեղ ևս մասնավոր նորմից փաստորեն բխեցվում է ընդհանուր նորմ:

Իրավական բացերի բացահայտման գործում ձևական-իրավաբանական մեթոդն առաջնային է, որովհետև դրանց բացահայտումն առաջին հերթին ենթադրում է գործող իրավունքի բազմակողմանի իմացություն, և դրանից հետո միայն կարելի է եզրակացություն անել իրավունքի բացի լրացման մասին: Սակայն այդ մեթոդը բացահայտման իր բոլոր եղանակներով հանդերձ, չի կարող արդյունքներ տալ այն դեպքերում, երբ անհրաժեշտություն է առաջանում ընդունել բոլորովին նոր նորմատիվ իրավական ակտեր: Ինչպես Վ.Լազարեն է նշում, այդ մեթոդը «վերացարկվում է գործող իրավունքի նկատմամբ հասարակական հակազդեցությունից, նոր ակտերի հրատարակման տնտեսական նախադրյալներից և հասարակական-քաղաքական հիմնավորումներից»²²: Այլ կերպ ասած՝ նոր նորմատիվ իրավական ակտերի ընդունման ժամանակ պետք է բացահայտել դրանց ընդունումը հիմնավորող տնտեսական, սոցիալական, հասարակական-քաղաքական, գաղափարական և այլ հիմքերը, որտեղ պետք է օգտագործվեն բոլորովին այլ մեթոդներ ու եղանակներ:

Իրավունքի բացերի բացահայտման մեթոդների և առաջին հերթին ձևական-իրավաբանական մեթոդի կիրառման կապակցությամբ ծագում է այն հարցը, թե իրավակիրառման գործընթացում կոնկրետ որտեղ, երբ և ու՞մ կողմից պետք է արձանագրել (վերջնականորեն որոշել) այդ բացերը իրավական վեճերը դատարանում լուծելին, թե՛ դրանք այլ իրավասու (օպերատիվ հետախուզական, հսկողական, վերահսկողական, ստուգիչ-կարգավորիչ և այլն) մարմիններում: Այդ հարցի պատասխանը տրված է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի տեքստում, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք սկզբում երկրի ներսում, իսկ ՀՀ միջազգային

20 Տե՛ս Спектор Екатерина Ильинична, նշվ.ատենախոսություն, էջեր 56-57:

21 Տե՛ս Ф. Регельсбергер Общее учение о праве. Под ред Ю.С. Гамбарова.М., 1997 էջ 161:

22 Տե՛ս В.В. Лазарев Пробелы в праве и пути..., էջ 298:

պայմանագրերին համապատասխան՝ նաև միջազգային մարմիններում: Այս նորմից ակնհայտորեն բխում է, որ բացերի բացահայտումը վերջնականապես կարող է կատարվել իրավակիրառման գործընթացում և առաջին հերթին՝ դատական ակտերում, որոնցով դատարանը օրենքով նախատեսված մեթոդներով և եղանակներով նաև բացահայտում և լրացնում է բացերը ու գործը լուծում է ըստ էության: Պրակտիկայում դա հիմնականում կատարվում է հատկապես իրավունքի բարդ և մասշտաբային ճյուղերով կարգավորվող, սովորաբար խնդրահարույց պայմանագրային (քաղաքացիական), հեղինակային, վնասի հատուցման և այլ հարաբերությունների վերաբերյալ վեճերում, որոնցով դատարանը հարկադրված է լինում կիրառել նաև իրավական նորմերի տարածական, ընդարձակ մեկնաբանում, այսինքն՝ օրենքի կամ իրավունքի անալոգիա:

Կոնկրետ սոցիոլոգիական մեթոդը ներառում է իրականության առանձին կողմերի ուսումնասիրման նշված համալիր գործոնները, և դրա կիրառման նպատակը ոչ միայն նոր նորմատիվ իրավական ակտերի ընդունման, այլ նաև գործող իրավական նորմերի լրացման անհրաժեշտությունը պարզելն է: Այս մեթոդը բնութագրվում է հետազոտման իր երեք տարրերի՝ նպատակի, բովանդակության և մեթոդիկայի (եղանակների) միասնությամբ: Ըստ որում, մեթոդի իրացումն իրականացվում է դիտման (դիտարկման) վիճակագրական տվյալների վերլուծության, հասարակական կարծիքը պարզելու, փորձարարության եղանակներով²³

Այսպիսով՝ իրավունքի բացերի բացահայտման մեթոդները և եղանակները կոչված են երաշխավորել իրավական համակարգի մաս կազմող բոլոր նորմերի անխափան և ճշգրիտ կիրառումը, վերացնել ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությանը խոչընդոտող բացերը, ապահովել օրինականությունը:

23 Այդ տարրերի հասկացության, բովանդակության և վերլուծության հարցերն ուղղակիորեն չեն առնչվում սույն աշխատանքի հետ: Դրանց մասին մանրամասն Տեն В.В. Лазарев Пробелы в праве и пути... էջեր 100-129 և այլ աշխատություններ:

МЕТОДЫ УСТАНОВЛЕНИЯ ПРОБЕЛОВ В ПРАВЕ**Рафик Петросян***Доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист РА***Гарегин Петросян***Заместитель начальника юридического отдела Аппарата Народного Собрания РА Советник 1-го класса Государственной службы, кандидат юридических наук*

В статье, исходя из позитивного права, анализированы формально-юридический и конкретно-социологический методы исследования пробелов в праве. Исследование производилось с учетом концепций «узкого» и «широкого» подходов к сущности и классификации пробелов в праве и того обстоятельства, что указанные методы являются органическими элементами категориального аппарата общей юриспруденции, установление которых преследует цель устранения пробелов, препятствующих защите прав, восполнению и/или преодолению пробелов, обеспечению законности.

Ключевые слова: пробелы в праве, установление пробелов, методология, формально-юридический, конкретно-социологический, способы установления пробелов, аналогия, эксперимент.

THE METHODS OF DISCLOSING THE GAPS OF LAW**Rafik Petrosyan***Doctor of Law, Full Professor, Honored lawyer of the RA***Garegin Petrosyan***Deputy Head of the Legal Department of the RA National Assembly Staff, First Class Advisor of the RA State Service, PhD in Law*

The article analyzes the gaps of formal-legal and specific sociological research methods of the law and legislation gaps from the perspective of positive law concept. The study is done by taking into consideration the scientific aspects of legal gaps' essence along with the classification of "narrow" and "wide" classification. The fact that the above mentioned methods are considered to be the organic elements of the categorical apparatus of general methodology of legal study are also being touched upon. The disclosure of the latter is aimed at filling and/or managing the gaps impeding the defense of rights, herein ensuring legality.

Key words: gaps of law, disclosure of gaps, methodology, formal-legal, specific sociological, the ways of disclosing the gaps, analogy, experimentalism

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄԱՆ ԵՎ ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻԶՄԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՍԱՀՄԱՆԱԳԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Մարտին Մանուկյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի,
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս*

ՀՀ փոփոխված Սահմանադրությունը արդիական է դարձել իշխանությունների բաժանման և պառլամենտարիզմի հիմնախնդիրներին վերստին անդրադառնալու և դրանց իրավաբանական տեսանկյունների գիտական մշակման անհրաժեշտությունը: Հոդվածում անդրադարձ է կատարվել օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների ծագման ու զարգացման պատմական ակունքներին, իշխանության թևերի փոխադարձ կապին, դրանց հակակշիռների ու զսպումների համակարգին:

Հիմնաբառեր. իշխանությունների բաժանում, պառլամենտարիզմ, Սահմանադրություն, աստվածաշնչյան հիմունքներ, օրենսդիր, գործադիր, դատական, Աստվածաշունչ, թագավորական իշխանություն, աշխարհի առաջին գրավոր Սահմանադրություն:

Հայ իրականության մեջ իր բնույթով և թեմատիկ ընդգրկումով հազվագյուտ ուսմունասիրությունների շարքին դասվող **«Իրավունքի և օրենքի, դատարանի և արդարադատության աստվածաշնչյան հիմունքները»** աշխատությունում հեղինակը՝ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Ռաֆիկ Պետրոսյանը, Աստվածաշնչի բարոյականության լույսի ներքո վերարժևորելով իրավունք և օրենք, դատարան և արդարադատություն գաղափարները, համոզիչ կերպով ցույց է տվել, որ դրանց ակունքները, ինչպես որ համամարդկային բազմաթիվ այլ արժեքներինը, գտնվում են ավելի քան 3000 տարի առաջ ստեղծված Հին Կտակարանում և մինչև

այժմ չեն կորցրել իրենց պատմական և հասարակական արժեքը:

Հեղինակը հիմնավորել է, որ պատմական այդ փաստաթղթից են սկիզբ առել ազատության, մարդու իրավունքների ապահովման և պաշտպանության, ինքնակալության և բռնության վերացման, մենատիրության և ամբողջատիրության սահմանափակման, նույնիսկ իշխանության տարբեր ճյուղերի միջև հակակշիռներ և զսպումներ ստեղծելու գաղափարները, և որ իրավունքն ու նրա հիմնարար ճյուղերը, դատարանն ու արդարադատությունն աստվածային ծագում ու բովանդակություն ունեն¹:

Մեզ՝ իրավաբաններին համար առավել քան կարևոր է, որ իրավունքի, օրենքի, անկախ դատարանի և արդարադատության ակունքները ևս գտնվում են պատմական և հնագիտական ուսումնասիրություններով ապացուցված իրապատում հանդիսացող Աստվածաշնչում: Մինչդեռ, եթե մարդկային հասարակության պատմության մեջ Աստվածաշնչի հսկայական դերն ու նշանակությունը խորապես ուսումնասիրվել է տարբեր տեսանկյուններից, ապա մինչև վերջին տասնամյակը, որպես իրավունքի անմիջական աղբյուր, որպես Սահմանադրություն՝ այն ընդհանրապես չէր հետազոտվել: Արևմտյան և եվրոպական, այդ թվում հայ և ռուս բազմաթիվ հետազոտողներ (աստվածաբաններ, պատմաբաններ, փիլիսոփաներ, իրավագետներ) աստվածաշնչյան իրավական հարցերին (պայմանականորեն՝ օրենսդրական մասին) անդրաձարձել էին հատվածաբար՝ կապված նրա ընդհանուր մեկնությունների հետ:

Աստվածաշնչի՝ որպես աշխարհի առաջին գրավոր Սահմանադրության, որպես իշխանությունների բաժանման և հավասարակշռման, դատարանի և արդարատության անկախության մասին իրավունքի պատմական աղբյուրի լայնածավալ քնարկումները սկսվեցին ռուսական իրավաբանական դպրոցի ներկայացուցիչների կողմից միայն վերջին տասնամյակում, որոնք որոշակիորեն ամփոփվեցին Մոսկվայի իավաբանների ակումբի 1997թ փետրվարի 5-ի «Արդարադատության աստվածային արմատները» վերտառությունը կրող նիստում: Քննարկումների արդյունքում ձևավորված գաղափարներն ու եզրահանգումները եկան ժխտելու ինչպես խորհրդային դավանությունը, ըստ որի՝ իշխանությունների բաժանումը և դատական անկախ իշխանության առաջացումը որակվում էր որպես դրամատիրական (բուրժուական) իրավաբաղաբական ուսմունք (դոկտրին), այնպես էլ համաշխարհային իրավագիտության մեջ տիրապետող այն կանխադրույթը, որին համապատասխան դրանք ամբողջովին հանգեցվում էին զուտ աշխարհիկ ուսմունքի, որն իբր ծնվել էր XVII-XVIII դարերի սահմանագծում Շարլ Մոնտեսքիոյի (1689-1755) և Ջոն Լոքի (1632-1703) աշխատություններում: Ընդ որում, ռուս հայտնի իրավագետները և պրակտիկ իավաբանները զուգահեռներ են անցկացրել Աստվածաշնչի ու իշխանությունների բաժանման և օրենսդիր ու գործադիր իշխանություններին հակակշռող, զսպող անկախ

1 Տե՛ս Պետրոսյան Ռ.Գ. Իրավունքի և օրենքի, դատարանի և արդարադատության աստվածաշնչյան հիմունքները Եր.: Ոսկան Երևանցի, 2008թ., էջ 3-11, 14-16, 48-49, 54-56:

դատական իշխանության վերաբերյալ Կոնֆուցիոսի՝ չինական քաղաքակրթության 2600-ամյա բարոյաքաղաքական ուսմունքի (չինական յուրատեսակ Սուրբ գրքի) միջև և դրանց մեկնությունների (այս դեպքում արդեն իրավագետների կողմից) գիտական վերլուծության միջոցով հիմնավորվեցին Աստվածաշնչի՝ մարդկության պատմության մեջ առաջին Սահմանադրությունը լինելու, դատարանի և արդարադատության անկախության աստվածաշնչյան արմատների առկայության, ավելի քան 3000 տարի առաջ իշխանությունների բաժանման փաստերը: **Առաջ քաշվեց այն հետաքրքիր դրույթը, որ իրավունքը և դատական իշխանությունն առաջնային են (առաջացել են ավելի վաղ), քան աշխարհիկ (օրենսդիր և գործադիր) իշխանությունները:**

Իրավունքի տեսանկյունից մենք առաջին հերթին և գլխավորապես կարևորում ենք աշխարհիկ, այսինքն՝ թագավորական իշխանությունը դատական իշխանությունից բաժանելու պահը, որովհետև դրանից հետո հազարավոր տարիներ օրենսդիր և գործադիր իշխանություններն իրականացրել են թագավորները, որոնք նաև Հին Կտակարանի անկախ դատավորների 3-4 դար գործունեությունից հետո խորհրդային կարգերում լրիվ կամ մասնակիորեն ստվերել են դատական, ինչ-որ չափով նաև հոգևոր իշխանությունը, և որը, դժբախտաբար, ոչ ժողովրդավարական կամ միայն ձևականորեն իրենց ժողովրդավարական հռչակած երկրներում, մասամբ նաև Հայաստանում շարունակվում են մինչև օրս:

Հին Կտակարանի կանոններն անառարկելիորեն ապացուցում են, որ թագավորական իշխանությունն առաջացել է դատական իշխանության հիմնադրումից առնվազն 200 տարի հետո: Ավաճը հաստատելու համար թեև բազմաթիվ մեջբերումներ կարող ենք կատարել բուն Աստվածաշնչից, իսկ Հին Կտակարանն էլ կասկած չի թողնում այն իրողության մասին, որ դատական իշխանությունը ոչ միայն անկախ է եղել, այլև նախորդել է աստվածային-թագավորական, այսինքն՝ օրենսդիր և գործադիր իշխանություններին, սակայն, չնայած դրանց, անժխտելի է նաև այն փաստը, որ այսօր ոչ լրիվ ժողովրդավարական պետաիրավական պրակտիկայում շեշտը դեռևս դրվում է օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների վրա: Պետք է խոստովանել, որ դատական անկախ և իշխանության մյուս թևերին հավասարազոր իշխանություն դեռևս չի հաստատվել, հասարակական կարծիքում և պետաիրավական գործունեության մեջ այն իրականում գոյություն չունի, որ ՀՀ-ում սասանված է մարդկանց հավատը ոչ միայն դատական իշխանության, այլև հենց օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների նկատմամբ: Որովհետև ՀՀ ԱԺ-ն այսօր էլ ընդունում է երբեմն էական սխալներով ու թերություններով օրենքներ, չի հետևում դրանց պատշաճ կենսագործմանը գործադիր իշխանության մարմինների կողմից, քանի որ վերահսկողական սահմանադրական լծակներ դեռևս չունի, իսկ եղածներն էլ լիարժեք չի օգտագործվում:

Չխորանալով դատական իշխանության անկախության վերաբերյալ

Արիստոտելի, Մաքիավելլոյ և մյուս հանճարեղ մտածողների՝ աստվածաշնչյան գաղափարների վերլուծությունների մեջ՝ միանգամից նշենք, որ դատարանի անկախության աստվածաշնչյան գաղափարների հիման վրա և դրանց համապատասխան էլ հետագա դարերում կառուցվել է քրիստոնյա պետությունների, նաև Հին և միջնադարյան Հայաստանի օրենսդրությունը, և անվիճելի է, որ այդ աղբյուրներից մեկն Աստվածաշունչն էր: Այդ դրույթները որոշակիորեն ազդել են Աթենքի, իսկ վերջինս իր հերթին՝ Հին Հռոմի իրավական համակարգի վրա: Որոշ ընդմիջումներով և վայրիվերումներով անցնելով նարդկության (հասարակության) պատմության միջով՝ իշխանությունների բաժանման և դատական անկախ իշխանության գաղափարներն ու նորմերն իրենց ուղղակի ձևակերպումն են ստացել և գործնական կիրառում գտել ԱՄՆ-ի Սահմանադրության և ամերիկյան օրենսդրության մեջ, այդ երկրի դատական պրակտիկայում: ԱՄՆ-ի Սահմանադրությունը թեև իշխանությունների բաժանման մասին ուղղակի նորմ չի պարունակում, ինչպես որ ասենք՝ արել է այսօրվա Հայաստանը², բայց օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների միջոցով պետական իշխանության իրականացումը սահմանել է հստակորեն ու դա կիրառվում է: ԱՄՆ-ի սահմանադրական սկզբունքները լրիվ չափով ներառում են գործադիր իշխանության՝ դատական ենթակայության իշխանությունների տարանջատման, դատարանի անկախության աստվածաշնչյան հիմունքները, և որ ամենակարևորն է, հաշվի են առնում ամերիկյան պետության կառուցման հոգևոր հիմունքը: ԱՄՆ գաղթած անգլո-սաքսոնական առաջին նորաբնակները՝ մաքրակրոն ձգնավորականները իրենց հայտարարեցին Աստվածաշնչի, առաջին հերթին՝ Հին Կտակարանի հոգևոր ժառանգները, նրանք իրենց վերաբնակեցումը համեմատում էին Եգիպտոսից հրեաների վերաբնակեցման հետ և քննարկում էին Մասաչուսեթս գաղութում աստվածաշնչյան օրենքների ուղղակի գործողության հարցը, որը և փաստորեն իրացրին ԱՄՆ-ի Սահմանադրության հայրերը: Վերջիններս, չնայած քաջածանոթ էին Շ.Մոնտեսքիոյի և Զ. Լոքի տեսությանը, **այնուամենայնիվ իշխանությունների բաժանման հարցում առաջնորդվեցին Հին Կտակարանով, նույն աստվածաշնչյան հիմունքներով կառուցված Հին Աթենքի և Հանրապետական Հռոմի պետական պրակտիկայով, այսինքն՝ միաժամանակ օգտվեցին երկու աղբյուրներից, ստեղծեցին իրար ոչ ենթակա, փոխկապակցված, մեկը մյուսին հակակշռող և զսպող օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանություններ, սահմանեցին գործադիր իշխանության ղեկավարի՝ նախագահի պաշտոնակալության երդում ԱՄՆ-ի գերագույն դատարանի նախագահի առջև՝ Աստվածաշնչի վրա:** Եվ մինչև օրս ԱՄՆ-ում իշխանությունների նման տարանջատումը գործնականում կիրառվում է: Գերագույն դատարանը 1974 թվականին փաստորեն լուծեց նախկին նախագահ Ռ. Նիքսոնի ձակատագրի հարցը Ռոթթերգեյթյան, իսկ 2000 թվականին նախագահ Բիլ Քլինթոնի հարցը Մոնիկա Լևինսկոյի հետ կապված գործով:

2 Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրություն Երևան 2015թ. էջ 13:

Հայաստանի Հանրապետության գործող Սահմանադրության ակունքներում (ինչպես որ այլ պետությունների սահմանադրություններում) ևս ընկած են պետության, իրավունքի, դատարանի, դատավարության աստվածաշնչյան հիմունքները: Ուրեմն՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ հռչակված ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն կառուցելու, իրավական ժխտողականությունը հաղթահարելու և ժողովրդի սասանված հավատը պետության, պետական իշխանության բոլոր թևերի, հատկապես օրենքն ու իրավունքը կիրառող դատարանի նկատմամբ վերականգնելու համար այսօր առավել, քան երբևէ, Հայաստանում կարիք է զգացվում վերստին խորանալու իշխանությունների բաժանման և դատական իշխանության անկախության, նրա կողմից իշխանության մյուս (օրենսդիր և գործադիր) թևերը հակակշեռլու մասին պատմական աղբյուրներում, առաջին հերթին Աստվածաշնչում ամրագրված դրույթների, սկզբունքների մեջ: Վերջիններս անվերապահորեն ընդունվում են միջազգային հանրության կողմից և կիրառվում են ժողովրդավարական երկրների պետաիրավական գործունեության մեջ:

Այսպիսով՝ կասկածից վեր է, որ իշխանության տարբեր ճյուղերի միջև հակակշիռներ և զսպումներ ստեղծելու գաղափարները աստվածային ծագում ու բովանդակություն ունեն, իսկ «Աստծո պատվիրաններին հնազանդվելուն» հորդորելը դատական իշխանության առաջին և պատմական գլխավոր հիմունքներն են, այսօրվա անկախ դատական իշխանության նախադրյալները: Այդպիսին է Աստվածաշնչի հոգևոր, փիլիսոփայական, իրավաբանական մեկնությունների բոլոր հեղինակների միահանուռ կարծիքը: Անհերքելի է նաև այն, որ մարդկային քաղաքակրթության իրավաքաղաքական գաղափարների թվում դրանք դարերի ընթացքում դարձել են համամարդկային արժեք և ծառայում են պետական ղեկավարման մեջ ժողովրդավարության զարգացման նպատակներին բառիս ամենալայն իմաստով:

Իշխանությունը հասարակական կյանքի կարևորագույն և մշտապես գոյություն ունեցող երևույթներից է: Պատահական չէ, որ սկսած հնագույն ժամանակներից՝ տարբեր դարաշրջանների և տարբեր ժողովուրդների մտածողները մեծ ուշադրություն են նվիրել իշխանության հիմնահարցերին: Նրանցից շատերը փորձել են բացահայտել իշխանության էությունը, գտնել նրա արմատները, սահմանել բնույթը, պարզաբանել նրա իրականացման մեխանիզմը, միջոցներն ու մեթոդները: Եվ հնում արդեն առանձին մտածողներ իշխանության մասին իրենց դատողություններում ճիշտ էին նկատում այդ երևույթին բնորոշ շատ տարբեր: Եվ որովհետև պետական իշխանության էությունն առավել ցայտուն դրսևորվում է նրա գործառնություններում, այդ պատճառով էլ պետության և իրավունքի տեսաբանները առաջին հերթին առանձնացնում էին պետական իշխանության **կարգավորիչ, կազմակերպչական, պահպանական կամ պահպանիչ** գործառնությունները³:

Պետական իշխանության էությունն ու բնույթը դրսևորվում են նաև նրա

3 Տե՛ս Խաչատրյան Հ.Ն. Իշխանությունների տարանջատում և պառլամենտարիզմ: Եր.: «Արեգ» 1994թ. էջեր 5-25:

իմանենտ (ներքնապես հատուկ) հատկություններում: Նախ՝ պետական իշխանությունը ինքնիշխան (սուվերեն) բնույթ ունի, այսինքն՝ նա իր գործառույթներն իրականացնելիս ինքնուրույն է և անկախ ամեն մի այլ իշխանությունից ինչպես երկրի ներսում, այնպես էլ այլ պետությունների հետ ունեցած հարաբերություններում: Երկրորդ՝ «Պետական իշխանություն» կատեգորիան իր էությամբ և բովանդակությամբ միասնական է. նման պարագայում ինչպես հասկանալ «իշխանությունների տարանջատում» հասկացությունը և չկան արդյոք հակասականություն: Հարկ է նկատի ունենալ, որ պետական իշխանությունը բաժան-բաժան չի արվում, չի տրոհվում, որն ի դեպ գործնականում հնարավոր չէ միասնական պետության պայմաններում: Խոսքը գործառույթների և իշխանության կառուցվածքների լիազորությունների խստիվ սահմանազատման մասին է, որպեսզի ապահովվի իշխանություններից յուրաքանչյուրի անկախության բարձր աստիճանը, հակակշիռների և զսպումների համակարգի ստեղծումը՝ բացառելով այդ իշխանություններից որևէ մեկի կողմից ամբողջ իշխանության բռնատիրումը: **Սրանում է իշխանությունների տարանջատման տեսության գլխավոր իմաստը**, որը, ինչպես արդեն վերը նշվեց, աստվածային ծագում և բովանդակություն ունի, սակայն դասական տեսքով ձևակերպվել է անգլիացի փիլիսոփա և քաղաքագետ Ջ. Լոքի և ֆրանսիացի ականավոր լուսավորիչ, իրավագետ Շ. Մոնտեսքիոյի³ կողմից: Վերջինս գտնում էր, որ ազատությունը, որի տակ նա հասկանում էր իրավունք ունենալ անելու այն ամենը, ինչը թույլատրված է օրենքներով, կարող է ապահովված լինել միայն այն պետության մեջ, որտեղ գոյություն ունի իշխանությունների տարանջատում: Մոնտեսքիոն տարբերում է երեք իշխանություն՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական: Հետագայում այս տեսության հետևորդները ավելացրին նաև չորրորդը՝ մունիցիպալ իշխանությունը, որը, սակայն, տարածում չստացավ:

Իշխանությունների տարանջատման տեսության առաջադիմական նշանակությունը նախ և առաջ նրա հակամիապետական միտվածության մեջ էր:

Իշխանությունների տարանջատման իր ըմբռնման էությունը Մոնտեսքիոն արտահայտել է հետևյալ կերպ. «**Եթե օրենսդիր ու գործադիր իշխանությունները միացված լինեն մեկ անձի կամ հաստատության մեջ, ապա ազատություն չի լինի, քանի որ կարելի է երկյուղել, որ այդ միապետը կամ սենատը կարող են բռնակալական օրենքներ հրապարակել, որպեսզի դրանք կիրառեն նույնպես բռնակալորեն: Ազատություն չի լինի նաև այն դեպքում, եթե դատական իշխանությունը բաժանված չլինի օրենսդիր և գործադիր իշխանություններից**»⁴: Այսպիսով՝ Մոնտեսքիոն պաշտպանում էր երեք իշխանությունների անհրաժեշտության գաղափարը, այդ թվում դատական, որն իրականացնում է մի առանձին հաստատություն՝ դատարանը:

Իշխանության տարանջատման տեսությունը իր նախնական մեկնաբանությամբ առավել լիարժեք ու հետևողական իրացվեց ԱՄՆ-ի 1787 թվա-

4 Sten Monteskje III., Избранные произведения. М., 1955г., էջ 290-295:

կանի սահմանադրությամբ: Այստեղ օրենսդրական լիազորություններ են ընձեռված Կոնգրեսին, որը բաղկացած է երկու պալատից՝ (հոդվ. 1) Սենատից և Ներկայացուցիչների պալատից: Գործադիր իշխանությունը իրականացնում է ԱՄՆ-ի նախագահը՝ (հոդվ. 2), իսկ Միացյալ Նահանգների դատական իշխանությունը իրականացնում են՝ Գերագույն դատարանը և այն ցածրաստիճան դատարանները, որոնք ժամանակ առ ժամանակ հիմնում է Կոնգրեսը (հոդվ. 3):

ԱՄՆ-ի սահմանադրական կարգին բնորոշ է կազմակերպական առանձնացման բարձր աստիճանը: Այսպես՝ նախագահը և նրա կառավարության անդամները իրավունք չունեն Կոնգրեսի պալատների անդամ լինելու և մասնակցելու քվեարկություններին: Նախագահը օժտված չէ օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքով: Կոնգրեսը և նախագահն ընտրվում են առանձին-առանձին: Կառավարության անդամները պատասխանատու են միայն նախագահի առաջ:

Մյուս կողմից՝ գործում է «զսպումների և հակակշիռների» համակարգը: Օրենքներն ընդունվում են Կոնգրեսում, բայց յուրաքանչյուր օրենք ներկայացվում է նախագահին, որը կարող է այն չստորագրել և իր առարկություններով վերադարձնել պալատ, որտեղ ընդունվել է օրենքը (վետոյի իրավունք): Վերջնական խոսքը պատկանում է Կոնգրեսին, որը կարող է հաղթահարել վետոն: Նախագահն օժտված է միջազգային պայմանագրեր կնքելու իրավունքով, որոնք, սակայն, պետք է հավանության արժանանան Սենատում ներկա գտնվող սենատորների երկու երրորդի կողմից: Նախագահը նշանակում է դեսպաններին, բարձրագույն պաշտոնատար մյուս անձանց և Գերագույն դատարանի դատավորներին, բայց դա պետք է անի «Սենատի խորհրդով և համաձայնությամբ»: Գերագույն դատարանն իրավունք ունի ոչ Սահմանադրական հայտարարել Կոնգրեսի և Նախագահի ակտերը:

«Զսպումների և հակակշիռների համակարգը» ԱՄՆ-ի սահմանադրական կարգի գործող բաղադրատարն է, այն փոխադրած վերահսկողության հնարավորություն է ընձեռում, պայմաններ ստեղծում երեք իշխանությունների փոխզործակցության համար:

Պետք է նշել, որ բազմաթիվ նորագույն սահմանադրություններում իշխանությունների բաժանման (տարանջատման) տեսության իրականացման ձևերը խիստ բազմազան են: Եթե փորձենք ընդհանրացնել արդի սահմանադրական պրակտիկան, ապա կարելի է ի հայտ բերել իրարից փոքր ինչ տարբերվող ելակետային դիրքորոշումներ: Այն դեպքում, երբ որոշ երկրներում մինևույն անձի մեջ իշխանության տարբեր ճյուղերի գործառնությունների գուգակցումը անթույլատրելի է համարվում, ուրիշ երկրներում արմատավորվել են այլ ավանդույթներ, և նախարարները, որպես կանոն, խորհրդարանի (պառլամենտի) անդամ են: Մի շարք պետություններում բացառվում է գործադիր իշխանությանը օրենք հրապարակելու իրավունքով օժտելու հնարավորությունը: Բայց երկրներ էլ կան, որոնցում որոշակի պայմաններ

րում թույլատրելի է ինչպես ուղղակի, այնպես էլ պատվիրակված օրինաստեղծ գործունեությունը գործադիր կառույցների (նախագահ և կառավարություն) կողմից:

Հարկ է նշել, որ իշխանությունների տարանջատման սկզբունքը չէր ընդունվել մարքսիզմի կողմից: Ավելին, երկար տարիներ այն մերժում և քննադատում էին որպես խորթ և անընդունելի տեսություն:

Բանն այն է, որ Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո հաստատվեց պետական մի կառուցակարգ (մեխանիզմ), որը համապատասխանում էր պրոլետարիատի դիկտատուրայի էությանն ու խնդիրներին: Նրա հիմքը, հետագայում նաև ողջ հասարակության քաղաքական հիմքը հայտարարվեցին խորհուրդները: Հատկապես ընդգծվում էր, որ դրանք հնարավորություն են տալիս միահյուսելու պառլամենտարիզմի և անմիջական ժողովրդավարության դրական կողմերը, այսինքն՝ ի դեմս ժողովրդի ընտրովի ներկայացուցիչների՝ միացնելու և՛ օրենսդիր, և՛ գործադիր գործառույթները: Լենինի նշանավոր ձևակերպումը՝ **«Ոչ թե պառլամենտական հանրապետություն, այլ խորհուրդների հանրապետություն»**, նշանակում էր հրաժարվել ոչ միայն ներկայացուցչական հաստատություններից, այլև պետական իշխանության ինստիտուցիոնալ կառույցներից որպես այդպիսիք: «Ամբողջ իշխանությունը խորհուրդներին» սկզբունքն արտացոլված էր խորհրդային բոլոր սահմանադրություններում և կարևորագույն օրենքներում: Այդ պայմաններում չէին կարող զարգանալ իշխանությունների տարանջատման և պառլամենտարիզմի խնդիրներին նվիրված գիտական մշակումները: Այս տեսությունը մերժվում էր պաշտոնական գաղափարախոսության կողմից և, որպես կանոն, անվստահությամբ էր ընկալվում հասարակական գիտակցության կողմից, ինչը հաճախ սխալ մեկնաբանությունների հետևանք էր:

XIX դարի եկրորդ կեսում միայն նախկին գաղափարական հիմնադրությունների վերանայումով և իրավական պետություն կառուցելու անհրաժեշտությամբ կացությունն արմատապես փոխվեց: Հնարավոր դարձավ հետևողականորեն մշակել իշխանությունների տարանջատման և պառլամենտարիզմի հիմնահարցերը,

Իշխանությունների տարանջատման տեսության ու գործնական կիրառման ուսումնասիրությունը վերջին հաշվով հանգում է քաղաքակրթության համամարդկային արժեքներին դիմելուն: Ժամանկը ցույց տվեց, որ ճշմարտության գլխավոր չափանիշը դասակարգային ուղղվածության մեջ տեսնելը ոչ միայն անհիմն էր, այլև յուրատեսակ կոշտ սահմանափակիչ դարձավ գիտական հետազոտությունների ասպարեզում: **Գիտությունը չի կարող բաց չլինել համաշխարհային փորձի առջև, չօգտագործել հրատապ խնդիրների առավել արդյունավետ արտասահմանյան լուծումները:**

Հասարակության զարգացման ամեն մի նոր պատմական փուլում իշխանությունների տարանջատման տեսության մեջ երևան են գալիս ինչ-ինչ գծեր, որոնք առանձնակի հրատապություն ու սրություն են ստանում: Եր-

բեմն դրանց վրա է սևեռվում քաղաքագետների և գիտնականների լուրջ ուշադրությունը: Եվ, այդուհանդերձ, նրանում կան հաստատուն մեծություններ, որոնք կազմում են նրա հիմնականախթն ու էությունը, կանխորոշում նրա «երկարակեցությունը»: Ժամանակակից պայմաններում ցանկալի կլինեն ուշադրություն դարձնել այն երեք «բաղկացուցիչ մասերի» վրա, որոնք փոխկապակցված ու փոխհամաձայնեցված, անխզելի միասնություն են կազմում:

Նախ՝ իշխանությունների տարանջատման տեսությունը տակավին միտված է այն բանին, որ կանխվի իշխանություններից մեկնումեկի գերազանցությունը մյուսների նկատմամբ, անձնիշխանության և բռնապետական վարչակարգի հաստատումը:

Երկրորդ՝ իշխանությունների տարանջատման տեսությունը «գսպումների ու հակակշիռների» համակարգ է նախատեսում նաև այն բանի համար, որ նվազագույնի հասցվեն կառավարման հնարավոր սխալները, մտեցման միակողմանիությունը կամ գերատեսչականությունը:

Երրորդ՝ նշված գործառույթներով կոռպերացվում են փոխադարձ ձգտումներն ու գործողությունները:

Միաժամանակ պետք է նշել, որ իշխանությունների տարանջատման տեսությունը իդեալական սխեմա չէ, որը գործում է միայն լաբորատոր պայմաններում: Համաշխարհային պատմության մեջ կարելի է գտնել դրա միջոցով դժվարին ու բարդ խնդիրների լուծման բազում օրինակներ:

Հարկ է ընդգծել իշխանությունների տարանջատման տեսության մի կարևոր դրույթ ևս: Այդ տեսությունը չի զբաղվում իշխանությունների կարգորոշմամբ, դրանց միջև հարաբերությունների հիերարխիայով: Պատահական չէ, որ ԱՄՆ-ի տարբեր համալսարաններում սահմանադրական իրավունքի դասընթացներում «իշխանությունների» ուսումնասիրությունը միանման չի կառուցվում: Եթե հետևենք ԱՄՆ-ի սահմանադրական իրավունքի առավել հեղինակավոր և հանրահայտ մի դասընթացի, որը գրել է Հարվարդի համալսարանի պրոֆեսոր Լ. Թրայբը, ապա ոչ մեծ ընդհանուր ներածությունից հետո այն պետք է սկսել դատական իշխանությունից: Մյուս երկրների մեծ մասում առաջնությունը տրվում է օրենսդիր իշխանությանը: Դա բնորոշ է Մեծ Բրիտանիային, Ֆրանսիային, Գերմանիային, Հայաստանին և այլ երկրների:

Ըստ երևույթին անվերջանալի են վեճերն այն հարցերի շուրջ, թե իշխանություններից որն է գլխավորը, առաջնայինը, կարևորագույնը: Բայց բանն այդ չէ: **Իշխանությունների տարանջատման իմաստը հենց այն է, որ հնարավոր լինի խուսափել իշխանությունների հակամարտությունից, վերին աստիճանը բարձրանալու նրանց ձգտումից ու բախումներից:** Պետական տարբեր մարմինների միջև գործառնություններն այնպես են բաշխվում, որի դրանք անհրաժեշտ միասնություն, փոխկապակցված համակարգ կազմեն, որպեսզի ապահովվի պետական գործերի ներդաշնակ կառավարումը: Ահա թե ինչու պառլամենտարիզմի հայեցակարգի հիմքում ընկած է իշխանությունների բաժանման (տարանջատման) սկզբունքը:

ПРОБЛЕМЫ РАЗДЕЛЕНИЯ ВЛАСТЕЙ И ПАРЛАМЕНТАРИЗМА В КОНТЕКСТЕ КОНСТИТУЦИИ РА

Мартын Манукян

*Преподаватель кафедры права Международного
университета Евразия*

Измененная Конституция РА заставила задуматься над темой необходимости снова и снова обратиться к проблемам разделения властей и парламентаризма, а также вопросам научной разработки их юридических аспектов.

В статье подчеркиваются происхождение и развитие исторических источников законодательных, исполнительных и судебных властей, взаимная связь ветвей этих властей, их система сдержек и противовесов.

Ключевые слова: разделение властей, парламентаризм, Конституция, библейские основы, законодатель, исполнитель, судебный, царская власть, Библия, первая письменная Конституция в мире.

PROBLEMS OF SEPARATION OF POWERS AND PARLIAMENTARISM IN THE CONTEXT OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF ARMENIA

Martin Manukyan

*Lecturer of the Law Department at Eurasia
International University*

The amended constitution of the Republic of Armenia made us consider the need of addressing the problems of separation of powers and parliamentary, as well as the scientific elaboration of their legal aspects.

The article emphasizes the origin and development of historical sources of legislative, executive and judicial authorities, the interconnection of the branches of these authorities, their system of checks and balances.

Key words: separation of powers, parliamentary, Constitution, biblical foundations, legislator, executor, judicial, royal power, the Bible, the first written Constitution in the world.

ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐՆ ՈՒ ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՄԱՀՄԱՆՈՂ ՓԱՏՏԱԹՂԹԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՔ ԱՊԱՀՈՎՈՂ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

Անուշ Մարգարյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի
իրավագիտության ամբիոնի դասախոս*

Հոդվածը նվիրված է «մարդու իրավունքներ և ազատություններ» հասկացություններին: Դրանում թվարկված են դրանք սահմանող միջազգային փաստաթղթերն ու պաշտպանող մարմինները:

Հիմնաբառեր. մարդու իրավունքներ, մարդու իրավունքներ և ազատություններ, կոնվենցիա, քաղաքական, խոշտանգումներ:

Մարդու իրավունքները և օրինական շահերը ցանկացած երկրի, հասարակության, ինչպես նաև հանուր մարդկության գոյատևման կարևորագույն տարերին են:

Յուրաքանչյուր մարդ իր ողջ գիտակցական կյանքում ձգտում է ազատության, ինչն իրականացնելիս մշտապես բախվում է տարբեր արգելքների և խոչընդոտների, ուստի առաջ է գալիս դրանց դեմ պայքարելու և դրանք հաղթահարելու անհրաժեշտություն: Ելնելով դրանից՝ մարդկությունն ակնկալում է, որ պետությունը կստեղծի այնպիսի նպաստավոր պայմաններ, երաշխիքներ, որոնք կապահովեն իրենց իրավունքներն ու ազատությունները:

«Մարդու իրավունքներ» արտահայտությունը հանրահայտ է: Այսօր դժվար է գտնել մեկին, ով չի լսել մարդու իրավունքների մասին: Մինչդեռ ինչպես ցանկացած երևույթի, այնպես էլ մարդու իրավունքների վերաբերյալ կան ամենատարբեր, երբեմն իրարամերժ ընկալումներ և բա-

1 Տե՛ս Վ.Պողոսյան, «Մարդու իրավունքներ. հասկացություններ, սկզբունքներ, մոտեցումներ»: Ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, 2002թ., Նախաբան:

ցատրություններ2:

Մարդու իրավունքը սոսկ իրավական հասկացություն չէ, այն նախ և առաջ փիլիսոփայական կատեգորիա է, որը փորձում է բացահայտել մարդու տեղը, դերն ու նշանակությունը հասարակության մեջ: Պատահական չէ, որ փիլիսոփայական ամենատարբեր ուսմունքների միջոցով միշտ էլ փորձ է արվել պարզել հասարակության բնականոն զարգացման համար չափազանց կարևոր այդ հասկացության բնույթը (Համուրաբի, Արիստոտել, Մ. Գոշ, Մաքիավելի, Հ. Գրոցիոս, Սպինոզա, Ժ.Ճ.Ռուսո, Սմբատ Սպարապետ և այլն):

Մարդու իրավունքները միաժամանակ ունեն նաև քաղաքագիտական նշանակություն, որով այն անմիջականորեն առնչվում են քաղաքական կարևորագույն հարցադրումներին՝ պետության և քաղաքացու հարաբերություններին: Հենց սրանով էլ մարդու իրավունքները ստանում են իրավական նշանակություն (կարիք է առաջանում սահմանել իրավունքների պաշտպանության հիմնահարցերը, դրանց երաշխիքների հստակ կառուցակարգերը):

Մարդու իրավունքներն ունեն նաև հոգեբանական, բարոյագիտական, սոցիոլոգիական և այլ նշանակություններ: Հետևաբար, այս ամենով հանդերձ, մարդու իրավունքների բացահայտումը ամբողջության մեջ ենթադրում է համալիր վերլուծություն:

Մարդու իրավունքներն ունեն գերակայություն մարդկային համակեցության բոլոր կանոնների նկատմամբ: Հետևաբար յուրաքանչյուր քաղաքակիրթ հասարակության մեջ պետության գործունեության հիմնական ուղղություններից մեկը մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունն է:

«Մարդու իրավունքներ և ազատություններ» հասկացությունն ի հայտ է եկել դեռևս հնագույն դարաշրջաններում: Եթե ազատության վերաբերյալ առաջին հիշատակումը հանդիպում է մ.թ.ա. 14-րդ դարում³, ապա մարդու իրավունքները գոյություն ունեին դեռևս Հին Հունաստանում և Հին Հռոմում, դրանք ամրագրում էին օրենքի ու օրինականության արժեքն ու կարևորությունը:

Մարդկության ամբողջ պատմությունն իրենից ներկայացնում է մարդու պայքար պետության հետ՝ առավել շատ իրավունքներ ու ազատություններ ձեռք բերելու համար: Այդ պայքարը ներառում էր նաև արդեն իսկ նվաճած իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության համար առավել գործուն մեխանիզմներ ձեռք բերելու միտում: Մարդկության զարգացման յուրաքանչյուր փուլին զուգահեռ ավելի շատ սոցիալական շերտեր են սկսում ձեռք բերել իրավունքներ ու ազատություններ: Ժամանակակից հասարակությունում արդեն յուրաքանչյուր մարդ անկախ իր դիրքից ունի որոշակի անօտարելի իրավունքներ ու ազատություններ:

2 Տե՛ս «Զինված ուժերում մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների վերաբերյալ դասընթացի կազմակերպման և անցկացման ուսումնական ձեռնարկ», ԵԱՀԿ, Երևան, 2013թ., էջ 9:

3 Տե՛ս International Human Rights Protection; Accessed February 21 2010; Available at: http://www.cdphrc.uottawa.ca/eng/doc/inter-web/sitesint_e.php.

Իրավունքների ու ազատությունների վրա հասարակությունն ու մարդկությունը սևեռվել է հատկապես XX դարի երկրորդ կեսին, երբ միջազգային հանրությունը, դասեր քաղելով դարի երկու աշխարհամարտերից և տարածաշրջանային մեծաթիվ բախումների դառը փորձից, որոնց ժամանակ զանգվածային մասշտաբներով անտեսվում և ոտնահարվում էին մարդու իրավունքները, նպատակադրվեց միջազգային իրավունքի նորմերի միջոցով պաշտպանել այդ իրավունքներն ու ազատությունները՝ դրանք դիտելով որպես «ազատության, արդարության և համընդհանուր խաղաղության հիմք», ինչպես նշված է Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում⁴:

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ «Բոլոր մարդիկ ծնվում են ազատ ու հավասար, իրենց արժանապատվությամբ և իրավունքներով: Նրանք օժտված են բանականությամբ և խղճով և պարտավոր են միմյանց նկատմամբ վարվել եղբայրության ոգով»: Հռչակագիրը շեշտում է մարդկային արժանապատվության անզնահատելի արժեքը, որը պետք է ձանաչվի բոլոր մարդկանց համար, առանց որևէ խտրականության: Այդուհանդերձ, Հռչակագիրը որոշակի սահմանափակումներ է նախատեսում մարդու իրավունքների իրականացման հարցում՝ դրանք պայմանավորելով հասարակական կարգի պահպանության անհրաժեշտությամբ, որն էլ իր հերթին, անհրաժեշտ է մարդու իրավունքների իրականացման պայմաններ ստեղծելու համար:

Մարդու հիմնական իրավունքները լայնորեն ընդունված և ձանաչված են ամբողջ աշխարհում: Դրանք ներկայացված են սահմանադրություններում, ՄԱԿ-ի կանոնադրությունում, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում և միջազգային մի շարք կոնվենցիաներում:

Մարդու իրավունքների միջազգային պաշտպանության հիմնական միջոցը դարձավ ՄԱԿ-ի Կանոնադրությունը (1946թ.): Այն հիմք դրեց հասարակության բոլոր անդամների արժանապատվության և հավասար ու անօտարելի իրավունքների ձանաչման ազատությանը, արդարությանը, ազգերի միջև բարեկամական հարաբերությունների զարգացմանն ու խթանմանը:

ՄԱԿ-ի Կանոնադրությունից հետո մարդու իրավունքների վերաբերյալ առաջին համընդգրկուն փաստաթուղթը Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրն է, որում թվարկվում են մարդու քաղաքացիական (անձնական), քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, մշակութային իրավունքները:

Մարդու իրավունքները սահմանող փաստաթղթերը կյանքի կոչելու, դրանց կենսագործումը վերահսկելու և մարդու իրավունքների խախտումները քննության առնելու համար գոյություն ունեն նաև միջազգային մարմիններ.

- ✓ HRC – Մարդու իրավունքների կոմիտեն վերահսկում է Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային

⁴ Տե՛ս Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրի նախաբանը:

դաշնագրի և դրան կից 2 կամընտիր արձանագրությունների (1966թ. և 1989թ.) կենսագործումը,

- ✓ CESC – Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի (1966թ.) և դրան կից կամընտիր արձանագրության (2008թ.) կենսագործումը,
- ✓ CERD – Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին միջազգային կոնվենցիայի (1965թ.) կենսագործումը,
- ✓ CEDAW – Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիայի (1979թ.) և դրան կից կամընտիր արձանագրության (1999թ.) կենսագործումը ,
- ✓ CAT – Խոշտանգումների դեմ պայքարի հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիայի (1984թ.) կենսագործումը,
- ✓ CRC – Երեխայի իրավունքների հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի (1989թ.) և դրան կից 2 կամընտիր արձանագրությունների (2000թթ.) կենսագործումը,
- ✓ CMW – Միգրանտ աշխատողների հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Բոլոր միգրանտ աշխատողների և նրանց ընտանիքների անդամների իրավունքների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի (1990թ.) կենսագործումը,
- ✓ CRPD – Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին միջազգային կոնվենցիայի (2006թ.) և դրան կից կամընտիր արձանագրության (2006թ.) կենսագործումը,
- ✓ CED – Հարկադրական անհետացումից պաշտպանության հարցերով կոմիտեն վերահսկում է Բոլոր մարդկանց հարկադրական անհետացումից պաշտպանելու մասին միջազգային կոնվենցիայի կենսագործումը (2006թ.),
- ✓ SPT – Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի հարցերով ենթակոմիտեն վերահսկում է Խոշտանգումների դեմ կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրության կենսագործումը: Այն նոր տիպի մարմին է ՄԱԿ-ի մարդու իրավունքների համակարգում, որն ունի միայն կանխարգելիչ լիազորություն⁵:

Խոսելով մարդու իրավունքներն ու ազատություններն ամրագրող և գոյություն ունեցող միջազգային փաստաթղթերի մասին՝ նախ նշենք, որ

5 Տե՛ս ՄԱԿ-ի «Մարդու իրավունքների մանդատը», Երևան, 2008թ., էջ 13:

մարդու հիմնական իրավունքները ներկայացված են ազգային սահմանադրություններում, ՄԱԿ-ի կանոնադրությունում, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում և միջազգային մի շարք կոնվենցիաներում:

Մարդու իրավունքների բնագավառում գոյություն ունեն մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, որոնց նպատակն է ճանաչել և պաշտպանել մարդու իրավունքները:

Դրանցից են՝

1. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիան (Հռոմ՝ 1950թ.),
2. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (1966թ.),
3. Խոշտանգումների և դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի ու պատժի այլ ձևերի դեմ կոնվենցիան (1984թ.):

Վերոնշյալներից բացի, գոյություն ունեն նաև մի շարք միջազգային փաստաթղթեր, որոնք ածանցյալ ձևով առնչվում են մարդու կարգավիճակին և իրավունքներին: Յուրաքանչյուր ոլորտ կարգավորող իրավական ակտ ուղղակի թե անուղղակի ձևով շոշափում է մարդու իրավունքները, քանի որ օբյեկտիվ իրականության մեջ գոյություն ունեցող յուրաքանչյուր երևույթ անմիջականորեն վերաբերում է մարդուն, նրա իրավունքներին, ազատություններին, օրինական շահերին և դրանց պահպանմանը: Դրանց ոչ սպառիչ թվարկումը հետևյալն է՝

1. Ահաբեկչության կանխարգելման մասին կոնվենցիա,
2. Մտավոր սեփականության օբյեկտների նկատմամբ իրավունքների պաշտպանության հետ կապված գործողությունների համակարգման մասին պայմանագիր,
3. Բժշկական նշանակության արտադրանքի կեղծման և հանրային առողջության համար վտանգ ներկայացնող նմանատիպ հանցագործությունների մասին կոնվենցիա,
4. Նվազագույն աշխատավարձի սահմանման մասին կոնվենցիա,
5. Ահաբեկչության արգելման մասին կոնվենցիա,
6. Ահաբեկչության ռմբահարումներն արգելելու մասին կոնվենցիա,
7. Պատանդներ վերցնելու դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա,
8. Ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին կոնվենցիա,
9. Եվրոպական սոցիալական խարտիա,
10. Արտադրական պատահարների դեպքում աշխատողներին փոխհատուցելու մասին կոնվենցիա,
11. Մասնագիտական հիվանդությունների դեպքում աշխատողներին փոխհատուցման մասին կոնվենցիա,
12. Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի՝ մանկավաճառության, երեխաների մարմնավաճառության և մանկական պոռնոգրաֆիայի մասին կամընտիր արձանագրություն,

13. Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիային կից՝ զինված հակամարտություններին երեխաների մասնակցությանը վերաբերող կամ-ընտիր արձանագրություն,
14. Աշխատավարձի պաշտպանության մասին կոնվենցիա,
15. Հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքի մասին կոնվենցիա,
16. Հարկադիր աշխատանքի վերացման մասին կոնվենցիա,
17. Երեխայի աշխատանքի վատթարագույն ձևերի մասին կոնվենցիա,
18. Ամենշաբաթյա հանգստի մասին կոնվենցիա,
19. Գործատուի անվճարունակության դեպքում աշխատողների պահանջների պաշտպանության մասին կոնվենցիա,
20. Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիա,
21. Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիա,
22. Բռնությամբ անհետացած բոլոր անձանց պաշտպանության մասին կոնվենցիա,
23. Անձնական տվյալների ավտոմատացված մշակման դեպքում անհատների պաշտպանության մասին կոնվենցիա:

Այս ակտերը ոչ միայն անդամ պետությունների համար սահմանում են մարդու իրավունքների ոլորտին վերաբերող իրավական պարտականություններ, այլև նախատեսում են պետությունների կողմից ստանձնած պարտականությունների կատարումը վերահսկող միջազգային իրավական կառուցակարգեր:

Շնորհիվ վերոնշյալ փաստաթղթերի՝ մարդու իրավունքներն աստիճանաբար ձեռք են բերել միջազգային նշանակություն: Մարդը դարձել է միջազգային իրավունքի սուբյեկտ և միջազգային իրավունքի բնագավառում ձևավորվել է մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքը:

Մարդու իրավունքների պաշտպանության հիշատակված փաստաթղթերին մասնակցող պետությունների ստանձնած պարտավորությունների կատարման ընթացքին հետևելու համար գործում են հատուկ մարմիններ: Անդամ պետությունը պարտավոր է իր ստանձնած պարտավորությունների կատարման ընթացքի վերաբերյալ պարբերական զեկույցներ ներկայացնել ՄԱԿ-ի համապատասխան մարմիններին: Այս մարմինները պարբերական այցելություններ են կատարում անդամ պետություններ և զեկույցներ կազմում մոնիտորինգի արդյունքների մասին⁶:

Հայաստանի Հանրապետությունն այս տարիներին միացել է բազմաթիվ միջազգային պայմանագրերի՝ ստանձնելով կարևորագույն պարտականություններ:

Հայաստանի Հանրապետությունը վավերացրել է՝

- ✓ «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը և նրան կից կամընտիր արձանագրությունը,

6 Տե՛ս «Զինված ուժերում մարդու իրավունքների ...», էջ 19:

- ✓ «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը,
- ✓ «Երեխայի իրավունքների մասին» կոնվենցիան,
- ✓ «Ապարտեյդի հանցագործության կանխման և դրա համար պատժի մասին» Ժնևի կոնվենցիան,
- ✓ «Ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին» Ժնևի կոնվենցիան,
- ✓ Պատերազմական հանցագործությունների և մարդկության դեմ ուղղված հանցագործությունների նկատմամբ վաղեմության ժամկետ չկիրառելու մասին կոնվենցիան,
- ✓ Կանանց նկատմամբ խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիան,
- ✓ Հաշմանդամություն ունեցող անձանց իրավունքների մասին կոնվենցիան,
- ✓ Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության մասին կոնվենցիան,
- ✓ Խոշտանգումների և այլ դաժան, անմարդկային կամ արժանապատվությունը նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի դեմ կոնվենցիան,
- ✓ Ցեղասպանության հանցագործությունը կանխարգելելու և պատժելու մասին կոնվենցիան,
- ✓ Կրթության բնագավառում խտրականության դեմ պայքարի մասին կոնվենցիան և բազմաթիվ այլ միջազգային պայմանագրեր⁷:

2001 թվականին դառնալով Եվրախորհրդի անդամ, Հայաստանի Հանրապետությունն անդամագրվել է «Մարդու իրավունքների ու հիմնական ազատությունների մասին» կոնվենցիային, որին համապատասխան գործում է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, հետևաբար, միանալով այդ կոնվենցիային, ՀՀ քաղաքացիներն իրենց խախտված իրավունքների վերականգնման նպատակով կարող են դիմել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, որի որոշումները վերջնական են և ենթակա պարտադիր կատարման:

Մարդու իրավունքների առանձին տեսակների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետությունն ունի նաև առանձին օրենքներ, որոնք առավել մանրամասն կարգավորում են իրավունքների իրականացման և պաշտպանության ընթացակարգերը:

7 Տե՛ս <http://www.un.am/hy/p/iii-un-treaties-and-armenia>.

**ДОКУМЕНТЫ УСТАНОВЛИВАЮЩИЕ ПРАВА И СВОБОДЫ
ЧЕЛОВЕКА И ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ ИХ ОРГАНЫ****Ануш Маркарян***Преподаватель юридической кафедры Международного
университета Евразия*

Статья посвящена концепции «прав и свободы» человека. В статье перечислены международные документы и органы защиты.

Ключевые слова: права и свобода человека, конвенция, политический, пытки.

**HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS DOCUMENTS AND
THEIR RESPECTIVE BODIES****Anush Margaryan***Lecturer of the Law Department at
Eurasia International University*

The article is devoted to the concept of “human rights and freedoms”. It brings to light the international documents defining these concepts and the enforcement agencies.

The article lists international documents and their protection bodies.

Key words: human rights and freedoms, convention, political, torture.

РАЗВИТИЕ РОССИЙСКО–ИРАНСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Ани Овасапян

*Аспирант Московского государственного лингвистического университета,
Ассистент ректора Международного университет Евразия*

В статье рассматриваются вопросы сотрудничества между Россией и Ираном на Южном Кавказе. Несмотря на то, что две страны исторически были соперниками, вели войны за расширение влияния в регионе, новые реалии ведут их к сотрудничеству. За последнее десятилетие российско–иранские отношения имеют стабильную динамику развития и основываются на стратегических интересах. Существование таких интересов отодвигает разногласия на второй план и обостряет внимание на осуществление совместных целей, однако в будущем, снова ожидается увеличение конкурентных элементов в отношениях двух стран, что особенно проявится в борьбе за нефтегазовый рынок. Будучи наиболее влиятельными странами в регионе, Иран и Россия могут внести свой вклад в безопасность Южного Кавказа и выступать в качестве гарантов урегулирования региональных конфликтов.

Ключевые слова: Россия, Иран, Южный Кавказ, безопасность, Каспийский регион, транспортные и энергетические пути, ядерная проблема, конфликт.

История российско–иранских отношений насчитывает более пяти столетий. РФ и Иран – государства, занимающие важное геополитическое положение, обладающие огромными запасами стратегически значимых полезных ископаемых, немалыми человеческими ресурсами и имеющими мощный экономический и военный потенциал. Сегодня стратегическое партнерство Ирана и России, играет значительную роль в области обеспечения региональной безопасности и стабильности.

Регулярные дипломатические отношения между двумя государствами были установлены еще в XIV веке при персидском монархе Абасе I, когда в России правила династия Рюриковичей. Надо отметить, что изначально российско-иранские отношения формировались как сугубо торговые. Обострившийся еще в начале XIX в. «Восточный вопрос», суть которого состояла в борьбе за рынки сбыта и сферы влияния европейских держав, негативно повлиял на российско-иранские отношения. Все это привело к разгоранию двух русско-персидских войн 1804–1813 и 1826–1828 гг.¹ Известно, что жители России, говоря о годах, последовавших после тех войн, с неизменным сожалением вспоминают дипломата и писателя Александра Грибоедова², погибшего во время захвата русского посольства в Тегеране³

Иран продолжал оставаться военно-политическим противником России и в советские времена. В 30-х годах XX века в Иране заметно усилилась роль Германии. Дело в том, что Гитлер планировал использовать территории Ирана в качестве базы для фашистских экспансий против Советского Союза. Шах открыто заигрывал с нацистами, что в итоге могло грозить включением Ирана в военные действия на стороне Германии⁴. Этого страны антигитлеровской коалиции не могли допустить и поэтому уже в сентябре 1941 г. войска сразу двух держав (Англии и Советского Союза) одновременно были введены на территорию Ирана. В итоге, Иран начал предоставлять свои транспортные пути для транзитных перевозок Англии и СССР (на основе трехсторонних договоренностей).

В середине XX века Иран полностью принял позицию Запада, что стало особенно явным после присоединения Ирана к Багдадскому пакту в 1955 г, куда вошли также Ирак, Великобритания, Турция и Пакистан, и военного соглашения Ирана и США от 1959 г. (оно давало возможность использования американских вооруженных сил на территории Ирана).

После революции 1979 г. американо-иранские отношения полностью прекратились.⁵ В то же время отношения с СССР продолжали оставаться довольно прохладными. Известно, что Имам Хонмейни называл СССР “малым дьяволом” и не доверял советскому правительству. Ситуация изменилась, когда иранские власти заявили, что не допустят размещение на своей территории ракетных баз какой-либо страны, которые будут направлены против СССР. Взаимному сближению также способствовала ирано-иракская война 1980–1988 гг. Дело в том, что Ирак начал войну, не поставив в извест-

1 Тренин, Д. Иран: взгляд из Москвы/Д. Тренин, А. Малашенко. М. 2015 – 32 с.

2 Комиссаров Д.С. Иран: взгляд в тревожное прошлое. Оружием слова: Статьи и воспоминания советских востоковедов. 1941–1945. М.: 1985

3 Современное российское посольство в Тегеране имеет самую большую территорию и самый масштабный комплекс зданий из всех иностранных представительств, что является одним из многочисленных даров персидского шаха, которые стали компенсацией за смерть А.Грибоедова.

4 Орлов Е.А. Россия и Иран в XX веке (основные этапы взаимоотношений). М.: 2002, с. 17.

5 Джамалзаде М.А. Тарих-е равабет-е русий-е ва Иран (История отношений России и Ирана). Тегеран, 1993, с. 24.

ность СССР, хотя об этом была договоренность (согласно договору о дружбе и сотрудничестве, заключенному в 1972 г между ними). В результате, СССР остановил поставки оружия в Ирак и предложил помощь Ирану. После окончания войны, Иран, с целью возмещения потерь от войны, продолжил активную покупку большого количества оружия у СССР. Согласно некоторым данным, с 1988–1992гг. Иран приобрел оружие и военную технику советского производства в размере 4.5 млрд. долларов.

Серьезное улучшение советско–иранских отношений было отмечено уже в период распада СССР, после знакового визита в 1990 году тогдашнего председателя иранского парламента Али Акбара Хашеми Рафсанджани ⁶. Лед в двусторонних отношениях окончательно тронулся после образования Российской Федерации и установлении дипломатических отношений между двумя государствами.

С исчезновением «коммунистической угрозы», иранские лидеры осознали, что сотрудничество с Россией может многое дать.

Повысился уровень взаимопонимания, развернулось сотрудничество в самых разных сферах (экономической, политической, культурной). Начался новый этап партнерства и двусторонних контактов, проявившийся в участии России в таком важном иранском проекте, как строительство атомной электростанции в Бушере.

Иран, в отличие от Турции, не собирался использовать распад СССР для распространения своего влияния в Средней Азии и на Кавказе, не пропагандировал идеи Исламской революции, не финансировал местные религиозные и националистические движения. Более того, Тегеран и Москва объединили свои усилия для предотвращения гражданской войны в Таджикистане в 90–х годах.

Важнейшим периодом сотрудничества стран является начало XXI века, когда РФ вступила в новое тысячелетие с уже определенным осознанием стратегических ошибок, допущенных в 90–х годах прошлого века и понимании своих национальных интересов.

В ныне сложившейся международной обстановке, ИРИ играет важнейшую роль в Западной Азии, куда входит Ближний и Средний Восток, зона Каспийского моря, Кавказ и Центральная Азия. За последнее десятилетие российско–иранские отношения не были достаточно стабильными. Виной является неразрешенность иранской ядерной проблемы, международные экономические санкции, которые были введены против Ирана, неоднозначность политики бывшего президента ИРИ Махмуда Ахмадинежада по отношению к России. Однако с приходом к президентской власти в Тегеране Хасана Роухани (2013г.) появились новые позитивные перспективы⁷.

6 Юртаев, В. И. Иран и Россия – новые грани регионального взаимодействия/В. И. Юртаев//Тридцать пять лет исламской революции в Иране; М.: Пробел, 2015. – с. 162–168

7 Мамедова, Н. М. Экономические интересы России и Ирана в регионе/Н. М. Мамедова//Политика РФ и ИРИ в региональном контексте (ЦА, Кавказ, Ближний Восток); М.: [б. и.], 2015. – с. 90–100.

Немаловажное значение в российско–иранских отношениях приобретает экономический аспект, с точки зрения возможности интенсификации торгово–экономических связей, которые в значительной степени облегчаются вследствие запуска процессов урегулирования иранского «ядерного вопроса» на международном уровне.

Это, в первую очередь, сотрудничество в самых различных областях экономики (атомная и тепловая энергетика, нефтегазовая отрасль, промышленный сектор транспорта, сельское, лесное, рыбное хозяйство, экология и пр.).

Они осуществляются в соответствии с Соглашением между Правительством Российской Федерации и Правительством Исламской Республики Иран о торговле и экономическом сотрудничестве от 14 апреля 1997 г., а также Договором об основах взаимоотношений и принципах сотрудничества между Российской Федерацией и Исламской Республикой Иран от 12 марта 2001 г.⁸

Сотрудничество между Москвой и Тегераном в 2000–е годы продолжалось и в таких областях, как выпуск высокотехнологической продукции, добыча и транспортировка природного газа (нефти), железнодорожное строительство (проект «Север–Юг»), предусматривающее прокладку транспортного коридора от российско–финских границ до иранского порта в Персидском заливе.

На газовом рынке Ирана позиции России невелики. Ведутся переговоры о создании совместных предприятий для реализации в Иране российских проектов, (хотя пока не очень успешно). Одним из примеров согласованных между странами действий по прокладке маршрутов может стать газопровод в Армению, построенный еще в 2008г. Более сложной является вопрос о строительстве нового газопровода в Турцию (так называемый Персидский газопровод), в связи с которым переговоры по Южному потоку с Турцией осложнились. Одновременно, можно считать объективно оправданной заинтересованность Ирана в увеличении экспорта собственного газа на европейские рынки, в том числе через территорию Турции, особенно, если учесть, что через газопровод, построенный Ираном до границы с Пакистаном, поставки газа практически не осуществляются.

Использование газовых месторождений теснейшим образом связано с маршрутами газопроводов, что является зоной российско–иранских противоречий. Невозможно не согласиться с Аббасом Малеки, который утверждает, что «все общие направления политики в настоящее время в Центральной Азии и на Кавказе практически вырабатываются на базе активных консультаций с нефтегазовыми компаниями»⁹. То же самое можно сказать и по поводу всего региона в целом.

8 Договор об основах взаимоотношений и принципах сотрудничества между Российской Федерацией и Исламской Республикой Иран, 12.03.2001, Бюллетень международных договоров, , 2002, №8, стр.69
9 Ланда К. Г. Каспийская модель регионального сотрудничества/К. Г. Ланда. – М.: РАГС, 2014. – 140 с.

Российское политическое влияние значительно снизилось с одной стороны после ухода из Ирана больших российских предприятий, а с другой стороны из-за практически полного отсутствия взаимовыгодных совместных проектов на данном этапе. Более дальновидным могло бы стать усиление заинтересованности Ирана в региональных энергетических проектах, особенно, если учесть, что после преодоления мирового кризиса и увеличения потребления газа, особую актуальность приобретут вопросы выбора маршрутов проводки газа на мировые рынки, в т.ч. для европейских стран.

Еще один фактор, более сближающий российско-иранские экономические интересы в регионе – это их участие в совместных электроэнергетических проектах, особенно в системах электрораспределительных сетей. Эта сторона экономической деятельности не подпадает под санкционный режим, следовательно, она может стать весьма перспективной. Россия и Иран участвуют в совместном строительстве электростанций в регионе. Иранская электросеть уже подключена к электросетям Туркменистана, Азербайджана, Афганистана, Турции и Армении, что, в зависимости от времени года, обеспечивает обмен электроэнергией между странами. Через российские компании некоторые западные потребители смогут выйти на иранский энергетический рынок¹⁰.

Разумеется, в настоящее время интересам обеих стран в наиболее полной мере отвечают и остаются наиболее актуальными проблемы создания единой региональной транспортной сети. К сожалению, до сих пор не завершён проект МТК «Север-Юг», хотя работы ведутся, и к нему могут подключаться новые маршруты, в том числе за счёт активной деятельности Ирана в Афганистане. Процессы строительства Ираном первой железной дороги в Афганистане и новой автодороги до Герата, запланированные новым пятилетним планом страны, а также масштабное строительство новых железных дорог в самом Иране, могут в значительной степени увеличить экономическую привлекательность стран центральной Евразии, которые, таким образом, получают выход к мировым рынкам. В феврале 2011 года в Тегеране было подписано трехстороннее соглашение между Россией, Азербайджаном и Ираном об ускорении реализации проекта МТК «Север-Юг» (речь идет о строительстве железной дороги Казвин-Решт-Астара с участием «Российских железных дорог»). Дело в том, что задержка в строительстве была связана не только с финансовыми вопросами. Здесь затрагиваются интересы Армении, так как проектируемая дорога из Ирана в Армению становится нерентабельной.

Также следует учесть, что для Ирана и России регион представляет определенный интерес с точки зрения возможности развития малого и среднего бизнеса (как в сфере производства, так и в сфере услуг), с учетом постоянного роста доли частного сектора в ВВП стран региона. Так, в Азер-

10 Пылев А. И. Вопросы стратегического партнерства России и Ирана/ М.: ИБВ, 2015. – № 39. – с. 204–220.

байджане, Армении, Грузии, Киргизии и Турции его доля превысила 75%, а в Казахстане приближается к этому уровню – 65%, только в Туркмении и Узбекистане пока что достаточно сильными остаются позиции государственных предприятий [16, 11]

Серьезным успехом в двусторонних отношениях (экономических) стал запуск иранского спутника «Зохра», а также выведенный на орбиту российской ракетой-носителем в 2005 г. российско-иранский спутник «Сина-1», предназначенный для телевизионного вещания. Одновременно растут объемы торговли между Ираном и Россией, достигшие почти до 2 млрд. долл. в 2004 г. (с 600 млн. долл. в 1990-х)¹¹. Правда, если сравнить эти показатели с показателями торговли России с Израилем (более 6 млрд. долл.) и Турцией (свыше 10 млрд. долл. в год), то налицо значительный потенциал роста двусторонней торговли, с учетом того, что только одна двадцатая часть российского товарооборота приходится на долю иранского экспорта.

Иран является одним из крупнейших импортеров российской продукции (металлургии, бумаги, картона, военного оборудования, а также оборудования для атомной энергетики, плавучих платформ и причалов). «Иран Ходро» – является самой большой автомобилестроительной компанией Ирана, которая выпускает автомобили Samand, учитывая климатические условия РФ.

Таким образом, можно с уверенностью констатировать о совпадающих российско-иранских экономических интересах в южнокавказском регионе, правда, есть и тормозящий этому процессу фактор – продолжающиеся санкции против обеих стран. Однако перспективы дальнейшего экономического сотрудничества между странами уже намечаются. 24 ноября 2013 года в Женеве были заключены соглашения между странами «шестерки» международных посредников и Ирана, предусматривающие прекращение Ираном обогащения урана выше 5% и доступ МАГАТЭ к ядерным объектам в Натанзе и Фордо. Ирану в обмен было предложено облегчение режима международных санкций. На фоне этих событий между Москвой и Тегераном продолжались обсуждения вопроса о возможном приобретении иранской нефти Россией, с одной стороны, и поставки российских товаров и оборудования в Иран, с другой. В целом Россией уже накоплен определенный опыт создания балансов и контрбалансов, уравнивающих глобальное противостояние. Исходя из этого, она рассчитывает привлекать Иран к процессу создания новой (более устойчивой) системы безопасности на Южном Кавказе.

У России и Ирана нет общей границы, поэтому оба государства стремятся поддерживать хорошие партнерские отношения с региональным связующим звеном – Арменией, особенно, если учитывать, что путь в Азербайджан и в Среднюю Азию из Турции лежит именно через Карабах и Армению. В связи

11 Мамедова, Н. М. Экономические интересы России и Ирана в регионе/Н. М. Мамедова//Политика РФ и ИРИ в региональном контексте (ЦА, Кавказ, Ближний Восток); Ин-т востоковедения РАН, Фонд Розы Люксембург, Центр по изучению Ирана и Евразии. – М.: [б. и.], 2015. – с. 90-100.

с этим, Армения становится важным стратегическим звеном, которое дополнительно скрепляет Россию с Ираном и отделяющим Турцию от внутриконтинентальных пространств, так как серьезным соперником ИРИ в данном регионе является именно Турция, Тегеран активно занимается укреплением дружеских отношений с Арменией. Такое сотрудничество, определенно, отвечает стратегическим интересам Армении, так как враждебное соседство с Азербайджаном и Турцией толкает Ереван к поиску надежных региональных партнеров, внешняя политика коих будет выгодной для обеих сторон. Примером являются, разные изменения на региональной карте, которые произошли из-за Карабахской войны, когда появился жесткий армянский барьер, отсекавший Турцию от Азербайджана и препятствующий формированию широкомасштабных экономических связей между этими двумя государствами.

Весьма примечательно, с этой точки зрения, что в январе 2015г. глава внешнеполитической ведомости Ирана Дж. Зариф во время своего визита в Армению отметил, что не видит никаких существенных препятствий и ограничений на пути к развития отношений между странами, выделив два главных направления сотрудничества – торговлю и транспорт. И в обоих названных направлениях роль России может быть значительной. Так, Арменией и Ираном была в первую очередь отмечена важность проекта строительства «Южной железной дороги Армении», позволяющая в дальнейшем улучшить транспортное сообщение между нашими государствами. Что касается торговли, то Зариф положительно высказался по поводу вступления Армении в ЕАЭС (Евразийский экономический союз), ведущую роль в рамках которого играет Россия. Он назвал это решение Армении потенциально важным событием для Тегерана. В этом контексте роль России в строительстве «Южной железной дороги Армении» становится весьма очевидной. Как отмечал премьер-министр Абраамян, «Иран и Армения могут совместно производить сельскохозяйственную продукцию, а затем экспортировать ее в Евразию» по проложенной железной дороге¹².

Однако Тегеран и Москва имеют более серьезные планы, чем просто «открытие окна» для армянского рынка. Ежегодный товарооборот Армении с Ираном достигает приблизительно \$300 млн, что составляет ничтожную долю торговой сфере Ирана. Проект строительства 470-километровой железной дороги, предложенный в 2010 году пока не продвинулся дальше чертежей. Он воспринимается как звено, которого недостает в торговом коридоре между севером и югом Евразии, и который объединил бы Персидский залив с Черным морем. Запуск этой железной дороги дал бы РФ и Ирану очень важный альтернативный торговый канал. Президент России отметил особую важность этого проекта для его страны в сентябре 2013 г., и обещал выделить \$429 млн на его реализацию, которая потребует миллиардных

12 B. Schaffer, Iran's role in the south caucasus and caspian region: diverging views of the u.s. and europe, 'Iran and its Neighbours: Diverging Views on a Strategic Region', German Institute for International and Security Affairs, July 2003, pp.44-45.

вложений. С учетом нынешних экономических трудностей РФ, решение этой задачи на данном этапе проблематично. Тем временем, в отношении Армении Иран играет, дополняющую роль РФ. С 1994 года (в период, когда Азербайджан и Турция ввели блокаду для Армении) Тегеран являлся для Еревана наиболее надежным торговым каналом во внешний мир. Можно выделить два важных фактора, определяющих стремление Ирана установить прочные связи с Арменией. Первое, это близкие отношения США с Азербайджаном и ЕС, которые всегда раздражали Тегеран. Также это расширяющиеся контакты Азербайджана с Израилем, которые сегодня не меньше беспокоят иранских властей. Второе, это решение, принятое Тегераном, не мешать и не оспаривать интересы России в регионе. .

Добрый настрой России важен для Ирана в свете неоднозначных отношений Тегерана с Западом.

Некоторые проблемы во взаимоотношениях этих стран определенно связаны с отношениями России с Грузией. Многие в одинаковой степени затрагивают интересы Ирана и России, которые придерживаются единой политики, направленной на недопущение иностранных военных сил в регион. Россия и Иран обеспокоены возможностью вступления Грузии в НАТО, хотя и ее вступление в данный альянс, несмотря на свой существенный военный вклад Тбилиси в миротворческих операциях в Афганистане, маловероятен. В целом, Иран с пониманием отнесся к реализованной Россией акции по принудительному к миру Грузии во время событий в Южной Осетии в 2008 г. Во время своего выступления на 63 сессии Генеральной ассамблеи ООН 27, 23 сентября 2008 года президент Ирана М. Ахмадинежад отметил, что жизнь и права народов Южной Осетии, Грузии, и Абхазии оказались жертвами провокаций НАТО и некоторых стран Запада.

Относительно другого игрока – Азербайджана, следует отметить, что он совместно с Россией и Ираном реализует проект строительства железной дороги Казвин – Решт – Астара, нацеленный на соединение железнодорожных систем трех стран. В 2011г. (7 февраля) в Тегеране руководителями железнодорожных управлений трех стран было подписано соглашение об учреждении совместного предприятия в рамках проекта железнодорожного транспортного коридора «Север — Юг». А 14 февраля был сдан в эксплуатацию новый мост на Джульфинском погранично-пропускном пункте (в Нахичеване), нацеленный (кроме всего прочего) на укрепление экономического взаимодействия Ирана с этой автономией в составе Азербайджана.

Сегодня Иран стремится максимально глубже сотрудничать с Россией, чье влияние в последние годы в Западной Азии и Южном Кавказе заметно возросло, особенно, в результате расширения Евразийского экономического сообщества и роста международного авторитета ШОС. Есть большое количество условий для продолжительного российско-иранского сотрудничества в разных сферах.

Кроме того, в 2000–е гг. Россией и Ираном решалась важная общая проблема – достижение консенсуса относительно вопроса раздела Каспия. Также как и Казахстан, Азербайджан и Туркмения, Россия, выступает против иранского плана о разделе Каспия на равные сектора (по 20%) между прикаспийскими государствами. Иран, береговая линия которого составляет лишь 14% от периметра Каспия, настаивал на равном разделе, однако в таком случае РФ потеряет около 200 тыс. кв.км¹³. Переговоры относительно правового статуса Каспия продолжают по сей день.

Каспийский бассейн, как уже ранее упоминалось, является крупнейшим запасом углеводородного топлива, о которых так много говорили на Западе. Наиболее профессиональные оценки, сделанные “Бритиш Петролиум”, говорят о запасах на уровне 30 млрд. тонн. Причем почти все они сосредоточены в северо–восточной части Каспийского моря, то есть на территории России и Казахстана (месторождение Тенгиз, например).

Иран и Россия обе признают необходимость в прокладке различных экспортных трубопроводов, по которым пойдет ранняя и большая нефть. Ведь выбор в пользу одного трубопровода поставит прикаспийские страны в жесткую зависимость от государства, через которое будет экспортироваться нефть.

Целью Ирана является обеспечение собственной доли в каспийских нефтяных и газовых ресурсах, превращение в главное транзитное государство. Для достижения этой цели Ирану приходится демонстрировать высокий уровень прагматизма, в котором практически отсутствует идеологический аспект. Исходя из этого, Иран, как и Россия, проявляет заинтересованность в политической и экономической стабильности в южнокавказском регионе, легитимизации местных режимов. Так как, именно южнокавказские государства являются выгодным и малоосвоенным рынком для экспорта иранских нефтепродуктов¹⁴.

Условно выделить четыре маршрута нефтепровода – российский, иранский, грузинский и турецкий.

Несмотря на многократные заявления, Россия не особенно заинтересована в транзите азербайджанской нефти через свою территорию. Конечно, дополнительный доход от транспортировки еще никому не мешал, но транспортировать пока особенно нечего.

Реальные интересы России, связанные с транзитом нефти, ориентированы на те регионы, где она действительно есть, в основном на Казахстан.

Еще один из участников этой игры, Иран, не заинтересован в разработке каспийской нефти в принципе. У него достаточно запасов в зоне Персидского залива, которые обходятся дешевле при добыче и транспортировке. С тру–

13 Пурьжинский Д. Перспективы российско–иранского сотрудничества//Д. Пурьжинский//Проектное государство. – 2015. – 16 июня, с. 33.

14 Djalili Mohammad-Reza, “Iran and Caucasus : Maintaining Some Pragmatism”, Connections The Quaterly Journal, vol.1, no3, july 2002., pp. 49–58.

дом верится, что иранские нефтяные компании хотят увидеть на мировом рынке еще одного конкурента. Тем более, что себестоимость добычи нефти в зоне Персидского залива не превышает \$1,5/баррель, и ее не нужно транспортировать за тысячи километров к танкерам. Следует отметить, что только транспортировка каспийской нефти к портам Средиземного моря (порт Джейхан) обойдется как минимум \$4/баррель, что втрое дороже. Плюс столько же – себестоимость добычи нефти в Каспии.

Единственным на сегодняшний день действующим нефтепроводом является Баку–Супса. Значение этого проекта для Грузии переоценено. При бесперебойной эксплуатации нефтепровода, Грузия, по данным газеты „Файнэншл таймс„ (19. 04.1999), ежегодно от транспортировки будет иметь всего лишь 7 млн долларов. Эта сумма никак не может быть конвертирована в реальную экономическую или военную мощь.

На мировом рынке энергоносителей нефть уже сейчас начала терять свое значение и уступает пальму первенства природному газу. По утверждению многих ведущих аналитиков, газ – это топливо XXI века. Таким образом, ведущими странами–поставщиками энергоносителей становятся Россия и Иран, которые совместно контролируют почти 50% мировых запасов газа и при этом не испытывают большой любви к США.¹⁵

После избрания президента Ирана Мухаммада Хатами (1997–2005) некоторые круги в Западной Европе заявили о возможности южного варианта транспортировки каспийской нефти через иранскую территорию в направлении Персидского залива. Реакция США была моментальной. Вновь была дестабилизирована обстановка в Афганистане, и талибы, финансируемые Вашингтоном, практически полностью захватила власть в стране, создав тем самым очаг напряженности вдоль всей афгано–иранской границы и в зоне Персидского залива. Иран был вынужден отомобилизовать и подвести к границе крупные армейские соединения. Дальнейшая эскалация конфликта в этом регионе может привести к распаду Афганистана на отдельные национальные государства и создать в зоне Персидского залива опасный для Ирана очаг напряженности, осложняющий выход к Оманскому заливу. Это, в свою очередь, может привести к эскалации старого конфликта между Объединенными Арабскими Эмиратами и Ираном за обладание островами Абу–Муса, Томбе–Кучек и Тожы–Бозорг, контролирующие выход из Персидского залива в Ормузский пролив¹⁶.

В подобных обстоятельствах уже в начале 2012 года российские власти разработали неофициальную дипломатическую стратегию, которая предполагала балансирование между Ираном и политическими оппонентами — не только Израилем и США, но также рядом стран Совета сотрудничества государств Персидского залива. Руководство России понимало, что любой альянс

15 Carlo Frappi, Azad Garibov The Caspian Sea Chessboard: Geo-Political, Geo-Strategic And Geo-Economic Analysis, Milano 2004, p. 244.

16 Clawson Patrick Iran's strategic intentions and capabilities, McNair Paper, april 1994, p. 227.

либо стратегическое партнерство с Ираном обязательно изменит его отношения с мировыми лидерами и не в лучшую сторону.

Таким образом, на сегодняшний день в вопросе транспортировки каспийской нефти создалась патовая ситуация. Заинтересованные стороны перекрыли друг другу все возможности для транзита. Развитие событий на всей территории Среднего Востока показывает, что ни один проект, направленный против конкретной страны или группы стран, не может быть реализован без серьезного обострения обстановки и реальной угрозы полномасштабных боевых действий с вовлечением в них практически всех стран региона.

С другой стороны, проекты при условии привлечения к их реализации всех заинтересованных сторон, способны ослабить напряженность в регионе и способствовать развитию мирного урегулирования конфликтов. Тем более, что исторический опыт показывает, что изоляция Западом таких стран, как Россия и Иран, не в его интересах. Только равноправное участие всех, при условии полной альтернативности как нефтяных, так и всех прочих транспортных магистралей, способно обеспечить мир и стабильность на древней земле Южного Кавказа.

ՌՈՒՍ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԱՐԳԻ ՓՈՒԼՈՒՄ

Անի Հովասափյան

Մոսկվայի պետական լեզվաբանական համալսարանի ասպիրանտ, Եվրասիա միջազգային համալսարանի ռեկտորի օգնական

Հոդվածում դիտարկվում են Ռուսաստանի և Իրանի համագործակցության հիմնախնդիրները Հարավային Կովկասում: Չնայած նրան, որ երկու երկրները պատմականորեն մրցակիցներ են համարվել, պատերազմներ վարել տարածաշրջանում ազդեցությունը տարածելու համար, սակայն իրողությունների դասավորությունը ներկայումս մղում է նրանց համագործակցության: Վերջին տասնամյակում ռուս-իրանական հարաբերություններն աչքի չեն ընկնում զարգացման կայուն դինամիկայով և հիմնված են մարտավարական շահերի վրա: Նման շահերի առկայությունը հակասությունները երկրորդային պլան է մղում և կենտրոնացնում ուշադրությունը համատեղ նպատակների վրա, սակայն ապագայում հարաբերություններում կանխատեսելի են մրցակցային տարրերի ավելացում, որը հատկապես կդրսևորվի նավթագազային շուկայում դիրքավորվելու ժամանակ: Լինելով տարածաշրջանի ամենաազդեցիկ պետություններից՝ Իրանն ու Ռուսաստանը կարող են նպաստել Հարավային Կովկասի անվտանգության ապահովմանը և հանդես գալ որպես առկա հակամարտությունների կարգավորման երաշխավորներ:

Հիմնաբառեր. Ռուսաստան, Իրան, Հարավային Կովկաս, անվտանգություն, Կասպյան տարածաշրջան, տրանսպորտային և էներգետիկ ուղիներ, միջուկային խնդիր, հակամարտություն:

THE DEVELOPMENT OF RUSSIAN-IRANIAN RELATIONS AT THE CURRENT STAGE

Ani Hovasapyan

*Ph.D. student at Moscow State Linguistic University,
Assistant to rector at Eurasia International University*

The article considers the issues of cooperation between Russia and Iran in the South Caucasus. Although the two countries have historically been rivals, have conducted wars for seeking regional influence, but current circumstances move them to cooperate with each other. Over the past decade the Russian-Iranian relations are precarious and based on strategic interests. The existence of such interests place confrontations in the background and focuses its attention on reaching the shared objectives, but in the future the increase of competitive element is foreseen, which is particularly shown up in regional competition for oil and gas market. As one of the most influential countries in the region Iran and Russia can ensure security of the South Caucasus and act as guarantors for the regional conflicts resolution.

Key words: South Caucasus, Russia, Iran, security, Caspian region, transport and energetic corridors, nuclear problem, conflict.

ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱՍԱԿԱՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՇՐՋԱԿԱ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՎՐԱ

Աշոտ Մարդոյան

Եվրասիա միջազգային համալսարանի կառավարման և տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ամբիոնի վարիչ, Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի դոցենտ, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ

Հոդվածի շրջանակում ներկայացվել է ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտում հանքերի շահագործման ընթացքում շրջակա միջավայրին հասցված բնապահպանական հետևանքները, ներկայացվել է դրանց կանխարգելմանն ուղղված ՀՀ բնապահպանության և կանխարգելման գործողությունները և տրվել է դրանց արդյունավետության գնահատականը: Հոդվածում ներկայացվել են նաև ՀՀ կառավարության բնապահպանական առանձին որոշումներ և մատնանշվել է դրանց կիրառման արդյունավետությունը:

Հիմնաբառեր. հանքարդյունաբերություն, բնապահպանություն, կանխարգելում, լիցենզիա:

Բնությունը անգնահատելի հարստություն է, և նրան հասցված ցանկացած վնաս իր հետ կրերի սոցիալ-տնտեսական մեծ կուրուստներ: Շրջակա միջավայրի պահպանման գծով այսօր բացակայում է բնության պահպանության էկոհամակարգային մոտեցումը. թույլ օրենսդրական դաշտ, մասնավոր շահեր և ոչ որակյալ ղեկավարում:

Ցանկացած մետաղական օգտակար հանածոների հանքավայրի երկրաբանատնտեսական գնահատման գործում կան մի շարք, մեկը մյուսի հետ անխզելիորեն կապված կարևորագույն պայմաններ՝ «օղակներ», որոնցից թեկուզև որևէ մեկի անտեսումը բացասաբար կարող է անդրադառնալ այդ գնահատման, իսկ հետագայում նաև հանքավայրի արդյունավետ շահագործման վրա: Այդ «պայմանները», այժմյան մեր պահանջներից ելնելով, հետևյալներն են.

- 1) հանքավայրերի որոնողագնահատողական ու հետախուզական աշխատանքների բոլոր փուլերում հանքավայրերի համալիր և ձշտության բարձր աստիճան ունեցող հետազոտությունները, երկրաբանահանքաբանական, այդ թվում նաև կառուցվածքային առանձնահատկությունների, լեռնատեխնիկական պայմանների բացահայտումը, որոնց հիման վրա էլ կատարվելու է հանքավայրերի շահագործման, հանքաքարերի արդյունահանման եղանակների ձիշտ ընտրությունը,
- 2) հանքավայրերի հանքանյութային կազմի ու կառուցվածքի (ստրուկտուրատեքստուրային) առանձնահատկությունների, օգտակար տարրերի տեղաբաշխման օրինաչափությունների, ձևերի, չափերի և այլ առանձնահատկությունների լիարժեք բացահայտումը, որոնց վրա էլ հիմնվելու է հանքաքարերի «անկորուստ» հարստացման եղանակների ձիշտ ընտրությունը,
- 3) հանքավայրի շահագործման՝ հանքաքարերի արդյունահանման եղանակների ձիշտ ընտրությունը, որը նպաստում է հանքաքարերի, այդ թվում նաև բոլոր օգտակար տարրերի անկորուստ կամ գոնե չնչին (անխուսափելի) կորուստներով արդյունահանմանը,
- 4) հանքաքարերի հարստացման եղանակների, զարգացած առաջավոր երկրների չափանիշների վրա հիմնված տեխնոլոգիաների ու տեխնիկայի ձիշտ ընտրությունը, որը դարձյալ կարող է բերել օգտակար տարրերի անկորուստ կամ գոնե չնչին (անխուսափելի) կորուստներով կորզմանը,
- 5) արտադրված խտանյութերի մետալուրգիական վերամշակման գործընթացում բոլոր օգտակար տարրերի առավելագույն չափերով առաջավոր երկրների չափանիշների մակարդակով կորզումն ու օգտահանումը,
- 6) մետալուրգիական փուլն անցած կորզված տարրերից մի քանիսի ամբողջությամբ կամ դրանց որոշակի մասի (ըստ պահանջարկի) մաքրումն ու գտումը, այդ թվում (դարձյալ ըստ պահանջարկի) մինչև գերագույն աստիճանի (99,9999%) գտումը, որի դեպքում գտված տարրերը միջազգային շուկայում ունենում են ամենաբարձր, սովորական տարրերի գներին հազարապատիկ գերազանցող գներ:¹

Լանքահումբային ռեսուրսների արդյունավետ շահագործումը հնրավոր է իրականացնել միայն ու միայն նշված վեց «պայմանների» պահանջների լիակատար բավարարման դեպքում: Դրանցից որևէ մեկի բացակայության դեպքում շահագործող ձեռնարկության արդյունավետությունը կլինի շատ ցածր, ցածր կամ լավագույն դեպքում միջին մակարդակի վրա և ոչ մի դեպքում չի կարող լինել ոչ բարձր և ոչ էլ շատ բարձր: Այսպես, օրինակ. նշված «պայմանների» երկրորդ կետի պահանջները բավարարող տվյալ-

¹ Տե՛ս Ճաղարյան Ա.Գ., «ՀՀ ընդերքի ռեսուրսային ներուժը և դրա տնտեսական գնահատումը», Երևան, 2004թ., էջ198:

ների բացակայության դեպքում անտեղյակության պատճառով կարող են անտեսվել հիմնական հանքանյութերի հետ հարակից տարածված շատ այլ արժեքավոր տարրեր և թափվել թափոնակույտեր այնպես, ինչպես մինչ այժմ անտեսվել են Քաջարանի հանքանյութերում առկա պլատինի խմբին պատկանող մետաղները՝ վանադիումը, սկանդիումը, տիտանը, երկաթը և այլն, որոնք հարստացրելի հետ թափվել և թափվում են թափոնակույտեր ու անվերադարձ կորսվում: Չորրորդ կետի պահանջների բացակայության դեպքում ընտրվում են հանքահարստացման տեխնոլոգիական այնպիսի սխեմաներ, որոնց դեպքում անտեսվում կամ արհամարհվում են շատ ու շատ արժեքավոր, հիմնական տարրերի հետ հարակից տարածված այնպիսի տարրեր, որոնց առկայությունը տվյալ հանքաքարերում արդեն իսկ հաստատված է, բայց և այնպես չեն կորզվում: Կամ նախկինում ընտրված, բայց արդեն իսկ հնացած ու ցածր արդյունավետություն ունեցող հանքահարստացման տեխնոլոգիաները չեն բավարարում ժամանակակից պահանջները, չեն ապահովում գոնե հիմնական տարրերի լիարժեք կորզումը, որի հետևանքով էլ այդ տարրերի զգալի քանակներ (մինչև 40-45%) հարստացրելի հետ թափվում են թափոնակույտեր (Քաջարանի, Ագարակի, Կապանի հանքահարստացուցիչ ֆաբրիկաների այսօրվա վիճակը դրավառ ապացույցն է): Այնինչ զարգացած շատ ու շատ երկրներում հանքաքարերից օգտակար տարրերի կորզումը խտանյութերի մեջ կազմում է 92-95%, իսկ մետալուրգիական վերամշակման գործընթացներում հիմնական տարրերի կորզումը խտանյութերից գերազանցում է 99%:

Այսպիսով, եթե մենք ձգտում ենք մեր ընդերքի հարստություններն օգտագործել արդյունավետ և ոչ թե թափել թափոնակույտեր ու կորցնել, պետք է ձգտենք հավասարվել զարգացած երկրների մակարդակին: Դա տեղի կունենա մեր սեփական մշակումների՝ տեխնոլոգիական լուծումների շնորհիվ, որի հնարավորությունը մենք ունենք զարգացած ու առաջավոր երկրների օգնությամբ, նրանց տեխնիկայի ու տեխնոլոգիաների ներդրման շնորհիվ, որն արդեն երկրորդական հարց է: Կարևորն այն է, որ այդպիսի լուծումներ պետք է կատարվեն և պետք է կատարվեն առանց հապաղելու, որքան շուտ, այնքան լավ, այնքան քիչ հարստություններ կթափվեն գետերն ու ձորերը:

ՀՀ ընդերքօգտագործման ոլորտը կարգավորվում է հիմնականում «Ընդերքի մասին» ՀՀ օրենսդրությամբ և «Ընդերքն օգտակար հանածոների շահագործման նպատակով ուսումնասիրության և արդյունահանման համար տրամադրելու (կոնցեսիայի) մասին» ՀՀ օրենքով:

«Ընդերքի մասին» ՀՀ օրենսգրքով սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ընդերքօգտագործման սկզբունքներն ու կարգը, կարգավորվում են ընդերքն օգտագործելիս բնությունը և շրջակա միջավայրը վնասակար ազդեցություններից պաշտպանության, աշխատանքների կատարման անվտանգության ապահովման, ինչպես նաև ընդերքօգտագործման ընթացքում պետության և անձանց իրավունքների և օրինա-

կան շահերի պաշտպանության հետ կապված հարաբերությունները:

Սովորաբար էկոլոգիական քաղաքականության իրականացման մեխանիզմների մասին խոսելիս առանձնացնում են 3 տեսակի մոտեցումներ.

- ուղղակի կարգավորում (պետության միջամտություն)՝ նորմատիվային, օրենսդրական, վարչական-վերահսկողական միջոցներ, ուղղակի հրահանգավորում;
- տնտեսական խթանում՝ շուկայական մեխանիզմների զարգացում;
- խառը մեխանիզմներ՝ առաջիկա երկու մոտեցումների սինթեզ:²

Բնօգտագործող ոլորտների համար զգալի մեծությամբ սուբսիդիաների տրամադրումը, բնական ռեսուրսների ցածր գինը կամ դրանց ընդհանրապես բացակայությունը, ինչը վերաբերում է ռեսուրսների հսկայածավալ շահագործման, հասարակության կողմից բնության նկատմամբ սեփականատիրական վերաբերմունքը և շրջակա միջավայրի նկատմամբ պատշաճ վերաբերմունքի բացակայությունը հանգեցրել են տնտեսության զարգացման տեխնոգեն տեսակի և շատ տնտեսական ու բնապահպանական ձգնաժամային իրավիճակների:

Շրջակա միջավայրի պաշտպանության շուկայի անհաջողությունը կապված է առաջին հերթին էքստենսիվների գնահատման գործնական անհնարինության, շրջակա միջավայրի դեգրադացիայի պատճառով հասարակության համար առաջացող սոցիալական ծախսերի, բնական բարիքների հասանելի լինելու և դրանց ցածր գների հետ:

Շուկայական պայմաններում շատ պայմանագրերի և գործարքների դեպքում անհրաժեշտ է կատարել ծախսեր, որոնք կապված են ինֆորմացիայի ստացման, բազմակողմանի բանակցությունների անցկացման հետ: Այդ ծախսերը կոչվում են տրանսակցիոն: Շրջակա միջավայրի պահպանության բնագավառում այդ ծախսերը կարող են մեծ կշիռ ունենալ սպասվելիք եկամուտների համեմատ: Այդ դեպքում իրական համաձայնության հանգեցնելու հավանականությունը քիչ է, իսկ բնության դեգրադացիան կշարունակվի: Պակաս կարևոր խնդիր չէ շուկայի «կարճատեսությունը», երբ անընդհատ ձգտում է նկատվում հնարավորինս արագ արդյունքի ստացմանը, առանց հաշվի առնելու երկարաժամկետ բացասական հետևանքները: Տնտեսության մեջ բնապահպանական «կարճատեսության» խնդիրը աֆորիզմի տեսքով ձևակերպվել է նաև Ֆ. Էնգելսի կողմից. «Պետք չէ շատ հպարտանալ բնության նկատմամբ տարած մեր հաղթանակներով: Այդ հաղթանակներից յուրաքանչյուրը առաջին հերթին հանգեցնում է այն հետևանքներին, որոնք մենք ենթադրել էինք, սակայն երկրորդ և երրորդ հերթին՝ այն հետևանքներին, որոնք կանխատեսված չէին և հաճախ ոչնչացնում են առաջինների նշանակությունը»: Նշված թերությունների վերացման համար գուցե և զգացվում է պետական միջամտության անհրաժեշտությունը: Չնայած դրան՝ մասնագետները կարծում են, որ ամենախիմաստուն կառավարությունն էլ չի կարող ապահովել բնական ռեսուրսների բացարձակ արդյու-

2 Տե՛ս Ալոյն Ս. Գ., Ураноносность геологических формаций Армении, Ереван, ГЕОИД, 2010г., էջ 68:

նավետ շահագործում: Դրա մասին են վկայում պետական կարգավորման արդյունքում շրջակա միջավայրի դեգրադացիայի աստիճանը աշխարհի թե՛ աղքատ, թե՛ զարգացած երկրներում: Որպես պետական քաղաքականության անարդյունավետության օրինակ կարելի է առանձնացնել հետևյալները՝

- սուբսիդիաների տրամադրումը (պարարտանյութերի, էներգիայի, ջրի և այլնի համար),
- հարկային համակարգը (բնապահպանությանը վնասող գործունեության խթանումը գյուղատնտեսության, էներգետիկայի և այլ ոլորտներում),
- գների վերահսկումը,
- բնապահպանությանը վնասող արտաքին առևտրի քաղաքականությունը,
- սեփականության իրավունքի ոչ ճիշտ ռեֆորմները,
- շրջակա միջավայրի կառավարման և մոնիտորինգի թերությունները:³

Չնայած պետական միջամտության թերություններին՝ դրա դերը շրջակա միջավայրի պահպանության հարցում բավականին մեծ է և դեռ կաճի հետագայում: Մասնավորապես պետությունը ուղղակի կամ անուղղակի կարգավորման միջոցով պետք է ապահովի արտադրության շուկայական օպտիմալ մակարդակի տեղաշարժ դեպի սոցիալական օպտիմալ մակարդակ՝ իրականացնելով հասարակության, այլ ոչ թե որոշ անհատների շահերը:

Պետության դերի թերագնահատումը նույնպես կարող է հանգեցնել բացասական բնապահպանական հետևանքների: Պետական քաղաքականության և շուկայի ապահոված անարդյունավետությանը զուգահեռ բացասական էֆեկտներ առաջանում են նաև ոչ ճիշտ ինստիտուցիոնալ կառավարման հետևանքով: Բնական պաշարների նկատմամբ սեփականության իրավունքի ոչ հստակ և ոչ կոնկրետ բաշխումը կենտրոնական և տեղական իշխանությունների ու մասնավոր ներդրողի միջև բերում են անցանկալի հետևանքների: Բնական պաշարների շահագործման հարցում պետական ու շուկայական կարգավորման մոտեցումներն էլ ունեն իրենց թերություններն ու առավելությունները: Համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս դրանցից մեկի կիրառման անարդյունավետությունը, ինչը տեղիք է տալիս մտածելու, որ գուցե առավել արդյունավետ կլինի այդ երկու մոտեցումների համակշռված կիրառումը՝ կախված երկրի տնտեսության վիճակից, էկոլոգիական վիճակից և այլն:

Պետական միջամտության հիմնական նպատակը պետք է լինի բնապահպանական խնդիրների երաշխավորված լուծումը, քանի որ, ինքներդեք հասկանում, որ առաջին իսկ զանգվածային սնանկությունների, ֆինանսական վիճակի փոքր-ինչ վատթարացման դեպքում մարդկային գործու-

3 Տե՛ս Дроздов И.А. Договоры на передачу в пользование природных ресурсов. Учебно-практическое пособие. М.: Проспект, 2000., էջ 118:

նեության հենց առաջին գոհը դառնում է բնությունը:

Ապահովելով որոշակի դրական ազդեցություններ ստեղծված աշխատատեղերի, վճարված հարկերի, բարելավված ենթակառուցվածքների տեսքով՝ հանքարդյունաբերությունը միևնույն ժամանակ հանդիսանում է շրջակա միջավայրի աղտոտման հիմնական ոլորտներից մեկը, ընդ որում աղտոտման հետևանքով հասցված վնասները հիմնականում գնահատված չեն և համահունչ չեն փոխհատուցվում: ՀՀ էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարության կողմից չի իրականացվում պատշաճ վերահսկողություն ընդերքօգտագործող կազմակերպությունների կողմից ընդերքօգտագործման օրենսդրության պահանջների պահպանման նկատմամբ:

Վերահսկիչ պալատի ուսումնասիրություններով խախտումներ են արձանագրվել ընդերքօգտագործող ընկերությունների կողմից օրենքով և «Կոնցեսիոն վճարի չափը և վճարման կարգը սահմանելու մասին» ՀՀ կառավարության 2003թ. մայիսի 8-ի թիվ 562-Ն որոշմամբ սահմանված կոնցեսիոն վճարների հաշվարկման և ՀՀ պետական բյուջե վճարման գործընթացում: Թվով 20 հանքարդյունահանման լիցենզիա ունեցող ընկերությունների համար հաշվարկված կոնցեսիոն վճարը կազմել է 158.979.6 հազ. դրամ, սակայն պետական բյուջե է վճարվել ընդամենը 79,812.2 հազ. դրամը:⁴

Բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների հայաստանյան համակարգի հիմնական խոչընդոտներից են համարվում՝

- բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների դրույքաչափերի անհամապատասխանությունը հասցված վնասին կամ օգտագործված ռեսուրսների հետևանքով ստացված եկամուտներին:
- հանքարդյունաբերության թափոնների համար հարկման բացակայությունը: Ինչպես արդեն նշվեց վերևում, հանքարդյունաբերության թափոնները կազմում են ամբողջ արտադրական թափոնների ավելի քան 99%, սակայն ըստ բնապահպանական վճարների դրույքաչափերի մասին օրենքի՝ վերոհիշյալ թափոնների տեղադրման համար սահմանված էր գրոյական դրույքաչափ՝ ի տարբերություն այլ արտադրական թափոնների, որոնց համար վճարները՝ 4-րդից մինչև 1-ին դասի համար համապատասխանաբար կազմում են 1500 դրամից մինչև 48 000 դրամ/տոննա դրույքաչափերով, ոչ վտանգավոր թափոնների համար՝ 600 դրամ/տոննա և հողածածկույթի քանդման և շինարարության հետևանքով առաջացած ոչ վտանգավոր թափոնների համար՝ 60 դրամ/տոննա դրույքաչափով:
- ՀՀ օրենսդրությամբ մինչ օրս չեն կարգավորվել հանքարդյունաբերության թափոնների՝ մակաբացման շերտի ապարների և պոչանքների հետ կապված հարաբերությունները: Թափոնների մասին օրենքով չի ընդունվել հիշատակված հարաբերությունները կարգավորող որևէ իրավական ակտ, ինչի հետևանքով ընդերքօգտագործող

4 Տե՛ս https://www.e-gov.am/u_files/file/Verahskich%20palat/5_4-.pdf

կազմակերպությունները հանքարդյունաբերական թափոնները շրջակա միջավայրում տեղադրելու համար փաստացիորեն ազատվել են բնապահպանական վճարներ վճարելու պարտականությունից, իսկ նշված թափոնները ստացել են այլ իրավական անվանումներ՝ լցակույտեր, տեխնիկական հանքավայրեր և այլն:

- մետաղական հանածոների համար սահմանված ռոյալթիները հանդիսանալով միայն ֆինանսական գործիք, ի տարբերություն բնօգտագործման վճարների, չեն խրախուսում ռեսուրսների ռացիոնալ օգտագործումը:

Վերը նշված համակարգերը, հանդիսանալով Հայաստանի Հանրապետությունում գործող շրջակա միջավայրի կառավարման տնտեսական մեխանիզմների կիրարկման գործիքներ, լրացուցիչ հստակեցման կարիք ունեն: Շրջակա միջավայրին հասցված վնասի հաշվարկման կարգերը և օրենքը կարող են մեթոդաբանական հիմք հանդիսանալ բնապահպանական և բնօգտագործման վճարների դրույքաչափերի վերանայման համար, սակայն մինչ այդ գործող վնասի հաշվարկման կարգերը պետք է վերանայվեն և հիմնավորվեն համապատասխան ներկայիս զարգացման պայմաններին:

Ընդերքշահագործման ոլորտի զարգացման հեռանկարներին որոշակի անդրադարձ կա ՀՀ կառավարության 2014թ. մարտի 27-ի համար 422-Ն որոշմամբ ընդունված «Հայաստանի Հանրապետության 2014–2025թթ. հեռանկարային զարգացման ռազմավարական ծրագրում», որտեղ ներկայացված են բնապահպանական և մասնավորապես հանքարդյունաբերական ոլորտի օրենսդրական, բնապահպանական և տնտեսական խնդիրներին հասցեագրված լուծումների տեսլականը, քաղաքականության ուղղությունները, զարգացման հեռանկարները: Նշված փաստաթղթի բնապահպանությանն առնչվող հատվածում անդրադարձ է արվել նաև ներկայումս ընդերքշահագործման հետևանքով պատճառվող տնտեսական վնասներին և հանքարդյունաբերական թափոնների հարկման գրօ դրամ դրույքաչափին: Նախատեսվում է ավելացնել բնօգտագործման և բնապահպանական վճարների դրույքաչափերը, խրախուսել մաքուր արտադրություն ապահովող բարձր տեխնոլոգիաների կիրառումը, խթանել կանաչ տնտեսության աճը և այլն:

«Ներկայումս կիրառվող բնօգտագործման և բնապահպանական վճարների փոխհատուցման գումարները զիջում են փաստացի պատճառվող վնասն ավելի քան 32–40 անգամ: Մասնավորապես տնտեսության զարգացման նպատակով որոշ ոլորտների համար բնապահպանական վճարների և ռեսուրսների օգտագործման դիմաց սահմանված 0–ական կամ ցածր դրույքաչափերի արտոնությունների հետագա կիրառումը խիստ ռիսկային է: Այս առումով բնապահպանական քաղաքականության տնտեսական մեխանիզմները պետք է վերանայվեն ...»:

Հիմնական բնապահպանական ռիսկերն են՝

- հանքի, արտաքին լցակույտի, արտադրական շինությունների և են–

- թակառուցվածքների տարածքներում բուսականության ոչնչացում, հանքի, արտաքին լցակույտի, արտադրական շինությունների և ենթակառուցվածքների տարածքներում հողի բերրի շերտի տեղափոխում, ինչը կառաջացնի հանվող հողի մասնակի վնասում,
- հանքարդյունահանման աշխատանքների արդյունքում կենդանիների կենսապայմանների ձևափոխություններ և մասամբ զգայուն կենսացենոզի ոչնչացում,
- փոշու արտանետումներ և տարածում դեպի բնական լանդշաֆտներ ու բնակելի թաղամասեր հանքային տեխնիկայի աշխատանքի արդյունքում,
- փոշու արտանետումներ և տարածում դեպի բնական լանդշաֆտներ ու բնակելի թաղամասեր ապարների փխրեցման նպատակով իրականացվող պայթեցման աշխատանքների արդյունքում /եթե կիրառվում է պայթեցում/,
- փոշու արտանետումներ և տարածում դեպի բնական լանդշաֆտներ և բնակելի թաղամասեր ապարների ջարդման և մանրեցման արդյունքում,
- դիզելային վառելիքի այրման արգասիքների արտանետումներ,
- մակերեսային հոսքերի աղտոտում հանքավայրի տարածքում սփռված ապարներով,
- հանքային տեխնիկայի և ավտոտրանսպորտային միջոցների աշխատանքի ընթացքում առաջացող աղմուկ,
- պայթեցումների իրականացման ժամանակ առաջացող աղմուկ,
- հանքային տեխնիկայի շահագործման և կայանման ընթացքում վառելիքի և քսայուղերի արտահոսքեր,
- բնական պատկերների ձևափոխում:

ВРЕДНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ ГОРНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

Ашот Мардоян

*Заведующий кафедрой управления и информационных технологий
Международного университета Евразия,
доцент Армянского государственного экономического университета,
кандидат экономических наук*

В пределах статьи представлены экологические последствия на окружающую среду в процессе эксплуатации руды в сфере горной промышленности Республики Армения. Представлены действия Министерства экологии РА по их предупреждению и дана оценка их эффективности. В статье представлены отдельные экологические постановления правительства РА и указаны эффективные меры их применения.

Ключевые слова: горная промышленность, окружающая среда, предотвращение, лицензия.

THE NEGATIVE IMPACT OF THE MINING INDUSTRY ON THE ENVIRONMENT

Ashot Mardoyan

*Head of Management and Information Technology
Department at Eurasia International University,
Associate professor at Armenian State University
of Economics, Ph.D. in Economics,*

The article presents the negative impact caused during the exploitation of mines in the Republic of Armenia. The article touches upon the measures to be implemented by the Ministry of Environmental Protection, with the assessment of the effectiveness of these activities in view. The article highlights the environmental protection solutions adopted by the government of the Republic of Armenia and points out the effectiveness of their application.

Key words: Mining, environment, prevention, license.

ԵՎՐԱՍԻԱԿԱՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Միսակ Ավագյան

*Եվրոպական կրթական տարածաշրջանային ակադեմիայի
դասախոս, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ*

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ձեռնարկվել են ինտեգրացիոն փոխհամագործակցության բազմաթիվ փորձեր, որոնց հիմնական նպատակը հանդիսանում էր մաքսային միության կամ ընդհանուր շուկայի ձևավորումը: Չնայած այդ փորձերին՝ դրանց իրական սկզբը դրվեց 2000 թվականին ԵվրԱզԷս-ի ստեղծման մասին պայմանագրի կնքմամբ, որն էլ դարձավ Եվրասիական տնտեսական միության ձևավորման հիմքը: ԵԱՏՄ-ն, որի փաստացի գործունեությունը սկսվել է 2015 թվականի հունվարի 1-ից, բացի ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժի ապահովումից, նախատեսում է նաև տնտեսության տարբեր ոլորտներում կոորդինացված, համաձայնեցված և միասնական քաղաքականության իրականացում: Այն իր դրական և բացասական դրսևորումներով հանդերձ, անդամ երկրների միջև տնտեսական փոխհամագործակցության և ինտեգրման թերևս ամենաբարձր մակարդակ ունեցող կառույցն է, որ երբևէ ձևավորվել է Եվրասիական տարածաշրջանում:

Հիմնաբառեր. ինտեգրում, մաքսային միություն, ընդհանուր շուկա, փոխադարձ առևտուր, կոոպերացում, տնտեսական բարեփոխում, մրցակցություն, համաշխարհային շուկա, վերազգային կառույց

Հետխորհրդային տարածքում ինտեգրացիոն խմբավորումների ձևավորման անհրաժեշտության վերաբերյալ հարցը վերջին երկու տասնամյակի ընթացքում դարձել է գիտական և հասարակական քննարկման առարկա: ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ձեռնարկվել են ինտեգրացիոն փոխհամագործակցության բազմաթիվ փորձեր, որոնց հիմնական նպատակը հանդիսանում

էր մաքսային միության կամ ընդհանուր շուկայի ձևավորումը: Այդ փորձերից շատերը, սակայն, այդպես էլ մնացին թղթի վրա:

Հետխորհրդային տարածքում տնտեսական ինտեգրման հիմքը դրվեց 1991 թվականի դեկտեմբերի 8-ին, երբ Բելառուսի, Ռուսաստանի և Ուկրաինայի դեկավարների կողմից ստորագրվեց համաձայնագիր Անկախ Պետությունների Համագործակցության (ԱՊՀ) ստեղծման մասին: Արդեն իսկ 1991 թվականի դեկտեմբերի 21-ին Ալմա-Աթայում ստորագրվեց Համաձայնագրի լրացուցիչ արձանագրություն, որի համաձայն՝ Հայաստանի, Ադրբեջանի, Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Մոլդովայի, Տաջիկստանի, Թուրքմենստանի, Ուզբեկստանի, Ուկրաինայի հանրապետությունները և Ռուսաստանի Դաշնությունը ձևավորեցին Անկախ Պետությունների Համագործակցությունը: Վերջինիս 1993 թվականին անդամակցեց նաև Վրաստանը, որը, սակայն, Ռուսաստանի հետ հարաբերությունների վատթարացումից հետո 2009 թվականի օգոստոսի 18-ին պաշտոնապես դադարեցրեց իր անդամությունը կառույցին: Համագործակցության հիմնական նպատակներից էր անդամ պետությունների բազմակողմանի և հավասարակշռված տնտեսական ու սոցիալական զարգացումը ընդհանուր տնտեսական տարածության շրջանակներում, ինչպես նաև միջպետական համագործակցությունը և ինտեգրումը:

1993 թվականի սկզբից ԱՊՀ անդամ տարբեր երկրներ միմյանց միջև առավել սերտ տնտեսական հարաբերություններ զարգացնելու նպատակով սկսեցին կնքել նոր միջազգային համաձայնագրեր, որոնք ենթադրում էին տարածաշրջանային տնտեսական փոխհամագործակցության ավելի ակտիվ գործընթացներ, քան դրանք տեղի էին ունենում ԱՊՀ շրջանակներում: Դրանցից առաջինը 1993 թվականի սեպտեմբերի 7-ին Ռուսաստանի, Բելառուսի, Հայաստանի, Ղազախստանի, Ուզբեկստանի և Տաջիկստանի միջև կնքված «Նոր տիպի ռուբլու գոտու ստեղծման պրակտիկ միջոցառումների մասին» համաձայնագիրն էր, որը շատ շուտ մատնվեց մոռացության: Նախկին տնտեսական կապերի վերականգնմանը և հետխորհրդային տարածքի վերաինտեգրմանն ուղղված նախաձեռնություններից էր նաև ԱՊՀ անդամ երկրների կողմից 1993 թվականի սեպտեմբերի 24-ին ստորագրված «Տնտեսական միության ստեղծման մասին» պայմանագիրը և 1994 թվականի հոկտեմբեր 21-ին ստորագրված «Ազատ առևտրի գոտու ստեղծման մասին» համաձայնագիրը, որոնց նպատակը ընդհանուր առմամբ, շուկայական հարաբերությունների հիմքի վրա ընդհանուր տնտեսական տարածքի ձևավորումն էր, փոխադարձ առևտրում մաքսատուրքերի և քանակական սահմանափակումների աստիճանական վերացումը, ԱՊՀ անդամ չհանդիսացող երկրների նկատմամբ իրականացվող առևտրային քաղաքականության կոորդինացումը, ընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող տնտեսական նախագծերի համատեղ իրականացումը, միջձյուղային և ներձյուղային կոոպերացմանն աջակցումը, գիտատեխնիկական համագործակցությունը և այլն: Այս և նման համաձայնագրերը ոչ միայն չգործեցին, այլև

չվավերացվեցին անգամ պայմանագրի կողմ հանդիսացող երկրների կողմից: Դրան նպաստում էր նաև ԱՊՀ անդամ երկրների միջև առկա խորը միջպետական հակասությունները, ռազմական կոնֆլիկտները, քաղաքական և տնտեսական տարաձայնությունները: Արդյունքում ԱՊՀ երկրների մի մասը եկավ այն համոզման, որ տնտեսական ինտեգրացիոն խմբավորումը կարող է արդյունավետ գործել միայն սահմանափակ թվով մասնակից երկրների համախմբման դեպքում, քանի որ որքան շատ են պայմանագրի կողմերը, այնքան դժվար է վերջիններիս միջև փոխզիջումային լուծումներ գտնելը:

Ընդհանրապես եվրասիական լուրջ և խորը ինտեգրման անհրաժեշտության մասին առաջին անգամ խոսել է Ղազախստանի նախագահ Ն. Նազարբաևը Մոսկվայի պետական համալսարանում 1994թ. մարտի 29-ին իր ելույթի ժամանակ: Մատնանշելով Եվրոպական միության արձանագրած հաջողությունները՝ վերջինս նշել է, որ ԱՊՀ-ն լիովին չի համապատասխանում ժամանակի օբյեկտիվ պահանջներին, իսկ համագործակցության մասնակից երկրները մերձենալու փոխարեն ավելի են հեռանում միմյանցից: Այդ իսկ պատճառով Նազարբաևը երկրներին առաջարկեց «կամավորության և իրավահավասարության սկզբունքներով ձևավորված նոր միջպետական միավորման հիման վրա անցում կատարել փոխհարաբերությունների որակապես նոր մակարդակի»¹ և նշեց, որ որպես այդպիսի միավորում կարող է հանդիսանալ Եվրասիական միությունը (ԵԱՄ): Այդ կապակցությամբ 1994 թվականի հունիսի 3-ին Ղազախստանի նախագահի կողմից ներկայացվեց «Պետությունների Եվրասիական միություն ձևավորելու մասին» նախագիծ, որով պայմանականորեն «Եվրասիական միություն» կոչվող կազմակերպությունը սահմանվեց որպես «բազմակողմանի ինտեգրման ներուժ ունեցող իրավահավասար անկախ պետությունների միություն՝ ուղղված յուրաքանչյուր մասնակից երկրի ազգային-պետական հետաքրքրությունների իրացմանը»²: Ըստ այդ փաստաթղթի՝ ԵԱՄ-ն անկախ պետությունների ինտեգրման ձև է, որի նպատակն է հետխորհրդային տարածքում կայունության, անվտանգության և սոցիալ-տնտեսական արդիականացման ամրապնդումը: Նախագիծը նախատեսում էր ԵԱՄ ձևավորման հիմնական սկզբունքներն ու մեխանիզմները, ինչպես նաև այն վերազգային մարմինների ստեղծումը, որոնց միջոցով կառույցի շրջանակներում պետք է կարգավորվեին և կառավարվեին քաղաքական, տնտեսական, գիտական, մշակութային, կրթական, պաշտպանական և բնապահպանական ոլորտները: ԵԱՄ-ի ստեղծման նպատակը, ըստ փաստաթղթի, հանդիսանում էր «համաձայնեցված տնտեսական քաղաքականության իրականացումը և մասնակից երկրների կողմից տնտեսական բարեփոխումների շրջանակներում անցկացվող համատեղ ծրագրերի պարտադիր կա-

1 Տե՛ս «Первый Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев. Хроника Деятельности. 1994-1995 годы». ред.-изд. группа: М. Б. Касымбеков (и др.). - Астана: Деловой Мир Астана, 2011, էջ 331:

2 Տե՛ս Проект «О формирования Евразийского Союза государств», [Էլեկտրոնային ռեսուրս] http://www.ng.ru/specfile/2000-11-10/13_not_ussr.html

տարումը»³:

Նշենք, որ Ղազախստանի նախագահի ինտեգրման նախաձեռնությունը միանշանակ չընդունվեց հետխորհրդային շատ երկրների ղեկավարների կողմից, քանի որ ԽՍՀՄ փլուզումից հետո ազգային անկախության և ինքնիշխանության ամրապնդման խնդիրը փաստացի հակասում էր այդ երկրների միջև տնտեսական համագործակցության զարգացմանը⁴:

Հետագայում հետխորհրդային երկրների միջև կնքվել են եվրասիական տարածքում ինտեգրացիոն գործընթացի զարգացմանն ուղղված բազմաթիվ նոր միջազգային պայմանագրեր, որոնցից է 1995 թվականի հունվարի 6-ին ստորագրված «Ռուսաստանի Դաշնության և Բելառուսի Հանրապետության միջև Մաքսային միության մասին» համաձայնագիրը, որով կողմերը՝ Ռուսաստանը և Բելառուսը, պայմանավորվեցին ձևավորել Մաքսային միություն՝ նպատակ ունենալով մասնակից երկրներում տնտեսավարող սուբյեկտների միջև ազատ տնտեսական փոխազդեցության համար ապահովել սցիալ-տնտեսական առաջընթաց, երաշխավորել տնտեսությունների, ազատ ապրանքաշրջանառության և բարեխիղճ մրցակցության կայուն զարգացումը, ամրապնդել երկրների տնտեսական քաղաքականության կոորդինացումը, ապահովել ազգային տնտեսությունների համակողմանի զարգացումը, ստեղծել պայմաններ ընդհանուր տնտեսական տարածքի ձևավորման և Մաքսային միության անդամ պետությունների՝ համաշխարհային շուկա ակտիվորեն դուրս գալու համար: Այս համաձայնագրի կարևոր առանձնահատկությունն այն էր, որ առաջին անգամ սահմանվեցին տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման բնականոն գործընթացն ապահովող միասնական մաքսային տարածքի ձևավորման հետևյալ հիմնական ուղիները.

- սեփական երկրի տարածքում ծագած ապրանքների մաքսատուրքերի, հարկերի և համանման գանձումների, ինչպես նաև քանակական սահմանափակումների վերացում մասնակից պետությունների միջև առևտրում,
- երրորդ երկրների նկատմամբ միասնական առևտրային ռեժիմի, ընդհանուր մաքսային սակագների և արտաքին առևտրի ոչ սակագնային կարգավորմանն ուղղված միջոցառումների մշակում և կիրառում⁵:

Վերոնշյալ համաձայնագրի կնքումից մի քանի օր անց՝ 1995 թվականի հունվար 20-ին, արդեն իսկ երեք երկրների՝ Ռուսաստանի Դաշնության, Բելառուսի Հանրապետության և Ղազախստանի Հանրապետության միջև կնքվեց «Մաքսային միության մասին» նոր համաձայնագիր, ըստ որի՝ հա-

3 Стн Проект «0 формирования Евразийского Союза государств», [էլեկտրոնային ռեսուրս] http://www.ng.ru/specfile/2000-11-10/13_not_ussr.html

4 Стн Евразийский экономический союз. Вопросы и ответы. Цифры и факты, М.: Евразийская экономическая комиссия, 2014, էջ 10:

5 Стн Соглашение о Таможенном союзе между Российской Федерацией и Республикой Беларусь от 6 января 1995 года, [էլեկտրոնային ռեսուրս] http://www.tsouz.ru/Docs/IntAgrmnts/Pages/Dogovor_06011995.aspx

մաձայնագրի կողմերը պետք է ձևավորեն միասնական Մաքսային միություն, որի գործունեության նպատակները, սկզբունքները, մեխանիզմները, զարգացման փուլերը, մաքսատուրքերի, հարկերի բաշխման կարգը, ժամանակավոր սահմանափակումների ներմուծման և մաքսային վերահսկողության պայմանները սահմանվում են 1995 թվականի հունվարի 6-ին կնքված «Ռուսաստանի Դաշնության և Բելառուսի Հանրապետության միջև Մաքսային միության մասին» համաձայնագրով⁶: 1996 թվականի մարտի 29-ին Մաքսային միությանը միացավ նաև Ղրղզական Հանրապետությունը, իսկ 1999 թվականի փետրվարի 2-ին՝ նաև Տաջիկստանի Հանրապետությունը:

Ընտագայում՝ 1996 մարտի 29-ին, կնքվեց «Բելառուսի Հանրապետության, Ղազախստանի Հանրապետության, Ղրղզական Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև տնտեսական և հումանիտար ոլորտներում ինտեգրման խորացման մասին» պայմանագիրը, որով կողմերը պայմանավորվեցին տնտեսական, սոցիալական, մշակութային և այլ ոլորտներում իրականացնել մի շարք քայլեր, որոնք խթան կհանդիսանան պայմանագրի կողմ հանդիսացող երկրների միջև ինտեգրման գործընթացների հետագա խորացման համար: Հատկապես տնտեսական ոլորտում ձեռք բերված պայմանավորվածությունները հանգում էին հետևյալին.

- իրականացվող տնտեսական բարեփոխումների հիմնական ուղղությունների, փուլերի և ժամկետների փոխհամաձայնեցում, ընդհանուր շուկայի գործունեության համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծում, տնտեսավարող սուբյեկտների ազատ տնտեսական գործունեության համար հավասար բարենպաստ պայմանների ապահովում,
- գնագոյացման համաձայնեցված քաղաքականության վարում,
- միասնական մաքսային տարածքի ստեղծմանն ուղղված աշխատանքների ավարտում մինչև 1996 թվականի վերջը,
- արտադրական կոոպերացիաների զարգացմանը, արտադրական կապիտալ ներդրումների ընդլայնմանը, ներառյալ՝ ընդհանուր հետաքրքրություն ներկայացնող նպատակային ծրագրերի և նախագծերի սուբսիդավորմանն ուղղված պետական աջակցության միջոցառումների համակարգի համատեղ մշակում և իրականացում,
- դրամավարկային և արժույթաֆինանսական ոլորտների քաղաքականության կոորդինացում, արդյունավետ վճարահաշվարկային համակարգի ստեղծում և այդ աշխատանքների փոխադարձ կոորդինացման նպատակով կողմերի կենտրոնական բանկերի կողմից միջբանկային միության ձևավորում,
- միասնական գիտատեխնիկական տարածքի ձևավորում,
- շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում համագործակցու-

6 Stiu Соглашение о Таможенном союзе от 20 января 1995 года, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ http://www.tsouz.ru/DOCS/INTAGRMNTS/Pages/Dogovor_20011995.aspx

թյան խորացում, բնապահպանական անվտանգության միասնական ստանդարտների մշակում, կիրառում և այլն⁷:

Այնուամենայնիվ, 1995թ.-ին ստեղծված Մաքսային միությունը իր ներսում առկա բազմաթիվ խնդիրների առկայության պատճառով չգործեց: Նախ՝ այն «փաստացի ոչ թե մաքսային միություն էր, այլ ազատ առևտրի գոտի»⁸, քանի որ չկային միասնական մաքսային սակագներ, անդամ-պետություններում գործում էին ԱԱՀ հաշվարկման տարբեր մեթոդներ, ակցիզային հարկի տարբեր տեսակներ, իսկ մյուս կողմից էլ, անդամ երկրներն ունեին տնտեսական զարգացման տարբեր մակարդակներ, ինչը կողմերի համար առաջ էր բերում ավելի շատ տարածայնություններ: Բացի այդ, Ղրղզստանը 1998 դարձավ Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամ՝ դրանով իսկ էլ ավելի խորացնելով միության՝ առանց այդ էլ առկա հակասությունները:

1999 թվականի փետրվարի 26-ին Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի և Տաջիկստանի միջև կնքվեց «Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի մասին» նոր պայմանագիր, որը, ըստ էության, հանդիսանում էր 1996 թվականի մարտի 29-ին կնքված պայմանագրի շարունակությունը: Այս պայմանագրով նշված երկրները պարտավորվում են ավարտին հասցնել Մաքսային միության ձևավորումը և դրա հիմքի վրա ստեղծել Միասնական տնտեսական տարածք, որի հիմնական նպատակներն էին.

- ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ընդհանուր շուկայի արդյունավետ գործունեությունը,
- անդամ երկրների տնտեսությունների կառուցվածքային վերափոխումների կայուն զարգացմանն ուղղված պայմանների ստեղծումը բնակչության կենսամակարդակի բարձրացման նպատակով,
- համաձայնեցված հարկային, դրամավարկային, արժույթաֆինանսական, առևտրային, մաքսային և սակագնային քաղաքականության վարումը,
- միասնական տրանսպորտային, էներգետիկ և տեղեկատվական համակարգերի զարգացումը,
- տնտեսության առաջնային ճյուղերի, արտադրական և գիտական-տեխնոլոգիական կոոպերացիաների զարգացման աջակցությանն ուղղված պետական միջոցառումների ընդհանուր համակարգի ստեղծումը⁹:

Միասնական տնտեսական տարածքը նախատեսվում էր ձևավորել

7 Տե՛ս Договор между Республикой Беларусь, Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой и Российской Федерацией и об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ <http://pravo.kulichki.com/zak/megd/meg02806.htm>

8 Տե՛ս Мырзахметова А.М. «Таможенный союз трех: плюсы и минусы для Казахстана». [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ http://www.eabr.org/general/upload/docs/publication/conferences/VI_Conference/tes_mirzahmetova_14.pdf

9 Տե՛ս Договор о Таможенном союзе и Едином экономическом пространстве, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=31914;fld=134;dst=1000000001_0;nd=0.390957047464326

փուլային եղանակով: Առաջին փուլը պետք է ներառեր Մաքսային միության և Միասնական մաքսային տարածքի վերջնական ձևավորումը՝ հիմնված ազատ առևտրի ռեժիմի և արտաքին առևտրային գործունեության կարգավորման միասնական կարգի սահմանման վրա: Մաքսային միությունը, հանդիսանալով որպես առևտրատնտեսական միավորում, պետք է ունենար.

- միասնական մաքսային տարածք,
- ընդհանուր մաքսային սակագին,
- փոխադարձ առևտրում սակագնային և ոչ սակագնային սահմանափակումների (լիցենզավորում, քվոտավորում) կիրառումը չթույլատրող ռեժիմ, բացառությամբ տվյալ պայմանագրով նախատեսված դեպքերի,
- ներքին մաքսային սահմանների վրա առկա մաքսային վերահսկողության պարզեցում և հետևողական վերացում,
- տնտեսության և առևտրի կարգավորման միասնական մեխանիզմներ՝ հիմնված տնտեսական օրենսդրության համապատասխանեցման և տնտեսավարման շուկայական համընդհանուր սկզբունքների վրա,
- կառավարման մարմիններ,
- միասնական մաքսային քաղաքականություն և միասնական մաքսային ռեժիմի կիսառություն¹⁰:

Երկրորդ փուլն արդեն իսկ ենթադրում էր Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորում, ներառյալ ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ընդհանուր շուկայի ձևավորում, ընդհանուր տնտեսական քաղաքականության վարում և միասնական ենթակառուցվածքների ստեղծում, կողմերի օրենսդրությունների ներդաշնակեցում՝ Միասնական տնտեսական տարածքի գործունեությունն ապահովելու նպատակով:

Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորման գործընթացի արդյունավետ իրականացման նպատակով 2000 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի և Տաջիկստանի միջև կնքվեց «Եվրասիական տնտեսական ընկերակցության ստեղծման մասին» պայմանագիրը, որի շրջանակներում ձևավորվեց միջազգային ինտեգրացիոն նոր կազմակերպություն՝ Եվրասիական տնտեսական ընկերակցությունը (ԵվրԱզԷս), որի գործունեությունը պետք է ուղղվեր հետևյալ ոլորտներում առկա խնդիրների լուծմանը.

1. *արտաքին առևտրային և մաքսային քաղաքականության ոլորտ*, այդ թվում՝ ազատ առևտրի ռեժիմի լիարժեք ծավալով գրանցման, միասնական մաքսային սակագնի և ոչ սակագնային կարգավորման միջոցառումների միասնական համակարգի ձևավորման ավարտ, նախապատվությունների համաձայնեցված համակարգի ներդրում, ապրանքների և ծառայությունների առևտրի և ներքին շուկայում դրանց հասանելիության ընդհանուր կանոնների ներդրում, Առևտրի

10 Տե՛ս նույն տեղում

համաշխարհային կազմակերպության և այլ միջազգային տնտեսական կազմակերպությունների հետ անդամ-երկրների համաձայնեցված դիրքորոշման մշակում, արժույթային կարգավորման և արժույթային վերահսկողության միասնական կարգի ներդրում, վճարահաշվարկային հարաբերությունների գործունեության արդյունավետ մեխանիզմի ստեղծում, մաքսային կարգավորման ընդհանուր համակարգի ձևավորում, որի շրջանակներում կգործեն մաքսային ձևակերպումների և մաքսային վերահսկողության միանման կանոններ և կընդունվեն միասնական մաքսային ռեժիմներ, արտաքին տնտեսական անվտանգության, մաքսանենգության և մաքսային իրավախախտումների այլ դրսևորումների դեմ պայքարի ապահովում,

2. *Կնյուեասկան քաղաքականության ոլորտ*, այդ թվում՝ տնտեսությունների համաձայնեցված կառուցվածքային վերափոխումների իրականացում, սոցիալ-տնտեսական զարգացման համատեղ ծրագրերի մշակում և իրականացում, ընդհանուր վճարային համակարգի ստեղծում, արժույթաֆինանսական համակարգերի փոխգործակցության ապահովում, արտադրական և ձեռնարկատիրական գործունեության համար հավասար պայմանների ստեղծում, տրանսպորտային ծառայությունների ընդհանուր շուկայի և միասնական տրանսպորտային համակարգի ձևավորում, էներգետիկ ընդհանուր շուկայի ձևավորում, գիտության և տեխնոլոգիաների առաջնային ուղղությունների գծով համատեղ հետազոտությունների և մշակումների իրականացում, անդամ-երկրների շուկաներում կատարվող օտարերկրյա ներդրումների հասանելիության հավասար պայմանների ստեղծում, երկկողմ և բազմակողմ հիմքի վրա ֆինանսական-արդյունաբերական խմբերի ձևավորման, գործունեության և իրավական կարգավորման միասնական համակարգի ձևավորում,
3. *սոցիալ-հումանիտար ոլորտ*, այդ թվում՝ կրթության, գիտության և մշակույթի զարգացման ազգային համակարգերի ներդաշնակեցում, սոցիալական նվազագույն ստանդարտների ապահովման ազգային համակարգերի ներդաշնակեցում, ԵվրԱզԷս-ի անդամ պետությունների քաղաքացիների համար կազմակերպության ողջ տարածքում կրթության ստացման և բժշկական օգնության ապահովման հավասար պայմանների տրամադրում,
4. *իրավական ոլորտ*, այդ թվում՝ ազգային օրենսդրությունների մերձեցում և ներդաշնակեցում¹¹:

Վերոնշյալ խնդիրների լուծման նպատակով ԵվրԱզԷս-ի շրջանակներում ձևավորվեցին ներքոնշյալ մարմինները.

- *Միջպլեբական խորհուրդ*, որի կազմի մեջ, որպես բարձրագույն մարմին, մտնում էին անդամ-պետությունների և դրանց կառավա-

11 Заявление глав государств Республики Беларусь, Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Российской Федерации и Республики Таджикистан об учреждении Евразийского экономического сообщества, [Էլեկտրոնային ռեսուրս] <http://www.evrazes.com/docs/view/2>

- րությունների ղեկավարները,
- *Ինտեգրման կոմիտե*
- *Միջխորհրդարանական ասամբլեա*
- *Ընկերակցության դասարան*¹²:

Փաստորեն դեռևս 1995 թվականին սկիզբ առած ռուս-բելառուսական ինտեգրացիոն համագործակցությունը դարձավ այն միջուկը, որի շուրջ տարբեր երկրների միավորումը հանգեցրեց Եվրասիական տնտեսական խորը ինտեգրման գործընթացների հիմքը կազմող կարևորագույն կառույցի՝ ԵվրԱզԷս-ի ձևավորմանը:

Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման գործընթացի ակտիվացմանն ուղղված հաջորդ քայլը 2003 թվականի սեպտեմբերի 19-ին Յալթա քաղաքում Բելառուսի, Ղազախստանի, Ռուսաստանի և Ուկրաինայի կողմից ստորագրված «Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորման մասին» համաձայնագիրն էր, որը նախատեսում էր ինտեգրման խորացում միասնական տնտեսական տարածքի ստեղծման ուղղությամբ, որը նախատեսում էր մի շարք խնդիրների փուլային լուծում, այդ թվում.

- ազատ առևտրի գոտու ձևավորում առանց սահմանափակումների և բացառությունների,
- տեխնիկական կանոնակարգերի և ստանդարտների, սանիտարական և ֆիտոսանիտարական նորմերի մշակման և կիրառման սկզբունքների նույնականացում,
- մակրոտնտեսական քաղաքականության ներդաշնակեցում,
- ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժի համար պայմանների ստեղծում,
- անդամ-երկրների օրենսդրությունների (ներառյալ՝ առևտրային և մրցակցային քաղաքականության մասով) ներդաշնակեցում,
- բնական մենաշնորհների (երկաթուղային տրանսպորտի, հիմնական հեռահաղորդակցության, էլեկտրաէներգիայի, նավթի, գազի մատակարարման և այլ ոլորտներում) գործունեության կարգավորման և մրցակցային քաղաքականության միասնական սկզբունքների ձևավորում¹³:

Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորման աշխատանքներում Ուկրաինայի ներգրավվածության աստիճանը գնալով նվազում էր, ինչն էլ հանգեցրեց նրան, որ Եվրասիական ինտեգրման գործընթացներում ակտիվ մասնակից դարձան միայն Ռուսաստանը, Բելառուսը և Ղազախստանը: Այդ իսկ պատճառով, սկսած 2007 թվականից, տարածաշրջանային ինտեգրման շրջանակներում համագործակցությունն սկսեց ընթանալ հենց նշված երկրների միջև, ինչն էլ կարելի է համարել Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման երկրորդ փուլը:

12 Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ <http://www.evrazes.com/docs/view/3>

13 Стн Договор об учреждении Соглашение о формировании Единого экономического пространства, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ http://www.mid.ru/ru/maps/kz/-/asset_publisher/44tjMzWwjAFr/content/id/736678

Տստեսական ինտեգրման խորացման, փոխադարձ առևտրում ապրանքների ազատ տեղաշարժի, ինչպես նաև երրորդ երկրների հետ Մաքսային միության առևտրի իրականացման բարենպաստ պայմանների ապահովման նպատակով 2007 թվականի հոկտեմբերի 6-ին Դուշանբե քաղաքում Բելառուսի, Ղազախստանի և Ռուսաստանի միջև կնքվեց «Միասնական մաքսային տարածքի ստեղծման և Մաքսային միության ձևավորման մասին» պայմանագիր, որով սահմանվեցին այն միջոցառումները, որոնց իրականացումից հետո պետք է ընդունվեր պայմանագրի կողմ հանդիսացող երկրների մաքսային տարածքները մեկ միասնական տարածքի մեջ միավորելու և Մաքսային միության վերջնական ձևավորման մասին համապատասխան որոշում: Այդ միջոցառումները հանգում էին հետևյալին.

1. երրորդ երկրների հետ արտաքին առևտրի միասնական մաքսային սակագների և կարգավորման այլ միջոցառումների ընդունում և կիրառում,
2. երրորդ երկրների հետ միասնական առևտրային ռեժիմի ընդունում և կիրառում,
3. մաքսային սակագների, այլ սակագների, հարկերի և համարժեք նշանակության այլ գանձումների հաշվեգրման և բաշխման կարգի ընդունում և կիրառում,
4. ապրանքի ծագման երկրի որոշման միասնական կանոնների ընդունում և կիրառում,
5. արտաքին և փոխադարձ առևտրի վիճակագրության միասնական մեթոդոլոգիայի ընդունում և կիրառում,
6. մաքսային կարգավորման նույնականացված կարգի, ներառյալ՝ ապրանքների հայտարարագրման միասնական կանոնների և մաքսային վճարումների վճարման, ինչպես նաև միասնական մաքսային ռեժիմների ընդունում և կիրառում,
7. պայմանագրի կողմերի կողմից վերապահված լիազորությունների շրջանակներում իրենց գործունեությունն իրականացնող Մաքսային միության մարմինների հիմնում և գործունեության ապահովում¹⁴:

2007 թվականի հոկտեմբերի 6-ին միաժամանակ ստորագրվեց նաև «Մաքսային միության հանձնաժողովի մասին» պայմանագիրը, որով ձևավորվեց Մաքսային միության հանձնաժողովը՝ որպես Մաքսային միության գործունեությունը կարգավորող մշտական գործող մարմին, որը պետք է կատարեր Մաքսային միության Բարձրագույն մարմնի կողմից ընդունված որոշումները, իրականացներ Մաքսային միության ձևավորմանը վերաբերող միջազգային պայմանագրերի կատարման մոնիթորինգ և այլն:

«Միասնական մաքսային տարածքի ստեղծման և Մաքսային միության ձևավորման մասին» պայմանագրի ստորագրմանը հաջորդեց Միասնական տնտեսական տարածքի և Մաքսային միության իրավապայմանագրային

14 Стн Договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза, [Էլեկտրոնային ռեսուրս] <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=93361&fld=134&dst=1000000001,0&rnd=0.5428113886239827>

բազայի ձևավորման շրջանակներում միջազգային իրավական փաստաթղթերի կնքումը, այդ թվում՝ «Միասնական մաքսային սակագնային կարգավորման մասին» համաձայնագիրը, «Երրորդ երկրների նկատմամբ արտահանման մաքսատուրքերի մասին» համաձայնագիրը, «Երրորդ երկրների նկատմամբ ոչ սակագնային կարգավորման միասնական միջոցառումների մասին» համաձայնագիրը, «Ապրանքների ծագման երկրի որոշման միասնական կանոնների մասին» համաձայնագիրը, «Մաքսային միության մաքսային սահմանով տեղափոխվող ապրանքների մաքսային արժեքը որոշելու մասին» համաձայնագիրը, «Մաքսային միության սակագնային արտոնություններ միասնական համակարգի մասին» արձանագրությունը, «Մաքսային միության մաքսային օրենսգրքի մասին» պայմանագիրը և այլն, որոնք ուժի մեջ մտան 2010 թվականին:

2009 թվականի նոյեմբերի քսանյոթին ԵվրԱզԷս-ի միջպետական խորհրդի թիվ 18 և Մաքսային միության հանձնաժողովի թիվ 130 որոշմամբ ընդունված Մաքսային միության միասնական մաքսային սակագնի համաձայն¹⁵, որը ուժի մեջ մտավ 2010 թվականի հունվարի 1-ից, սահմանվեց նաև մաքսային սակագների միասնական համակարգ: Գործող ազգային սակագները միասնական մաքսային սակագնին համապատասխանեցնելու նպատակով Ռուսաստանը նվազեցրեց շուրջ 2000 և բարձրացրեց մոտ 350 ապրանքային դիրքերի սակագներ, Բելառուսը՝ համապատասխանաբար 2000 և 700, իսկ Ղազախստանը, ընդհակառակը, ստիպված էր բարձրացնել ավելի շատ (մոտ 5000) և նվազեցնել ավելի քիչ (1130) քանակությամբ ապրանքային դիրքերի սակագներ, քան Ռուսաստանը և Բելառուսը: Արդյունքում Մաքսային միության մաքսային սակագները միջին հաշվով մոտ 1.5-2.0 անգամ գերազանցեցին Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության անդամ պետությունների մեծ մասի սակագների միջին մակարդակին՝ չնայած այն հանգամանքին, որ միասնական մաքսային սակագինը բավարարում էր միջազգային ստանդարտներին: Պետք է նշել, որ միասնական սակագնային համակարգում չկիրառվեցին այսպես կոչված «մեզասակագներ», որոնք գերազանցում են 100%-ը և կիրառվում են ներքին շուկայի պաշտպանության նպատակով: Մեզասակագները լայնորոն կիրառվում են այնպիսի երկրներում, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը, որտեղ միայն ագրոպարենային ոլորտում կիրառվում է 19 մեզասակագին (ընդ որում՝ այդ երկրում նման սակագին գործում է ապրանքային անվանացանկում գտնվող գյուղատնտեսական ապրանքների ընդհանուր քանակի մոտ 2%-ի գծով): Մեզասակագներ են կիրառվում նաև ԵՄ-ում թվով 141, Ճապոնիայում՝ թվով 142 ներմուծվող գյուղատնտեսական արտադրատեսակների նկատմամբ¹⁶:

Այսպիսով՝ կարելի է նշել, որ Մաքսային միության փաստացի գործու-

15 Տե՛ս Единый таможенный тариф Таможенного союза Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации (ЕТТ), [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ <http://www.tsouz.ru/db/ettr/tived/Pages/default.aspx>
16 Տե՛ս Ушкалова Д.И. Формирование Таможенного союза и Единого экономического пространства России, Белоруссии и Казахстана: проблемы и предварительные итоги. РАН Институт экономики, М., 2012, с. 16, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ https://inecon.org/docs/Ushkalova_2013.pdf

ներությունն սկսվեց 2010 թվականի հունվարի 1-ից, որի շրջանակներում ապահովվեց միության անդամ երկրների տարածքում ապրանքների անարգել շարժը, սահմանվեցին միասնական մաքսատուրքեր երրորդ երկրների նկատմամբ, ուժի մեջ մտավ Մաքսային միության Մաքսային օրենսգիրքը և սկսեց գործել Մաքսային միության հանձնաժողովը: 2011 թվականի հունվարի 1-ից, երբ արդեն վերացվել էին ներքին սահմանների մաքսային ձևակերպումներն ու մաքսային վերահսկողությունը, փաստորեն Մաքսային միությունն արդեն գործում էր լիարժեք ռեժիմով, որտեղ ապահովված էր մաքսային և արտաքին տնտեսական քաղաքականության միասնական մեխանիզմ, ինչպես նաև միասնական իրավական դաշտ տեխնիկական կարգավորման և սանիտարական, անասնաբուժական ու ֆիտոսանիտարական միջոցառումների իրականացման ոլորտներում:

Ելնելով նախորդ տարիների ընթացքում երրորդ երկրներից ներմուծման ծավալներից՝ սահմանվեցին նաև Մաքսային միության երկրների միջև մաքսատուրքերի բաշխման չափերը՝ ըստ որոնց՝ Ռուսաստանին բաժին էր ընկնում ընդհանուր բյուջե մուտքագրված մաքսատուրքերի 87.97%-ը, Բելառուսին՝ 4.70%-ը և Ղազախստանին՝ 7.33%-ը¹⁷:

Փաստորեն 2010 թվականին իր գործունեությունը սկսած Մաքսային միությունը տարածաշրջանում նախկինում ձևավորված ինտեգրացիոն նախաձեռնություններից ամենահաջողվածն էր, որի մեկնարկը տրվեց պայմանագրի կնքումից ընդամենը 3 տարի անց, այն դեպքում, երբ Եվրասիական տարածաշրջանում սկսված ինտեգրման մյուս գործընթացները դեռևս շարունակվում են (օրինակ՝ ԱՊՀ շրջանակներում տնտեսական միության ստեղծումը):

2010 թվականի դեկտեմբերի 9-ին ԵվրԱզԷս-ի միջպետական խորհրդի նիստի ընթացքում Բելառուսի, Ղազախստանի և Ռուսաստանի կողմից ընդունվեց «Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորման մասին» հռչակագիր, ըստ որի՝ 2012 թվականի հունվարի 1-ից իր գործունեությունը պետք է սկսեր Բելառուսի, Ղազախստանի և Ռուսաստանի Միասնական տնտեսական տարածքը: Հռչակագրում նշվում է, որ Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի զարգացումը տանում է Եվրասիական տնտեսական միության ձևավորմանը, որի նպատակն է ընդհանուր տնտեսական տարածքի ստեղծմամբ այլ երկրների, միջազգային տնտեսական միավորումների և Եվրոպական միության հետ ներդաշնակ, փոխլրացնող և փոխշահավետ համագործակցության ապահովումը¹⁸:

Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի անդամ երկրները 2010 թվականի դեկտեմբերի 9-ին ստորագրեցին նաև «Համա-

17 Стѝ Соглашение об установлении и применении в Таможенном союзе порядка зачисления и распределения ввозных таможенных пошлин (иных пошлин, налогов и сборов, имеющих эквивалентное действие), [Էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ http://www.tsouz.ru/MGS/mgs21-05-10/Pages/Sogl_o_mexanizme_zachisl_poshlin.aspx

18 Стѝ Декларация о формировании Единого экономического пространства Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации, [Էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ <http://www.eaeunion.org/#about-history>

ձայնեցված մակրոտնտեսական քաղաքականության մասին» համաձայնագիր: Համաձայնագրով, որը կրկին ուժի մեջ մտավ 2012 թվականի հունվարի 1-ից, սահմանվեցին անդամ երկրների տնտեսական զարգացման կայունությունն ապահովող հետևյալ քանակական չափանիշները.

- պետական բյուջեի պակասուրդը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 3%-ը,
- պետական պարտքը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 50%-ը,
- գնաձի մակարդակը չպետք է գերազանցի Միասնական տնտեսական տարածքի ամենացածր գնաձ ունեցող մասնակից երկրի գնաձի մակարդակից 5 տոկոսային կետով¹⁹:

Ինչպես տեսնում ենք, Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորման հիմքում դրվեց 1992թ. կնքված Մասստրիխտյան համաձայնագրով ամրագրված եվրոպական արժույթային ինտեգրման դասական մոտեցումը այն տարբերությամբ, որ եվրոպական արժույթային համակարգի դեպքում պետական պարտքը չպետք է գերազանցի ՀՆԱ-ի 60%-ը, որը փաստորեն առավել մեղմ չափանիշ է, մինչդեռ գնաձի մակարդակի պահպանման պայմանն ավելի խիստ է, քանի որ, ի տարբերություն Միասնական տնտեսական տարածքի, Մասստրիխտյան համաձայնագրով գնաձի առավելագույն թույլատրելի շեմը կազմում է գնաձի ամենացածր մակարդակ ունեցող երեք երկրների մակարդակից ընդամենը 1.5%-ով ավել: Բացի այդ, եվրոպական արժույթային ինտեգրման դեպքում առկա են նաև երկարաժամկետ տոկոսադրույքի պահպանման չափանիշ, ըստ որի՝ վերջինս անդամ երկրների միջին տոկոսադրույքից չպետք է գերազանցի ավելի, քան 2%-ով, ինչպես նաև արժույթային փոխարժեքների փոխադարձ տատանման առավելագույն սահմանի (+/-15%) պահպանման պահանջ:

Հիմք ընդունելով ԵվրԱզԷս-ի շրջանակներում Մաքսային միության հաջող գործունեությունը և հաշվի առնելով 2012 թվականի հունվարի 1-ից իր աշխատանքը մեկնարկող Միասնական տնտեսական տարածքի ձևավորման իրավական հիմքում ընկած միջազգային պայմանագրերի ուժի մեջ մտնելը՝ Բելառուսի, Ղազախստանի և Ռուսաստանի նախագահները 2011 թվականի նոյեմբերի 18-ին ընդունեցին «Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման մասին» հռչակագիր, որը նախատեսում էր անցում ինտեգրման գործընթացի հաջորդ փուլ, այն է՝ Եվրասիական տնտեսական տարածքի ձևավորում, որտեղ պետք է ապահովվեր ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատանքային ռեսուրսների ընդհանուր շուկայի արդյունավետ գործունեությունը: Հատկանշական է, որ հռչակագրում նշվում է, որ Եվրասիական տնտեսական տարածքի մասնակից պետությունները իրենց համագործակցության շրջանակներում ղեկավարվում են Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության նորմերով և կանոններով՝ կարևորելով այդ կազմակերպությանը բոլոր երեք երկրների անդամակցումը²⁰: Մաքսային

19 Стн Соглашение о согласованной макроэкономической политике, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ http://www.eurasiancommission.org/ru/act/integr_i_makroec/dep_makroec_pol/Documents/Соглашение%20о%20согласованной%20макроэкономической%20политике.pdf

20 Стн Декларация о евразийской экономической интеграции, [էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ <http://kremlin>.

միության և Միասնական տնտեսական տարածքի գործունեության ապահովման և զարգացման նպատակով 2011 թվականի նոյեմբերի 18-ին երկրները կնքեցին նաև «Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովի մասին» պայմանագիրը, որով ձևավորվեց Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովը՝ որպես Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի կարգավորման միասնական մշտապես գործող մարմին²¹:

Այսպիսով՝ 2012 թվականի հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտան Բելառուսի Հանրապետության, Ղազախստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության Միասնական տնտեսական տարածքի իրավական հիմքը կազմող միջազգային պայմանագրերը, և փաստացի սկսեց գործել Միասնական տնտեսական տարածքը, որտեղ նախատեսվում էր ապահովել ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժ անդամ երկրների միջև: Այն նաև հիմք էր ստեղծում մակրոտնտեսական, մրցակցության, արդյունաբերության, տրանսպորտի, էներգետիկայի և մի շարք այլ ոլորտներում փոխհամաձայնեցված գործընթացներ իրականացնելու համար: 2012 թվականի հունվարի 1-ից սկսեց գործել նաև ԵվրԱզԷս-ի Դատարանը, իսկ 2012 թվականի փետրվարից՝ Եվրասիական տնտեսական հանձնաժողովը:

2014 թվականի մայիսի 29-ին Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի անդամ-պետությունների նախագահները Աստանայում կայացած Եվրասիական բարձրագույն խորհրդի նիստում ստորագրեցին «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագիր, որով Ռուսաստանը, Բելառուսը և Ղազախստանը որոշեցին 2015 թվականին հունվարի 1-ից անցում կատարել տնտեսական ինտեգրման առավել խորը մակարդակին՝ ստեղծելով Եվրասիական տնտեսական միություն:

2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Մինսկում ստորագրվեց «Հայաստանի Հանրապետության՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» պայմանագիրը, իսկ 2014 թվականի դեկտեմբերի 23-ին Մոսկվայում՝ «Ղրղզստանի Հանրապետության՝ «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» 2014 թվականի մայիսի 29-ի պայմանագրին միանալու մասին» պայմանագիրը: Ի դեպ, 2014 թվականի հոկտեմբերի 10-ին Բելառուսի, Ղազախստանի, Ղրղզստանի, Ռուսաստանի և Տաջիկստանի նախագահները, հաշվի առնելով 29.05.2014թ. ստորագրված «Եվրասիական տնտեսական միության մասին» պայմանագիրը, ստորագրեցին նաև «Եվրասիական տնտեսական ընկերակցություն գործունեության դադարեցման մասին» պայմանագիրը, որով 2015 թվականի հունվարի 1-ից նախատեսվում էր դադարեցնել ԵվրԱզԷս-ի և նրա մարմինների գործունեությունը: ԵվրԱզԷս-ի գործունեության դադարեցմամբ իրենց ուժը կորցրին նաև մի շարք միջազգային պայմանագրեր և համաձայնագրեր, այդ թվում՝ 1999 թվականի փետրվարի 2-ին ստորա-

ru/supplement/1091

21 Стн Договор о Евразийской экономической комиссии, [էլեկտրոնային ռեսուրս] <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=121990&fld=134&dst=1000000001,0&rnd=0.8433977955831393>

գրված «Մաքսային միության և Միասնական տնտեսական տարածքի մասին» պայմանագիրը²²:

Եվրասիական տնտեսական միությունը (ԵԱՏՄ), որի փաստացի գործունեությունը սկսվել է 2015 թվականի հունվարի 1-ից, բացի ապրանքների, ծառայությունների, կապիտալի և աշխատուժի ազատ տեղաշարժի ապահովումից, նախատեսում է նաև տնտեսության տարբեր ոլորտներում կոորդինացված, համաձայնեցված և միասնական քաղաքականության իրականացում: Այն, իր դրական և բացասական դրսևորումներով հանդերձ երկրների միջև տնտեսական փոխհամագործակցության և ինտեգրման թերևս ամենաբարձր մակարդակ ունեցող կառույցն է, որ երբևէ ձևավորվել է Եվրասիական տարածաշրջանում: Կարծում ենք, որ Եվրասիական տնտեսական տարածքի, մասնավորապես ԵԱՏՄ-ի՝ որպես տարածաշրջանային ինտեգրացիոն միավորման դանդաղ զարգացման տեմպերը պայմանավորված են եղել այնպիսի հանգամանքներով, ինչպիսիք են.

- ինտեգրվող երկրների հասարակական լայն աշակցության բացակայությունը. ի տարբերության Եվրոպական Միության անդամ երկրների, որտեղ ԵՄ-ին անդամակցության որոշումը կայացվում է հանրաքվեների արդյունքում՝ ԵԱՏՄ-ի դեպքում կազմակերպությանը միանալու որոշումը կայացվել է անձամբ մասնակից երկրների ղեկավարների կողմից, ինչը երբեմն առանձին պետությունների հասարակությունների կողմից այդքան էլ ողջունելի չի եղել,
- երկրների վերադարձի վախճ դեպի «Ժամանակակից Խորհրդային Միություն»՝ պայմանավորված անկախության կամ ինքնիշխանության մակարդակի նվազման մտայնությամբ,
- անդամ պետությունների աշխարհագրական սահմանների ընդհանրության բացակայությունը (խոսքը վերաբերում է Հայաստանին), ինչը երկրների միջև տնտեսական ինտեգրման կարևորագույն նախադրյալներից մեկն է, որը հնարավորություն է ընձեռում զերծ մնալ հավելյալ տրանսպորտային ծախսերից, տարանցիկ փոխադրումների և այլ լրավճարներից և ի վերջո ժամանակի կորստից:

Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ Եվրասիական տնտեսական ինտեգրման գործընթացների մասնակից երկրներում առկա են եղել սկզբունքային նախադրյալներ, որոնք, այնուամենայնիվ, նպաստել են ԵԱՏՄ ձևավորմանը: Դրանք են.

1. անդամ պետությունների պատմական զարգացման ուղիների ընդհանրությունը,
2. հետխորհրդային երկրների միջև նախկինից ժառանգած առևտրատնտեսական և էներգետիկ ավանդական կապերի առկայությունը,

22 Տե՛ս Договор о прекращении деятельности Евразийского Экономического Сообщества [Էլեկտրոնային ռեսուրս]՝ https://www.google.am/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjW0dDPvInLAhUmYJoKHX-MAwAQFggZMAA&url=http%3A%2F%2Fpublication.pravo.gov.ru%2FDocument%2FGetFile%2F0001201410210019%3Ftype%3Dpdf&usq=AFQjCNPh_zD0A0zTQ0rqYTCnoDvheypmyA&bv=114733917,d.bGs

3. անդամ պետությունների միջև քիչ թե շատ գործող տնտեսական կապերի և տնտեսական ինտեգրման համակցված հնարավորությունների շնորհիվ հետագա տնտեսական աճի ապահովման կանխատեսումները,
4. ինտեգրման գործընթացների հիմնական նախաձեռնող Ռուսաստանի հետ առկա սերտ առևտրատնտեսական և քաղաքական կապերի առկայությունը,
5. որոշ անդամ պետությունների դեպքում տարածաշրջանային տնտեսական ինտեգրման այլընտրանքային առավել արդյունավետ ինտեգրացիոն կառույցներին անդամակցելու անհնարինությունը կամ բարդությունը,
6. մշակութային փոխըմբռնման, լեզվական, երբեմն նաև՝ ազգային մտածողության ընդհանրությունը:

Այսպիսով՝ չնայած 1994 թվականից հետո հետխորհրդային տարածաշրջանում ինտեգրման գործընթացների ձևավորման բազմաթիվ փորձերին՝ կարելի է ասել, որ դրանց իրական սկզբը դրվեց 2000 թվականին ԵվրԱզԷս-ի ստեղծման մասին պայմանագրի կնքմամբ, որն էլ դարձավ ԵԱՏՄ-ի ձևավորման տնտեսական հիմքը: Իհարկե, ի սկզբանե այդպիսի վերպետական կառույց դառնալու հավակնություն ուներ նաև 1991 թվականին հիմնադրված Անկախ Պետությունների Համագործակցությունը (ԱՊՀ), սակայն «նախկին խորհրդային հանրապետություններում ԱՊՀ-ի ձևավորումը դիտվում էր որպես քաղաքակիրթ ապահարգանի մեխանիզմ»²³, որտեղ ընդունված որոշումները ոչ միշտ էին կյանքի կոչվում, ինչը չէր արտացոլում անդամ-պետությունների իրական կամքը՝ ձևավորելու վերպետական մակարդակի ինտեգրացիոն կառույց: Իսկ ԱՊՀ հետագա անհաջողության պատճառն այն էր, որ ինտեգրման նպատակով վերպետական միավորման ստեղծումը տեղի չունեցավ պետությունների տնտեսական պրագմատիզմի և տնտեսական հետաքրքրությունների, ինչպես նաև հավասարության և ինքնիշխանության նպատմամբ հարգանքի հիման վրա:

23 աղբյուրը՝ <http://izvestia.ru/news/386439>

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОБЗОР ФОРМИРОВАНИЯ ЕРВАЗИЙКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Мисак Авагян

*Преподаватель Европейской региональной образовательной
академии, кандидат экономических наук, доцент*

После распада СССР было предпринято множество попыток интеграционного сотрудничества, основной целью которого являлось формирование таможенного союза или общего рынка. Несмотря на эти попытки, их реальное начало было заложено в 2000 году подписанием договора о создании ЕврАзЭС, ставшего основой для формирования Евразийского экономического союза. ЕАЭС, фактическая деятельность которого началась 1-го января 2015 г., кроме обеспечения свободного движения товаров, услуг, капитала и рабочей силы, предусматривает также осуществление скоординированной, согласованной и единой политики в различных сферах экономики. Наряду со своими положительными и отрицательными проявлениями, он является структурой самого высокого уровня из когда-либо сформированных в евразийском регионе, осуществляющей сотрудничество и интеграцию стран-членов.

Ключевые слова: Интеграция, таможенный союз, общий рынок, взаимная торговля, кооперация, экономический реформ, конкуренция, мировой рынок, наднациональная структура.

HISTORICAL REVIEW OF THE EURASIAN ECONOMIC UNION FORMATION

Misak Avagyan

*Lecturer at European Regional Educational Academy,
Ph.D. in economics, Associate professor*

After the collapse of the USSR, there were made numerous attempts on integration cooperation, aimed at the formation of customs union or common market. Despite these attempts, their actually started to act in 2000 by signing an agreement on the creation of the EurAsEC, and it became the basis for the formation of the Eurasian Economic Union. The EAEC, which began its activity on January 1, 2015, in addition to ensuring free movement of goods, services, capital and labor, also provides for a coordinated, coherent and unified policy in various spheres of the economy. Along with its positive and negative manifestations, it is the structure of the highest level ever formed in the Eurasian region, which implements cooperation and integration of member countries.

Key words: Integration, customs union, common market, mutual trade, cooperation, economic reforms, competition, world market, supranational structure.

ՆԱԽԱԳԾԵՐԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՄԸ ՓՈՔՐ ԵՎ ՄԻՋԻՆ ՁԵՌՆԱՐԿԱՏԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ

Մարինե Ղահրամանյան

*«ԼԻԴԻԱՆ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՓԲԸ վերապարտապահման և
զարգացման գծով աշխատանքների վերահսկող,
«Եվրասիա» միջազգային համալսարանի ասպիրանտ*

Հոդվածում նկարագրվում և վերլուծվում են նախագծերի կառավարման մոտեցումները, կիրառումը և կարևորությունը ՓՄՁ-ի համար: Մանրամասն նկարագրվում են նախագծերի կառավարման հիմնական փուլերը և այն, թե նախագծային կառավարման կիրառումը ինչպես է բերում ՓՄՁ-ի մրցակցային առավելությանը:

Հիմնաբառեր. նախագիծ, նախագծային մոտեցում, նախագծի փուլեր, գործընթացների/պրոցեսների խմբեր, փոքր և միջին ձեռնարկատիրություններ (ՓՄՁ):

Նախագծերի կառավարման կիրառության գաղափարը երկար ժամանակ անտեսվել է հայաստանյան փոքր և միջին ձեռնարկատիրություններում (ՓՄՁ): ՓՄՁ-ների մոտ ձևավորվել է կարծիք, որ նախագծերի կառավարման գործիքները հիմնականում նախատեսված են խոշոր ընկերությունների համար: Սակայն, հաշվի առնելով գլոբալ զարգացումների հնարավորություններն ու վտանգները, նախագծերի կառավարումը պետք է դառնա հայկական բոլոր ՓՄՁ-ների առօրյա օրակարգի հարց:

Ինչո՞ւ ներդնել նախագծերի կառավարում ՓՄՁ-ներում: Նախագծային կառավարման մոտեցման կիրառումը օգնում է բացահայտել և հետագայում նվազեցնել կազմակերպության թաքնված ծախսերը, բարձրացնել ՓՄՁ ռեսուրսների արդյունավետությունը և օպտիմալացնել ՓՄՁ սահմանափակ ռեսուրսների օգտագործումը:

Հասկանալու համար, թե ինչպես կարելի է կազմակերպությունում ներդնել նախագծերի կառավարման մշակույթը, և ինչ խնդիրներ կարող են

առաջանալ դրա ժամանակ, նախևառաջ պետք է հասկանալ, թե ինչ է իրենից ներկայացնում **նախագիծը**:

Նախագիծ («projectus» (լատ.) նշանակում է «առաջ նետած»):

«Նախագիծը ժամանակավոր գործունեություն է, որը ձեռնարկվում (իրականացվում) է բացառիկ արտադրանք, ծառայություն կամ արդյունք ստեղծելու համար» (PMI® 2012, ԱՄՆ)¹:

Նախագծի հասկացության վերաբերյալ առկա են մի շարք սահմանումներ: Այսպես՝ նախագիծը «Յուրահատուկ պրոցես է, որը բաղկացած է մի շարք համակարգված և վերահսկվող գործողություններից, իրենց սկզբնաժամկետներով և վերջնաժամկետներով՝ նախատեսված հասնելու սահմանված խնդիրներին, հաշվի առնելով որոշակի, ներառյալ՝ ժամանակի, արժեքի և ռեսուրսների սահմանափակումները (ISO 9000:2000 Հիմունքներ և բառարան)²:

Մեկ այլ մոտեցման համաձայն՝ նախագիծը «կառավարման միջավայր է, որը ստեղծված է մատակարարելու մեկ կամ ավելի արտադրանք՝ ըստ սահմանված բիզնես բնութագրի» (PRINCE, CCTA 1997)³:

Այն կարող է բնութագրվել նաև որպես ընթացիկ, շարունակական գործունեություն կամ աշխատանքային գործընթաց, որը բխում է ընկերության գործող ընթացակարգից. այն կրկնվող գործընթաց է:

Ինչ վերաբերում է նախագծային գործունեությանը, ապա այն ստեղծում է **բացառիկ արտադրանք, ծառայություն կամ արդյունք**:

«Բացառիկ» նշանակում է, որ կազմակերպությունը երբևիցե չի իրականացրել նմանատիպ գործունեություն և նախագծի աշխատանքային թիմը առաջին անգամ է առնչվում նախագծի առաջադրանքների, պահանջների և խնդիրների հետ: Նույնիսկ, եթե որոշ դեպքերում նոր նախագծի արդյունքներում որոշակի կրկնվող փուլեր կամ տարրեր կան, բացառիկությունը պահպանվում է՝ շնորհիվ նոր փոփոխված պահանջների, դիզայնի կամ պահանջվող նոր ֆունկցիոնալի:

«Ժամանակավոր» նշանակում է այն, որ յուրաքանչյուր նախագիծ ունի ժամկետային սահմանափակում, այսինքն՝ ունի հստակ սկիզբ և ավարտ:

Նախագծերի կառավարման ոլորտը՝ որպես առանձին կառավարման ուղղություն, ձևավորվել է 1950–1960–ականներին և շատ արագ տարածում է ստացել ամբողջ աշխարհում: Նախագծային կառավարման մոտեցումները հիմնականում կիրառվում և մեծ տարածում են ստանում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների (SS), շինարարության, խորհրդատվության, բանկային, հեռահաղորդակցության, էներգետիկայի, արտադրական ոլորտներում:

Նախագծերը ձեռնարկվում (իրականացվում) են բոլոր ոլորտներում և կազմակերպության բոլոր մակարդակներում՝ բարձրացնելով կազմակեր-

1 Տե՛ս Նախագծի կառավարման գիտելիքի մարմին (անգլ. Project Management Body of Knowledge, PMBOK®):

2 Տե՛ս ISO 9000:2000, «Որակի կառավարման համակարգ – հիմունքներ և բառարան»:

3 PRINCE2-ը (PRojects IN Controlled Environments) գործընթացների վրա հիմնվող նախագծերի կառավարման արդյունավետ մեթոդը գրանցվել է որպես կառավարության աշխատակազմի ապրանքանշան:

պության արդյունավետությունը: Այն կարող է ներգրավել մեկ անձ, կառուցվածքային մեկ միավոր կամ կառուցվածքային մի քանի ստորաբաժանումներ:

Վերջին տարիներին նախագծային կառավարման մոտեցումը սկսել է կիրառվել նաև հայկական շուկայում: Արդյունքում հայաստանյան ՓՄՁ-երի շուկայում ձևավորվել են երկու տիպի կազմակերպություններ՝

- ՓՄՁ-ներ, որոնք եկամուտ են ստանում հիմնականում այլ կազմակերպությունների համար պայմանագրային հիմունքներով նախագծեր իրականացնելուց (խորհրդատվական, գովազդային և այլ ՓՄՁ-ներ),
- ՓՄՁ-ներ, որոնք ընդունել են նախագծային կառավարման մոտեցումը՝ որպես ձևավորված կառավարման համակարգ և կառավարման աշխատանք:

Նախագծերի նախաձեռնման հիմնական դրդապատճառները կարող են լինել՝ որևէ խնդիրներ լուծելու անհրաժեշտությունը, նոր հնարավորություններ կամ նոր աշխատանքային պահանջներ բավարարելու ցանկությունը, օրենսդրության փոփոխությունները և այլն:

Նախագծերի օրինակներ՝

- նոր արտադրանքի կամ ծառայության մշակում,
- կազմակերպության կառուցվածքի, կադրերի կամ ուժի փոփոխություն,
- նոր դասընթացի մշակում,
- նոր տեղեկատվական համակարգի մշակում կամ ձեռքբերում,
- շենքի կամ կառույցի շինարարություն և այլն:

Նախագծերի արդյունքները՝

- կոնկրետ առաքելության իրականացում,
- ապրանքի և/կամ ծառայության ստեղծում, զարգացում,
- նորարարություն,
- սոցիալ-կազմակերպչական փոփոխություններ և այլն:

Ինչ է նախագծերի կառավարումը, ինչ նպատակներ է հետապնդում և ինչ փուլերից է բաղկացած այն :

«Նախագծի կառավարումը նախագծի նպատակների իրականացման և պահանջների բավարարման նպատակով գիտելիքների, ունակությունների, գործիքների և մեթոդների կիրառումն է նախագծային գործունեության ընթացքում» (PMI® 2012, ԱՄՆ)

Նախագծի իրականացման արդյունավետությունը սովորաբար գնահատվում է ըստ արժեքի, ժամանակի և պահանջների բավարարման չափանիշների:

Նախագծի կառավարումը ներառում է՝

- պահանջների սահմանում,
- հստակ և իրազործելի նպատակների սահմանում,
- որակի, ժամանակի և արժեքի ու այլ սահմանափակումներին հա-

- կասող պահանջների հավասարակշռում,
- հատկանիշների, պլանների և մոտեցումների համատեղում՝ հիմք ընդունելով նախագծի տարբեր շահառուների պահանջները, կարծիքները և սպասումները:

Այսօր գոյություն ունեն նախագծերի կառավարման տարբեր մեթոդներ և դպրոցներ: Լայն տարածում ստացել են հետևյալ մոտեցումները՝

նախագծերի կառավարման ինստիտուտի (PMI® 2012, ԱՄՆ) կողմից մշակված «Նախագծի կառավարման գիտելիքի մարմին PMBOK» (Project Management Book of Knowledge) ուղեցույցում ներկայացված մոտեցումները և գործիքները,

Մեծ Բրիտանիայի OGC (the Office of Government Commerce) գրասենյակի կողմից մշակված PRINCE (Projects IN Controlled Environments) մոտեցումները և գործիքները,

Ճկուն նախագծային կառավարման մոտեցումները և գործիքները, որը ներկայացնում է Agile Alliance group կազմակերպությունը (ԱՄՆ):

Ստորև կարող եք ծանոթանալ նախագծերի ամենատարածված կառավարման գործիքների և մեթոդների հետ, որոնք ներկայացված են PMI® «Նախագծի կառավարման գիտելիքի մարմին PMBOK» ուղեցույցում:

Ցանկացած նախագիծ, անկախ իր բնույթից, ոլորտից, մեծությունից և արժեքից, իրականացվում է գործընթացների/պրոցեսները/ միջոցով, որոնք տեսակավորում են հինգ փոխկապակցված գործընթացների խմբերում:

Բաղկացուցիչ գործընթացները/պրոցեսները/ նույնպես կարող են փոխ-գործակցել, ինչպես գործընթացների/պրոցեսների/ խմբերի ներքո, այնպես էլ գործընթացների/պրոցեսների/ խմբերի միջև:

Հինգ գործընթացների/պրոցեսների/ խմբերն են⁴.

- I. **Նախաձեռնման գործընթացների խումբ՝** նախագծի լիազորում և մեկնարկ:
- II. **Պլանավորման գործընթացների խումբ՝** նպատակների հստակեցում և մասնատում, գործողությունների պլանավորում:
- III. **Իրականացման գործընթացների խումբ՝** նախագծի կառավարման պլանի համաձայն՝ աշխատանքների իրականացում:
- IV. **Վերահսկման և մշտադիտարկման (մոնիտորինգի) գործընթացների խումբ՝** իրականացված և պլանավորված աշխատանքների պարբերաբար վերահսկում և չափում:
- V. **Փակման գործընթացների խումբ՝** ամբողջ նախագծի կամ նախագծի փուլի փակում: Նախագծի արդյունքի, ծառայության պաշտոնական ընդունում:

Ինչ գործիքներ և մեթոդներ են կիրառվում այդ գործընթացները իրականացնելու ժամանակ:

- I. **Նախաձեռնման գործընթացների խումբ**
Նախաիրականացում

4 Տե՛ս PMBOK® Guide and Standards, Fifth edition, էջ 19:

Նախնական փուլում նախագծի մեկնարկելուց ՓՄՁ-ի ղեկավարը պետք է պատասխանի հետևյալ հարցին. «Արդյոք մենք ունենք կենսունակ և արժեքավոր նախագիծ»:

Այսինքն՝ պետք է նաև կատարի նախագծի գաղափարի **պիտանելիության և իրագործելիության** վերլուծություն:

Վերլուծությունները պետք է իրականացվեն հետևյալ տեսանկյունից՝ տեխնիկական, կազմակերպչական, անձնակազմի, իրավական, տնտեսական և էկոլոգիական:

Այդ վերլուծությունը կարելի է իրականացնել՝ կիրառելով ստանդարտ բիզնես մեթոդներ, ինչպիսիք են S.M.A.R.T, SWOT և PESTEL վերլուծությունները, որոնք օգնում են գնահատել գաղափարի կենսունակությունը, կատարվելիք ծախսերի օգտակարությունը և այլն:

Պիտանելիության և իրագործելիության վերլուծությունը ինքն իր հերթին կարող է հանդիսանալ որպես առանձին նախագիծ:

Նախագիծը սկսվում է **Նախագծի կանոնադրություն/նկարագրություն/** փաստաթղթի մշակմամբ, որը իր մեջ ներառում է հետևյալը՝

- վերջնական արտադրանքի/ծառայության/ արդյունքի նկարագրությունը,
- արտադրման/իրականացման ժամկետները,
- բիզնես խնդիրների, հնարավորությունների, նպատակների նկարագրությունները,
- նախագծի բովանդակությունը,
- նախագծի ֆինանսական կանխատեսումը,
- իրականացման ռազմավարությունը և ծրագրի հիմնակետերը,
- նախագծի անձնակազմը և շահատերերը,
- կրիտիկական ենթադրությունները, կրիտիկական հաջողության գործոնները, որակի պահանջները,
- սահմանափակումները, կախվածությունները,
- ռիսկերը:

Այս փուլում նաև բացահայտվում են նախագծի բոլոր շահառուները:

II. Պլանավորման գործընթացների խումբ

Նախագծի պլանը հստակեցնում է նախագծի գաղափարը իրականացնելու համար անհրաժեշտ քայլերը, նախագծի գործողությունները և դրանց համար հատկացված ռեսուրսները (այդ թվում անձնակազմի պահանջները):

Նախագծի պլանը մշակվում է՝ հաշվի առնելով նախագծի այնպիսի սահմանափակումներ, ինչպիսիք են

- նախագծի բովանդակությունը (այսինքն՝ բոլոր անհրաժեշտ աշխատանքները),
- նախագծի արժեքը,
- նախագծի ռեսուրսների հասանելիությունը,
- նախագծի ժամանակը,

- նախագծի որակը,
- նախագծի ռիսկերը,
- նախագծի հաճախորդի բավարվածությունը:

Նշված սահմանափակումները փոխկապակցված են, և յուրաքանչյուրի փոփոխման դեպքում մեկ կամ մի քանի գործոն կարող է փոփոխվել: Օրինակ՝ բովանդակության (գործողության/աշխատանքների) փոփոխությունը բերում է ժամանակացույցի կրճատմանը, որը իր հերթին ազդում է բյուջեի և ռեսուրսների պահանջի վրա:

Պլանավորման փուլի արդյունքները հետևյալն են՝

1. Աշխատանքի բաղադրամասերի կառուցվածք

Նպատակ՝ նախագծի հիմնական արդյունքները և աշխատանքները ավելի փոքր և կառավարելի կոմպոնենտների բաժանում:

2. Պլանացանկի մոդելն ընդգրկում է՝

նպատակը՝ նախագծի տևողության գնահատում, մանրամասն պլանի ստեղծում, ռեսուրսների, այդ թվում՝ անձնակազմի պահանջների բացահայտում, դրամական հոսքերի և բյուջեի կանխատեսում, արդյունավետության գնահատում:

Կիրառվող մեթոդները և գործիքներն են՝ PERT գծագրերը, նախագծի գնահատման և ստուգման տեխնիկաները, ցանցային մոդելները, նախատիպային ցանցերը, Կրիտիկական ուղի և Գանտո գծույթը, ծրագրային գործիքները MS Project, Jira, և այլն:

Նախագծի կառավարման պլանի և օժանդակ պլանների մշակում (կիրառվող մեթոդների, մոտեցումների, ստանդարտների և պատասխանատուների սահմանում): Այն է՝

- բովանդակության կառավարման պլան,
- ժամանակացույցի կառավարման պլան,
- արժեքի կառավարման պլան,
- որակի կառավարման պլան,
- գործընթացի բարելավման պլան,
- մարդկային ռեսուրսների պլան,
- որակի կառավարման պլան,
- հաղորդակցության պլան,
- ռիսկերի կառավարման պլան,
- գնումների կառավարման պլան,
- շահառուների կառավարման պլան,
- պահանջների կառավարման պլան,
- փոփոխությունների կառավարման պլան,
- կոնֆիգուրացիա կառավարման պլան:

III. Իրականացման գործընթացների խումբ

Նախագծի աշխատանքները իրականացվում են՝ համաձայն նախապես սահմանված պլանների՝ հաշվի առնելով բոլոր սահմանափակումները և

շտկելով տատանումները:

Այս խմբի գործընթացները ավարտվում են նախագծի արդյունքները ստանալուց հետո:

IV. Վերահսկման և մշտադիտարկման գործընթացների խումբ

Վերահսկման և մոնիտորինգի խմբի գործընթացների հիմնական նպատակն է վերահսկել պլանավորված և կատարված աշխատանքների համապատասխանությունը:

Տատանումներ հայտնաբերելուց հետո անհրաժեշտության դեպքում ձևավորվում է **փոփոխության պահանջագիր/հայտ**: Փոփոխությունների կառավարման կոմիտեի կողմից հայտը վերլուծվում է, գնահատվում են փոփոխությունների հետևանքներն ու պոտենցիալ ռիսկերը և անհրաժեշտության դեպքում թույլատրվում է կատարել պահանջված փոփոխությունները:

Փոփոխությունները հիմնականում կարող են վերաբերել նախագծի պլանացանկին, պահանջներին և արժեքին:

Տատանումները կարող են հայտնաբերվել հաղորդակցության, համակարգի մոնիտորինգի, ժողովների, զեկույցների, զրույցների և դիտարկումների միջոցով:

V. Փակման գործընթացների խումբ

Նախագծի ավարտից հետո անհրաժեշտ է կատարել հետևյալ գործողությունները՝

- նախագծի արդյունքների հանձնում, իրականացման մասին պաշտոնական ծանուցում,
- քաղված դասերի վերլուծություն (տեղեկատվություն կատարված ծախսերի, ժամերի, նախագծի փաստաթղթերի և այլ կատարողականների վերաբերյալ),
- թիմի անդամների հետ հանդիպումներ, հարցազրույցներ, նախագծի վերաբերյալ հարցերի քննարկում:

Օգտագործված գրականություն

1. PMBOK® Guide and Standards, Fifth edition, – М.: 2012, – 569 p.
2. Управление проектами: учебник / Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. – М.: Издательство «Омега – Л», 2008. – 405 с.
3. Jennifer Greene, Andrew Stellman, Head First PMP: A Learner's Companion to Passing the Project Management Professional Exam 3rd Edition, 2014. – 788 p.
4. Scott Berkun, Making Things Happen: Mastering Project Management (Theory in Practice) Revised Edition, 2008, – 378 p.
5. Terry Schmidt, Strategic Project Management Made Simple Practical Tools for Leaders and Teams Hardcover – February 9, 2009, – 245p.
6. Kim Heldman Project Management JumpStart, Sybex © 2003, –400 pages
7. Теория ограничений Голдратта. Системный подход к непрерывному совершенствованию (Goldratt's Theory of Constraints: A Systems Approach to Continuous Improvement), Ozon, 2015, – 443.

ПРОЕКТНОЕ УПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА**Марине Каграманян***ЗАО «ЛИДИАН АРМЕНИЯ», ответственный за обучение и развитие,
аспирант Международного университета Евразия*

В статье описываются и анализируются значимость, подходы и применение проектного управления для малого и среднего бизнеса (МСБ). Подробно описываются основные этапы проектного управления и то, как внедрение проектного управления приводит к конкурентному преимуществу МСБ.

Ключевые слова: проект, проектный подход, этапы проекта, группы процессов, малый и средний бизнес (МСБ).

**PROJECT MANAGEMENT FOR SMALL AND
MEDIUM-SIZED BUSINESSES****Marine Ghahramanyan***«LYDIAN ARMENIA» CJSC, training superintendent,
Ph.D. student at Eurasia International University*

The article describes and analyzes the importance, approaches and application of project management for small and medium-sized businesses (SMEs). The main stages of project management are described in details and how the introduction of project management leads to a competitive advantage of SMEs.

Key words: project, project approach, project phases, project process groups, small and medium enterprises (SME).

**HOW THE USA AVOIDS FROM THE WORD “GENOCIDE”:
LINGUISTIC STRATEGIES OF MANEUVERING GENOCIDE
RECOGNITION.**

Sona Hakobyan

*Head of the Department of Foreign Languages and
Literature at Eurasia International University,
Ph.D. in Philology*

Armenian Genocide recognition has become one of the greatest issues, hence in every scientific field there are being carried out various studies. The article touches upon the lingo-semantic analyses of the USA official standpoint on the Armenian genocide. The theory provided here serves as a key to reveal the meaning of discourse, which comes to be that of maneuvering in our study. So, the US politicians do maneuver and do avoid talking about the events in a simple way. We understand their thoughts through context and logical-semantic structure.

Key words: political discourse, maneuvering, event semantics, syntactic-semantic representation, context and event models, structure.

On the Armenian Genocide issue the United States of America has its own standpoint which is crucial, as the States is the great power and can impose its political views on the world. Recognizing and adopting the Armenian genocide, the USA will spread light in the prevention of such kind of events as well as in the internationalization of the Armenian Genocide recognition. However, from American political discourse one cannot make judgments because of their speech ambiguity. Hence, three types of political discourses we identify in this context: asserting, denying and avoiding¹. These latter we call as *maneuvering discourse*

¹ Zolyan S. His report at the conference arranged by the society of Armenian studies, Workshop in Yerevan 3-5 October 2014.

and it is in our research point.

Politicians often need to apply to composite audience characterized by heterogeneous values and beliefs. In order to do so they turn to techniques of ambiguity that make their positions seem broadly applicable. The use of ambiguity can positively engage a composite audience insofar as it allows for polysemic multiple readings of the same text. Leah Ceccarelli described this technique as “strategic ambiguity”², a kind of polysemy that occurs when a text is rhetorically designed by its author to allow distinct groups in the audience, characterized by diverse ideologies and attitudes, to see different meanings arising from the same text.

Robert Stalnaker presents an elegant model of discourse designed to solve philosophical problems arising, in part, from his identification of propositions which function from possible world states to truth values and his restrictions of the epistemic possible to the metaphysical possible. Stalnaker’s model is based on the insight that considerably more goes into determining what is said by an assertive utterance than the meaning of the sentence uttered. Additional assertion-determining factors include (i) objective features of the context of the utterance, such as the speaker, audience, time, place and the world-state of the context, (ii) salient beliefs and assumptions known to be shared by conversational participants. These latter encompass beliefs and assumptions about who is speaking to whom, what words are being uttered and what they mean, what is happening in and around the speech situation, the topic of conversation, what has already established or taken for granted and what remains in the conversational agenda³.

It is a historical fact, therefore, that 1.5 million Armenians were massacred by the Ottoman Turkey authorities in 1915. The fact is included in history books, in the memoirs of the eye-witnesses and in political document-resolutions.

Maneuvering Discourse: Analyzing political discourse from the maneuvering point of view, we adopt van Emereen and Houtlosser’s⁴ definition of rhetoric as the “theoretical study of the potential effectiveness of argumentative discourse in convincing or persuading an audience in actual argumentative practice”⁵. So we can consider rhetorical strategic ambiguity as a modality of strategic maneuvering, with the potential to be particularly effective for the heterogeneous audience of political discourse. Strategic maneuvering as theorized by van Emereen and Houtlosser “is a systemic integration of rhetorical considerations into a dialectical framework of analysis”⁶ According to Zarefsky strategic maneuvering is essential in political argumentation , where speakers aim at construc-

2 Ceccarelli, Leah “Polysemy: Multiple meanings in Rhetorical Criticism”, Quarterly; Journal of speech 84; 1998 p. 395-415.

3 Stalnaker, R. “Assertion” syntax and semantics 9 ; 1978,p.315-32, reprinted in Stalnaker (1999) p 78-95).

4 Van Emereen, Frans H, “Strategic maneuvering in argumentative discourse” Amsterdam (2006 /2010) pp.131-159.

5 Ibid p.383.

6 Ibid p.135.

tive result in persuading composite audience. Zarefsky lists several “means of strategic maneuvering” for political discourse, including: (1) change the subject (2) modifying the relevant audience (3) appealing to liberal and conservative presumptions (4) reframing the argument (5) using condensation symbols⁷

Our study will expand on the discussion about maneuvering discourse of the American politicians about the events took place in 1915. In order to illustrate this, we came to use the data of a comparatively new linguistic theory called **event semantics**. According to this very theory through syntactic–semantic representation the hidden meanings of the utterance can be revealed. The deep semantic–syntactic analyses through context and event semantics permits to re–structure the deep meaning and significance of the sentence. In language philosophy and in cognitive linguistics there are numerous studies about the linguistic expressions of events in the text⁸. According these theories, a linguistic text transforms to a formal logical–semantic structure (i.e. deep structure) through which the surface structure of the text is represented. We understand the text in its deep structure taking into considerations an implicit and contextual meanings as well. It is worthy to mention that here we have something to do with context models, suggested by Teun van Dijk⁹. Language users not only form an update model of events and situations they communicate about, but also of the communicative event in which they participate. A communicative event or situation, that is context includes the following categories: Setting (Time, Place), Circumstances, Participants and Action(and their modifiers), including those that represent opinions).These define the mental (and hence subjective) counterpart of the canonical structure of a communicative situation or context as are presented in a vast literature in ethnography, sociolinguistics, pragmatics, social psychology (Cook 1990; Forgas 1985;Givo’n 1989;Gumperz & Hymes 1972;Hymes 1972;Watson and Seiler 1992).Context models feature evaluative propositions, or opinions: speech participants usually have opinions about each other, about the actual text and talk of the other as well as about other features of the context (time, place, circumstances).

Within this framework, we identify two types of event structures: communicative event and complex event (outer and inner events) representing the deep structure of the talk or writing. The theory of event semantics provides a large analytical tool for analyzing word meaning. A new synthesis has emerged in recent years which attempts to model verb meanings as complex predicative structures with rich event structures. The research has developed the idea that the meaning of a verb can be analyzed into a structured representation of the event that that the verb designates. This literature has further contributed to

7 Zarevski D. “Strategic Maneuvering through persuasive definitions: Implications for Dialactetic and Rhetoric, *Argumentation* 20 (4) 2006, p.400.

8 Pustejovsky, James. “Type Theory and Lexical Decomposition.” *Journal of Cognitive Science* ,2006.

9 Dijk T., *Discourse semantics and ideology //Discourse and society*, London, Saga publications. 1995, vol. 6, N2, pp.243–285.

the realization that the grammar recognizes the existence of complex events having an internal structure. Complex events are structured into an inner and outer event, where the outer event is associated with causation and agency, and the inner event is associated with telicity and change of state.

The United States of America having a great power in the world’s political views talked to Armenian genocide from different angles; in their yearly speeches on Armenian remembrance day, in different official documents and resolutions, etc..

Studying the presidential statements we noticed an interesting phenomenon; nearly all the presidents expressed the same thought in the same structure¹⁰.

EXAMPLE 1: US President Barack Obama on the Armenian genocide

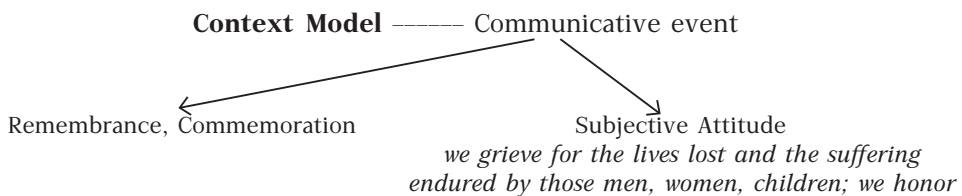
Each year we pause to remember the 1.5 million Armenians who were subsequently massacred and marched to their death in the final days of the Ottoman Empire (Statement of president Barack Obama on Armenian remembrance day, April 24, 2009)

Today we commemorate the Meds Yeghern, one of the worst atrocities of the 20th century. In doing so, we honor the memory of the 1.5 million Armenians who were brutally massacred or marched to their death in the waning days of the Ottoman Empire (April 24, 2012)

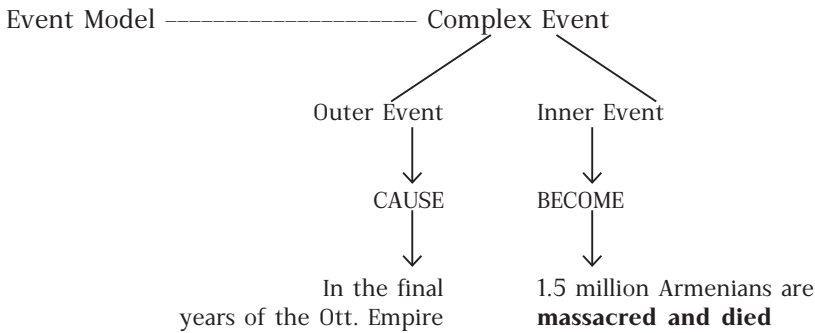
Ninety eight years ago, 1.5 million Armenians were massacred or marched to their deaths in the final days of the Ottoman Empire (April 24, 2013)

Today we commemorate the Meds Yeghern and honor those who perished in one of the worst atrocities of the 20th century. We recall the horror of what happened ninety-nine years ago, when 1.5 million Armenians were massacred or marched to their death in the final days of the Ottoman Empire, and we grieve for the lives lost and the suffering endured by those men, women, children. (April 24, 2014)

All the statements can be regarded as one text, because they express the same ideology and the same thoughts. The structure of the text is represented like this:

¹⁰ http://www.anca.org/genocide/president_statements.php 21.10 .2014.

CAUSE-BECOME relation becomes significant in this point. The so called causer argument makes an object (1.5 ml. Armenians) undergo a change of state. One interesting point should be taken into consideration that in the deep semantic context the causer of the event, i.e. agent, comes to be represented by the adverbial modifier of time. In Obama’s statements it is not clearly mentioned who realized the events. The history gives us a hint, that in 1915 1.5 million Armenians were massacred by Young Turks. This very history is familiar to American presidents as well. Indeed, they refuse to mention the exact doer of the action.

Here a kind of structure rises;

MASSACRE ————— kill ————— BECOME NOT ALIVE

The examples taken from Obama’s statements give us a sense that Armenian people are the grammatical passive (Armenians were massacred and marched to their death) subject of the sentence (event) but the agent and cause of the real event (massacre) is not presented, i.e. who did the event, who caused 1.5 Armenians to be massacred and killed is not mentioned though. In Obama’s statement **Meds Yegehrn** is an event; only EVENT-RESULT is mentioned, but EVENT-CAUSE is missing.

The same structure is formed in almost all the US presidents’ statements. Let’s consider some of them as well.

EXAMPLE 2: The Presidential statements of George W. Bush, William Clinton, George H.W. Bush.

Today, we **remember** one of the horrible tragedies of the 20th century—the **mass killings** and forced exile of as many as 1.5 million Armenians **in the final days of the Ottoman Empire in 1915. We mourn this terrible chapter of history** and recognize that it remains a source of pain for people in Armenia and for all those who believe in freedom, tolerance and the dignity. (G.W. Bush, April 24, 2006)

Today, we **remember** a great tragedy of the twentieth century; the deporta-

tions and **massacres** of roughly one and a half million Armenians **in the final years of the Ottoman Empire**. I join Armenians around the world, including the Armenian–American community, **in mourning** the loss of those innocent lives. (William J. Clinton April 24, 2000)

On this seventy–fifth **anniversary** of the massacres, I wish to join with Armenians and all people in observing April 24, 1990 as a day of remembrance for the more than a million Armenian people who **were victims** (George H.W. Bush, April 20, 1990).

Different dates, different presidents but the same text and ideology. The point is that there are not only meaning relations of the sentence that define coherence, but rather referential relations, i.e. relations between the “things” the sentence in a text denote. Here we have something to do with the notion of macrostructure. The point of macrostructures is that texts not only have local or micro–structural relations between subsequent sentences, but they also have overall structures that define their global coherence and organization.

The maneuver strategies are used in Senate Resolutions as well. A very interesting phenomenon is calculated; it seems the resolutions serve as samples of presidential statements. Their statements is somewhat like the statements found in resolutions or other official documents.

Example 3: U.S. Senate Concurrent Resolution 12 February 9, 1916

The people of the United States are deeply impressed by the deplorable conditions of insecurity, starvation and misery now prevalent in Armenia.

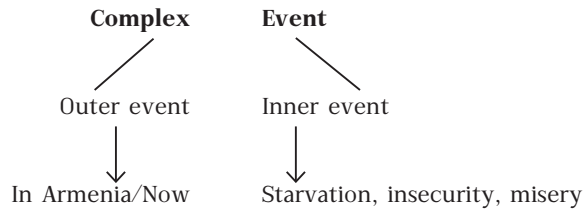
Whereas **the people of the United States** of America have learned **with sorrow** of this terrible plight of great numbers of human beings and have most generously responded to the cry for help whenever such an appeal has reached them

U.S House of representatives Joint Resolution 148

Resolved by the Senate and House of Representatives of the United States of America in Congress Assembled, that April 24, 1975, is hereby designated as “National Day of Remembrance of Man’s Inhumanity to man” and the President of the United States is authorized and requested to issue a proclamation calling upon the people of the United States to observe such day as a day of remembrance for **all the victims of genocide**, especially those of **Armenian ancestry who succumbed to the genocide perpetrated in 1915...**

In that period in Armenia there were deplorable conditions of insecurity, starvation and misery. The adverbial modifier *now* gives an important hint; *now*–means, that they are aware of the situation and events taking place in Armenia. They know what is going on and who is carrying the action. As T.van Dijk states indexical expressions (here, now, there) present not only time and place of the

action, but also social roles, relations and attitude¹¹.

EVENT 1: Starvation is prevalent in Armenia now.

1.1 Starvation → to starve

Who becomes starved?

EVENT 2: Insecurity is prevalent in Armenia now.

2.1 Insecurity → to endanger¹²

Who endangers?

Who becomes endangered?

Here states rather than events are presented. Someone caused the Armenians undergo change of STAE. The causer agent is again missing, so through traces we come to understand the event talked.

In the conclusion I draw together the threads that I have been woven throughout the examples. The American avoiding politics in genocide recognition is expressed by the linguistic strategies used in their talk. US authorities do adopt the history but maneuver it serving as the conciliatory role. Their politics is avoiding because they devalue talk dismissing it as “rhetoric”. In their yearly statements US presidents refuse to talk about the events took place in 1915 in their full sense. They just **introduce** the communicative event (*Today we **commemorate** the Meds Yeghern; Today, we **remember** one of the horrible tragedies of the 20th century. etc.*) or **describe** the event being discussed (*the deportations and massacres of roughly one and a half million Armenians in the final years of the Ottoman Empire; 1.5 million Armenians were massacred or marched to their deaths in the final days of the Ottoman Empire*). They **evaluate** the event (*The Meds Yeghern is a devastating chapter in the history of the Armenian people; and we must keep its memory alive, in honor of those who were murdered and so that we do not repeat the grave mistakes of the past;*) by **mentioning** the Armenians and Armenian Community’s contribution to their nation (*Millions*

¹¹ Dijk T., Discourse semantics and ideology // Discourse and society, London, Saga publications. 1995, vol. 6, p. 141.

¹² New Webster’s dictionary and Roget’s Treasures, New York: 1991.

of Americans proudly trace their ancestry to Armenia. Their faith, traditions, and patriotism enrich the cultural, political, and economic life of the United States; our own society has benefited immeasurably from the contributions of Armenian-Americans. They have enriched every aspect of American life, from science, to commerce, to the arts. For the past eight and a half years, the Armenian people have been engaged in an historic undertaking to establish democracy and prosperity in the independent Republic of Armenia).

So, they do maneuver and do avoid talking about the events in a simple way. We understand their thoughts through context and logical-semantic structure. The whole American discourse about the Armenian Genocide is structured as follows;

[AGENT CAUSE [1.5 million Armenians MASSACRED or MARCHED to their death]

[AGENT CAUSE [1.5. million Armenians MASS KILLED and FORCE EXILED]

The AGENT position is empty (X), but, however, there is some X and that X is AGENT.

The structure of the American political discourse about the Armenian Genocide

Context Model <i>Americans express their attitude and sympathy</i>			Event Model <i>1.5 million Armenians were</i>	
We mourn this terrible chapter of history	The people of the United States are deeply impressed by the deplorable conditions	We honor the memory of the 1.5 million Armenians	Massacred	Marched to death
			Deported	Mass Killed
			Annihilated	Force exiled
			Starved	Became insecure
			EVENT----- -----RESULT The CAUSER is X.	

**ՄԻԱՑՅԱԼ ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԻ ԽՈՒՍԱՓՈՒՄԸ
«ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ» ԵԶՐՈՒՅԹԻՅ. ԼԵԶՎԱԿԱՆ
ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԿԻՐԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՃԱՆԱԶՄԱՆ ԽՈՒՍԱՆԱՎՄԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ**

Սոնա Հակոբյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի Օտար լեզուների և
գրականության ամբիոնի վարիչ,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու*

Սույն հոդվածն անդրադառնում է հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործընթացներին լեզվաբանության և խոսույթի հայեցակետից: Այսօր տարբեր բնագավառներում իրականացվում են բազմաբնույթ գիտական հետազոտություններ սույն հիմնահարցի վերաբերյալ: Մեր ուսումնասիրությունը ներկայացնում է ԱՄՆ-ի պաշտոնական հայտարարությունների լեզվա-իմաստաբանական վերլուծություն, և ներմուծված նոր տեսության շրջանակներում բացահայտվում է քաղաքական խոսույթի այս կամ այն տեսակը, որը մեր դիտարկմամբ անվանում ենք *խուսանավող*: ԱՄՆ պաշտոնյաները խուսավում են ներկայացնել իրադարձությունները ամբողջությամբ, և ըստ այդմ, նրանց խոսքի իմաստներն ընկալվում են միայն համատեքստում և տրմաբանական-իմաստաբանական կառույցում:

Հիմնաբառեր. քաղաքական խոսույթ, խուսանավում, իրադրային իմաստաբանություն, շարահյուսաիմաստաբանական նկարագրություն, համատեքստ, իրադրային կառույց, մոդել:

КАК СОЕДИНЕННЫЕ ШТАТЫ УКЛОНЯЮТСЯ ОТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОНЯТИЯ «ГЕНОЦИД»: ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ ПРИ МАНЕВРИРОВАНИИ В ПРИЗНАНИИ ГЕНОЦИДА

Сона Акопян

*Заведующая кафедрой иностранных языков и литературы
Международного университета Евразия,
кандидат филологических наук*

Данная статья рассматривает процесс признания геноцида армян с точки зрения лингвистики и концепции дискурса. На сегодняшний день в различных областях проводятся разносторонние научные исследования относительно данной проблемы. Наше исследование представляет собой лингво-семантический анализ официальных заявлений США и в рамках внедренной новой теории раскрывает тот или иной тип политического дискурса, который мы в наших наблюдениях называем маневрированием. Официальные лица США /американские чиновники/ избегают говорить о событиях целиком и, таким образом, смысл слов воспринимается только в контексте и в логико-смысловой конструкции.

Ключевые слова: политический дискурс, маневрирование, ситуационная семантика, синтактическо-семантическое описание, контекст, ситуативная структура, модель.

ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ ՄԱՐԿ ԼԵՎԻԻ «ՊԱՐՈՆ ԴԱԼԴԻԻԻ ԱՆՍՈՎՈՐ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆԸ» ՎԵՊՈՒՄ

Միրա Կարապետյան

*Երևանի պետական համալսարանի Իջևանի մասնաճյուղի և
Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս*

Հոդվածը նվիրված է ֆրանսիացի նշանավոր գրող Մարկ Լևիի ստեղծագործական ուղուն և մասնավորապես, նրա «Պարոն Դալդրիի անսովոր ճանապարհորդությունը» վեպին, որը գաղտնիքներով ու բացահայտումներով լի մի սիրո պատմություն է: Վեպի հերոսուհին՝ Ալիսը, երկարատև ճանապարհորդություն է կատարում Թուրքիայում, որտեղ հանդիպում է իր կյանքի տղամարդուն և բացահայտում իր կյանքի իրական պատմությունը. որ իր իսկական անունն Անուշ է, որ ինքը հայի զավակ է, և որ իր ծնողները ցեղասպանության զոհեր են:

Հոդվածում ներկայացվում է Մարկ Լևիի աշխարհընկալումը, համոզմունքը գրողի պատասխանատվության և համամարդկային արժեքները պահպանելու կարևորության մասին, նրա վերաբերմունքն ամեն տեսակ բռնությունների և ցեղասպանությունների նկատմամբ:

Հիմնաբառեր. ֆրանսիական ժամանակակից գրականություն, ֆրանսիացի գրողներ, Մարկ Լևի, հայոց ցեղասպանություն:

Ֆրանսիական գրականությունը համաշխարհային գրականության մեծագույններից է, որը միշտ հավակնել է լինել նորաձև գրականության օրենսդիրը: Արդի ֆրանսիական գրականության ինքնատիպությունը դրսևորվում է նրա հարուստ ժառանգության մեջ, որի շնորհիվ նա շարունակում է առաջնային դիրք զբաղեցնել միջազգային գրական ասպարեզում:

Ժամանակակից ֆրանսիացի գրողները շատ տարբեր են միմյանցից: Թեմաները, որ նրանցից յուրաքանչյուրն արծարծում է իր ստեղծագործության մեջ, ինքնատիպ են, արդիական և դիտարկվում են ոչ սովորական տեսանկյունից: Նրանց մեջ կան գրողներ, որոնք արդեն դասվում են դասականների շարքին կամ «գրեթե դասականներ» են՝ Ռոմեն Գարի, Պատրիկ Մոդիանո, Միշել Ուելբեկ, Ժան-Ֆիլիպ Տուսեն:

Արդի ֆրանսիական գրականության ազգային հպարտությունն են այնպիսի գրողներ, ինչպիսիք են Անելի Նատոմբը, որի գրչի տակ «թեթև զվարճալի պատմվածքը դառնում է փոքրիկ փիլիսոփայական տրակտատ», Աննա Գավալդան, որի հեզնական, նրբագեղ և կոշտ էսքիզները դեսերտ են գրական համադամասերների համար՝ պատրաստված իսկական ֆրանսիական հմայքով: Բերնար Վերբերի միստիկական վեպերը արկածային վեպի և փիլիսոփայական էսսեի խառնուրդ են: Ֆրանսիայում արդեն յոթ տարի ապրող չինացի գրող Շան Սանի վեպերի մասին ասում են, որ նրանցում չինական զսպվածությունը համակցվում է ֆրանսիական զվարճասիրության հետ: Իսկ Մարկ Լևիի արձակի արմատները գրական քննադատները փնտրում են ֆրանսիական էզոթիստենցիալիզմի մեջ, այսինքն՝ «գոյության փիլիսոփայության մեջ»: Համառոտ անդրադառնանք նրա կյանքին և ստեղծագործությանը:

Մարկ Լևին ֆրանսիացի ժամանակակից այն հանրաձանաչ վիպասաններից է, ում ստեղծագործությունները բեստ-սելլեր են: «Իմ վեպերը մարդկանց վերադարձրին ընթերցանության համը», այսպես է բնութագրում գրողն իր ստեղծագործությունը:

Մարկ Լևին ծնվել է Ֆրանսիայում 1961թվականին: Նրա կենսագրությունը տպավորություն է գործում զբաղմունքների ընտրության ընդգրկումով: Գրելու ձիրքն անմիջապես ի հայտ չի գալիս: Նա սկսում է իր գործունեությունը՝ ուսումնասիրելով կառավարում, հետո ինֆորմատիկա, իսկ 18 տարեկանում ընդունվում է «Կարմիր խաչ», որտեղ աշխատում է վեց տարի: Հետագայում՝ 1983 թվականին, նա ձեռնամուխ է լինում տեղեկատվական ընկերությունների ստեղծմանը, որոնցից մեկը «Լոջիթեք Ֆրանս»-ն էր: Մեկ տարի անց, իր հաջողություններից ոգևորված, Լևին մեկնում է Միացյալ Նահանգներ, որտեղ հիմնում է համակարգչային պատկերների մշակման ընկերություն, սակայն 29 տարեկանում կորցնում է իր խմբի վերահսկողությունը և վերադառնում է Ֆրանսիա: 1991թ. նա իր երկու՝ մասնագիտությամբ ճարտարապետ և ինժեներ ընկերների հետ միասին հիմնում է տարածքների դիզայնի և ճարտարապետական նախագծերի մշակման ընկերություն, որը մի քանի տարի անց դառնում է Ֆրանսիայի առաջնակարգ ֆիրմաներից մեկը: «Սակայն ինձ հետաքրքրում էր ոչ այնքան գործարար լինելը, որքան ստեղծագործելը»¹, - խոստովանում է այսօր գրողը:

Ի սկզբանե Մարկ Լևին չէր պլանավորել դառնալ գրող: «Երբ աշխատանքը կարգավորվեց, և ինձ հարկավոր չէր գործակալությանը շատ ժա-

1 Տե՛ս Marc Levy: l'écrivain qui veut rendre les autres heureux, www.reussirmavie.net...

մանակ տրամադրել, ես սկսեցի գրել: Ես ուզում էի ինչ-որ կարևոր բան փոխանցել այն մարդուն, ով մեծանալուց հետո կլիներ իմ փոքրիկ որդին» (Մ.Լ.)²:

Սցենարիստ քրոջ խորհրդով նա իր առաջին՝ «Իսկ եթե դա ձիշտ էր ...», վեպի ձեռագիրը ուղարկում է Ռ. Լաֆֆոնի հրատարակչություն և ստանում տպագրության համաձայնությունը: Վեպը ակնթարթորեն դառնում է բեստ-սելլեր, իսկ Ստիվեն Սպիլբերգը անմիջապես ձեռք է բերում այն էկրանավորելու իրավունքը: Ֆիլմը, որը վերնագրվեց *Just Like Heaven* (Ճիշտ այնպես, ինչպես երկնքում), 2005թ. գբաղեցնում է ամերիկյան պրակատի առաջին տեղը: Իր առաջին վեպի տպագրությունից հետո, Մարկ Լևին նվիրվում է վիպասանությանը: Նա աշխատում է օրեկան 15 ժամ և ամեն տարի մի նոր գիրք է հրատարակում, որոնք մեծ արագությամբ սպառվում են Ֆրանսիայում և միջազգային ճանաչում են բերում հեղինակին («Որտեղ ես», «Մի ուրիշ անգամ», «Ձեզ կրկին տեսնել», «Իմ ընկերները, իմ սերերը...և այլն):

Մարկ Լևիի վեպերը թարգմանվել են ավելի քան 40 լեզուներով և տպագրվել են մոտ 20 միլիոն տիրաժ օրինակով: Ներկայումս նա աշխարհում ամենից շատ ընթերցվող գրողներից մեկն է, իսկ ֆրանսիական «Ֆիգարո» թերթի տվյալներով վերջին տարիներին, նա գբաղեցնում է առաջին տեղը ֆրանսիացի ամենաշատ թարգմանված հեղինակների ցանկում:

Յուրաքանչյուր ստեղծագործող բացառիկ յուրահատկությամբ է ստեղծում իր պատմությունները՝ ընթերցողի համար բացահայտելով կյանքի, մարդու, տարբեր եղելությունների խորհրդավոր աշխարհը: Մարկ Լևին այն գրողներից է, ով կարողացել է ժամանակակից խնդիրների մասին խոսել անկաշկանդ, իրեն բնորոշ հեղինակային մեկնաբանություններով. իր հերոսներից յուրաքանչյուրի միջոցով Լևին հստակորեն պատկերել է մարդկային հոգու ապրումները, մարդկային փոխհարաբերությունները, տարբեր իրավիճակներում դրսևորվող մարդկային հնարավորությունները: Նա այն գրողներից է, ում ստեղծած գրականությունը ոչ միայն ժամանակակից թեմաների ներկայացում է, այլև հետաքրքիր բովանդակությամբ լեցուն մարդկային պատմությունների համայնապատկեր:

«Ես գրում եմ սրտաբաց և սիրում եմ ուրիշների հետ կիսվել այն ամենով, ինչ ինձ հետաքրքրում է»³, և դատելով այն բանից, թե ինչպիսի հաջողությամբ են սպառվում նրա գրքերի տիրաժները, վստահաբար կարելի է ասել, որ Մարկ Լևին դա հիանալի հաջողվում է:

Հայ ընթերցողն առաջին անգամ հնարավորություն ունեցավ ծանոթանալ Մարկ Լևիի ստեղծագործությանը վերջերս, երբ թարգմանաբար լույս տեսավ «Պարոն Դալդրիի տարօրինակ ճամփորդությունը» վեպը: Այս վեպում հեղինակն իրեն հատուկ ռոմանտիկ ոճով հյուսում է մի հուզիչ գեղեցիկ պատմություն: Հետևելով բախտագուշակի կանխատեսումներին՝

2 Տե՛ս www.mafrance.ru

3 Տե՛ս www.mafrance.ru

վեպի հերոսուհին՝ Ալիսը, ով տաղանդավոր օժանագործ է, երկար ճանապարհորդություն է կատարում դեպի Թուրքիա, որտեղ հանդիպում է իր կյանքի տղամարդուն: Այնտեղ Ալիսը բացահայտում է իր կյանքի իրական պատմությունը:

Ալիսի կյանքի պատմությունը ուշագրավ է նրանով, որ կապված է մեր ժողովրդի համար ամենատղբերգական ժամանակաշրջանի՝ 1915 թվականին Արևմտյան Հայաստանում կատարված հայերի ցեղասպանության հետ: Ալիսի իրական անունը Անուշ է, որի ծնողները սպանվում են թուրք ենի-չերիների ձեռքով, իսկ նրան որդեգրում են Թուրքիայում աշխատող անգլիացի ամուսինները և իրենց հետ տանում Անգլիա: Հեղինակը իրեն հատուկ զգայականությամբ է նկարագրում այս պատմությունը, ամուսնու սպանությունը տեսած հայ կնոջ ողբերգությունը, երեխաներին կորցնելու սարսափը, վճռականությունը՝ ամեն գնով փրկել նրանց: Գիտակցելով, որ իրեն փրկություն չկա, նա դատերը՝ Անուշին, և որդուն՝ Ռաֆայելին, թողնում է թուրք հարևանուհու խնամակալության տակ, ով հետագայում մեծացնում է Ռաֆայելին, իսկ Անուշին, ով առողջական խնդիրներ ուներ, տալիս է անգլիացի դեղագործ ամուսիններին, ովքեր երեխա չունեին և շատ էին սիրում աղջկան:

Հարցազրույցներից մեկում Մարկ Լևին խոստովանում է. «Ես շատ ուշ բացահայտեցի, որ որոշ չափով ունեմ թուրքական արմատներ, քանի որ հայրական կողմից տատս ու պապս իզմիրցի հրեաներ են եղել: Նրանք Ֆրանսիա են եկել մոտ մեկ դար առաջ՝ 1917 թվականին, սակայն հայրս, չգիտես ինչու, երբեք իր թուրքական արմատների մասին չի հիշատակել: Թուրքիան շատ կարևոր երկիր է ինձ համար, սակայն դա ինձ չխանգարեց գրելու մի վեպ՝ «Պարոն Դալդրիի տարօրինակ ճանապարհորդությունը» վերնագրով, որտեղ ես պատմում եմ մի հայուհու մասին, ում ծնողները ցեղասպանության զոհեր են: Եվ տեքստում ես այդպես էլ գրել եմ՝ «հայկական ցեղասպանություն»⁴: Մարկ Լևին խորապես վստահ է, որ եթե ինչ-ինչ շահերից ելնելով՝ արգելվում է արտահայտել այն, ինչ մտածում ես կամ զգում, ապա «սեփական ազատությունդ ես վտանգում»:

Լրագրողի այն հարցին, թե ինչ կարծիք ունի ֆրանսիական Սենատի կողմից Հայոց ցեղասպանության ժխտումը քրեականացնող օրինագիծի ընդունման մասին, որը հակասահմանադրական ճանաչվեց Ֆրանսիայի Սահմանադրական խորհրդի կողմից, Մարկ Լևին պատասխանում է. «Տասնամյակներ պետք եղավ, որպեսզի Ֆրանսիան ճանաչի իր մասնակցությունը հրեաների և օտարերկրացիների զանգվածային տեղահանությանը երրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ: Գրեթե արգելված թեմա է՝ ճանաչել Ալժիրի պատերազմի ժամանակ կատարված հանցագործությունները: Այնուհանդերձ, ես խորապես համոզված եմ, որ Ֆրանսիան իր մեծությունն ապացուցեց, երբ ճանաչեց անցյալի իր սխալները: Նույն կերպ

4 Տե՛ս asekose.am/news/9/98200-news-armenia.html

Թուրքիան կնեծանա, երբ ճանաչի հայերի ցեղասպանությունը»⁵:

Մարկ Լևին չի խուսափում իր բոլոր հարցազրույցների ժամանակ ընդգծել, որ «Պարոն Դալդրիի տարօրինակ ճանապարհորդությունը» վեպը գրելիս ցանկացել է Թուրքիայի ամոթալի պատմության վրայից վերցնել այն սև քողը, որը ծածկում է հայերի կոտորածները: «Ես ցանկացել եմ խոսել այդ մասին, քանի որ իմ ինքնության մի մասը թուրք է, և որովհետև հայկական ջարդերը երկար ժամանակ տաբու են եղել Թուրքիայում»⁶:

Մարկ Լևին մեծաքանակ ընթերցողներ ունի Թուրքիայում, բայց այս վեպը դեռևս չի տպագրվել այնտեղ: Նա ասում է. «Հավանաբար այս վեպի տպագրությունից հետո ինձ ավելի վատ կընդունեն Թուրքիայում, բայց սա պատճառ չէ, որ ես դավաճանեմ իմ համոզմունքներին»⁷: Ինչպես է Լևին հղացել վեպի գաղափարը: Նա հաճախ է հիշատակում իր ընտանեկան ժառանգությունը: Տատն ու պապը հալածանքների են ենթարկվել և սպանվել նացիստների կողմից Օսվենցիմում: Հայրը՝ Ռեյմոնդ Լևին, ակտիվ մասնակցություն է ունեցել Դիմադրության շարժմանը Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ժամանակ և ճաշակել է գերության և բանտի դառնությունը: Նա դաստիարակվել է մի ընտանիքում, որտեղ ազատության գաղափարը վերացական հասկացություն չի դիտվել, այլ, ընդհակառակը, մի առավելություն և իրավունք, որը պետք էր անպայման պաշտպանել: Ուստի զարմանալի չէ, որ Լևին իր վեպում անդրադարձել է Հայոց ցեղասպանությանը: Նրա կարծիքով հնարավոր չէ պատմել սիրո կամ տառապանքի մասին, եթե չունես այդ զգացումի փորձառությունը, նույնիսկ եթե խոսում ես ուրիշի սիրո, տառապանքի կամ այլ պատմությունների մասին:

Մարկ Լևին այն հումանիստ գրողներից է, ով զարմացում է ընթերցողին իր նուրբ հոգեբանությամբ, մարդկային ապրումների սահմանները և նրբերանգները ներթափանցելու կարողությամբ: Նրա գործերը ստիպում են մտածել, ինչ-որ բան վերանայել, հասկանալ: Նրա գրքերը չեն մոռացվում և անջնջելի տպավորություն են թողնում:

5 Տե՛ս expert.ru/expert/2012/25/osvobozhdennyij-prozoj/

6 Տե՛ս expert.ru/expert/2012/25/osvobozhdennyij-prozoj/

7 Տե՛ս expert.ru/expert/2012/25/osvobozhdennyij-prozoj/

**ТЕМА АРМЯНСКОГО ГЕНОЦИДА В РОМАНЕ МАРКА ЛЕВИ –
«СТРАННОЕ ПУТЕШЕСТВИЕ МИСТЕРА ДАЛДРИ»****Мира Карапетян***Преподаватель Иджеванского филиала Ереванского государственного
университета и Международного университета Евразия*

Статья посвящена жизни и творчеству известного современного французского писателя – гуманиста Марка Леви, в частности его роману «Странное путешествие господина Далдри», в котором автор передает любовную историю, обращаясь к теме армянского геноцида.

Следуя предсказаниям ясновидящей, Алис, героиня романа, талантливый парфюмер, совершает длительное путешествие в Турцию, где она встречает мужчину своей жизни и узнаёт реальную историю своей жизни. Она узнаёт, что её настоящее имя – Ануш, что она – дочь армянина, что её родители – жертвы геноцида.

В статье представлено литературное кредо французского писателя – гуманиста Марка Леви, говорится об ответственности писателя за сохранение общечеловеческих ценностей, о его отношении к разным проявлениям насилия и геноцида.

Ключевые слова: современная французская литература, французские писатели, Марк Леви, армянский геноцид.

**GENOCIDE IN MARC LEVY'S NOVEL "THE STRANGE JOURNEY OF
MR. DALDRY"****Myra Karapetyan***Lecturer at Yerevan State University Ijevan Branch and
Eurasia International University*

The present article touches upon the well-known contemporary French writer Marc Levy's life and literary career, especially upon his novel «The Strange Journey of Mr. Daldry». Here the writer describes a wonderful touching story adverting to the issue of the Armenian Genocide. Following the fortune-teller's predictions Alice, the heroine of the novel, who was a talented perfumer, made a long journey to Turkey where she met her soul mate and there she discovered the real story of her life. Her real name was Anush, she was an Armenian descendent whose parents had been victims of the Genocide.

The article shows the literary beliefs of the French humanist writer, his conviction in the significance of the writer's responsibility and the maintenance of universal values, his attitude towards all kinds of violence and massacre.

Key words: Modern French Literature, French writers, Marc Levy, Armenian Genocide.

ԲԱՆԱՎԵՃԻ՝ ՈՐՊԵՍ ԴԱՍԱՎԱՆԴՄԱՆ ՄԵԹՈԴԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ¹

Նունե Զոմարյան.

*ԵՄՀ իրավագիտության ամբիոնի վարիչի տեղակալ,
միջազգային կապերի և հեղափոխությունների կենտրոնի պատասխանատու*

Հողվածում ներկայացված են բանավեճի՝ որպես դասավանդման մեթոդի առավելությունները, որոնք հնարավորություն են տալիս ուսումնառողին ոչ միայն ձեռք բերել քննարկվող թեմայի վերաբերյալ խոր և բազմակողմանի գիտելիքներ, այլև անմիջականորեն («այստեղ և հիմա») կիրառել այդ գիտելիքը: Ըստ հեղինակի, բանավեճն օգնում է ձևավորել ակտիվ քաղաքացիական դիրքորոշում, լինել ազնիվ, դրսևորել հարգանք և հանդուրժողականություն: Մեթոդը դասավանդման գործընթացը դիտարկում է որպես գիտելիքի, կարողությունների, հմտությունների և ուսումնառուի անձնական հատկանիշների զարգացման գործընթաց, որտեղ դասավանդողը հաղթ է գալիս այդ գործընթացի ղեկավարի դերում:

Հիմնաբառեր. բանավեճ, դասավանդման մեթոդ, գիտելիք, քննադատական մտածելակերպ, փաստարկ, թիմային աշխատանք, գնահատում:

Արագ զարգացող տեխնոլոգիաների դարաշրջանում կերպարանափոխվում է ինչպես հասարակությունը, այնպես էլ նրա հիմնական բջիջը՝ մարդը: Փոփոխվում են նաև վերջինիս ներկայացվող պահանջները: Ժամանակին համահունչ քայլերու հիմնական գրավականն այդ պահանջներին համապատասխանելն է: Այսօրվա գիտելիքահեն հասարակությանն անհրաժեշտ են ոչ միայն խելացի, այլև ձկուն, ազատ հաղորդակցվող, արագ կողմնորոշվող, փոփոխվող իրավիճակներին հարմարվող, գաղափարներ առաջադրող, ինքնուրույն որոշումներ կայացնող անհատներ: Հանգամանքներ, որը նոր

¹ Ներկայացվում է 2016թ. հունիսի 16-ին Եվրասիա միջազգային համալսարանում տեղի ունեցած «Ուսուցման մեթոդներ և կրթական վերջնարդյունքներ» թեմայով գիտաժողովի ընթացքում քննարկված նյութերի հիման վրա:

մարտահրավեր է նետում նաև գիտելիք փոխանցողին՝ փոփոխելով կրթական հաստատության դերակատարությունը:

Ուսումնառության ընթացքում գիտելիքի ուղղակի փոխանցման վրա հիմնված կրթական գործընթացից անցում կատարելով դեպի վերջնարդյունքների գործնական կողմնորոշիչի վրա հիմնված մոտեցմանը՝ առաջանում է կրթական նոր տեխնոլոգիաների և մեթոդների կիրառման անհրաժեշտություն, ինչն իր հերթին անխուսափելիորեն նոր որակ է պահանջում նաև դասավանդողից: Վերջինս պետք է կարողանա ուսումնառուներին զինել ոչ միայն գիտելիքով, այլ նաև անհրաժեշտ ընդհանրական և մասնագիտական կոմպետենցիաներով, որոնց պետք է տիրապետի ժամանակակից աշխատաշուկա մուտք գործող յուրաքանչյուր մասնագետ: Նպատակին հասնելու լավագույն միջոցներից է դասավանդման բազմաֆունկցիոնալ մեթոդների կիրառումը՝ միաժամանակ ապահովելով և՛ գիտելիքի ձեռքբերում, և՛ կարողությունների ձևավորում, և՛ հմտությունների զարգացում: Նման բազմագործառույթ մեթոդների շարքին է դասվում վերջին շրջանում մեծ տարածում ստացած ուսումնական բանավեճը: Այն հնարավորություն է տալիս ուսումնառողին ոչ միայն ձեռք բերել քննարկվող թեմայի վերաբերյալ խոր և բազմակողմանի գիտելիքներ, այլև անմիջականորեն («այստեղ և հիմա») կիրառել այդ գիտելիքը: Բանավեճն օգնում է ձևավորել ակտիվ քաղաքացիական դիրքորոշում, լինել ազնիվ, դրսևորել հարգանք և հանդուրժողականություն: Մեթոդը դասավանդման գործընթացը դիտարկում է որպես գիտելիքի, կարողությունների, հմտությունների և ուսումնառողի անձնական հատկանիշների զարգացման գործընթաց, որտեղ դասավանդողը հաղես է գալիս այդ գործընթացի ղեկավարի դերում:

Բանավեճ կարելի է կիրառել ցանկացած գիտության բնագավառում, ցանկացած մասնագիտության համար, ներգրավել 4-ից մինչև 20 ուսումնառուներ՝ կախված ընտրված ձևաչափից²: Մեթոդը բավականին ձկուն է և հնարավորություն է տալիս բազմաթիվ ձևաչափերի օգնությամբ ոչ միայն ձևավորել խորը գիտելիք, այլև զարգացնել տարբեր հմտություններ և կարողություններ՝ ելնելով վերջինիս նպատակից ու խնդիրներից, բարձրացնել ուսումնառուների հետաքրքրությունը հետազոտության հանդեպ: Այսպես՝ Կարլ Պոպերի ձևավաչափը լավագույն տարբերակ է սկսնակ բանավիճողների համար, հնարավորություն է տալիս ընկալել բանավեճի բուն իմաստը և կառուցվածքը, աշխատել թիմում և գնահատել թիմային աշխատանքի կարևորությունը: Բրիտանական ձևաչափը, պահանջելով ուսումնառուներից բանավեճի որոշակի փորձ, նպաստում է արագ կողմնորոշվելու, ստեղծագործական մտածելակերպ դրսևորելու, գաղափարները տեղում վերաձևակերպելու կարողությունների խորացմանը: Հայեցակարգերի, արժեքների շուրջ բանավիճելու լավագույն տարբերակ է Լինկոլն-Դուգլաս ձևաչափը, իսկ ազատական (լիբերալ) ակումբի պարագայում բանավիճողները կարող

2 Բանավեճի տարբեր ձևաչափերի նկարագրություններին ծանոթանալու համար տես Ձեռնարկ բանավիճողների համար: Կազմողներ՝ Ն.Ս. Ջոնարդյան, Մ.Մ. Շահբազյան: «Եվրասիա» բանավեճի ակումբ – Երևան, 2013: http://www.eiu.am/files/2014/2265_EURASIA-DEBATE-CLUB.pdf (մուտք՝ 05.06.2016):

են հանդես գալ տարբեր դերակատարումներով (մոդերատոր, փորձագետ, քաղաքական գործիչ, լրագրող և այլն): Բանավիճելու կարողությունների զարգացման մեկ այլ տարբերակ է Համաշխարհային դպրոցական ձևաչափը: Ըստ էության ձևաչափերը բավականին բազմազան են և հնարավորություն են տալիս կիրառել դրանք ինչպես իրենց դասական ձևով, այնպես էլ որոշակի փոփոխություններով, բացի այդ դասավանդողը կարող է մշակել ձևաչափի սեփական տարբերակը³: Ուսումնառության ընթացքում հնարավոր է նաև կիրառել մեթոդը ամբողջությամբ կամ գործադրել նրա առանձին տարրերը: Որպես դասընթացի առանձին տարր՝ կարելի է իրականացնել աշխատանքներ առանձին հասկացությունների սահմանումների հետ, կառուցել փաստարկներ և հակափաստարկներ, համեմատել փաստարկները, կազմել ժամանակային առումով սահմանափակված ելույթներ և այլն:

Այսպիսով՝ ներկայացվող մեթոդն ունի լայն հնարավորություններ և կիրառման մի շարք առավելություններ:

Այն նախևառաջ նպաստում է գիտելիքի հարստացմանը և պահանջում է, որի բանավիճողը խորությամբ տիրապետի քննարկվող թեմային: Ուսումնառուն չի կարող սահմանափակվել դասագրքում ներկայացված նյութով, քանզի այն բավարար չէ բանավեճին մասնակցելու, առավել ևս հաջողության հասնելու համար: Բանավիճողին անհրաժեշտ են լինելու տեսական և գործնական գիտելիքներ, այդ թվում՝ եզրույթների, գործածվող հասկացությունների սահմանումների, մեկնաբանությունների, առկա կողմ և դեմ տեսությունների, կիրառման առանձնահատկությունների, գործնական նշանակության, պրակտիկայում գործածվող դրական և բացասական օրինակների և այլ մոտեցումների վերաբերյալ: Իր հետազոտությունների ընթացքում ուսումնառուն պետք է ուսումնասիրի թեմային առընչվող գիտական գրականությունը, վիճակագրական տվյալները, պրակտիկան, օգտվի համացանցից և տարբեր որոնողական համակարգերից, որոշ դեպքերում կատարի սոցիոլոգիական հարցումներ: Նմանատիպ աշխատանքը զուգահեռաբար ձևավորում է նաև հետազոտական հմտություններ:

Բնավեճը զարգացնում է նաև քննադատական մտածողությունը տրամաբանորեն ճիշտ կառուցված և հիմնավորված փաստարկների ձևակերպման միջոցով: Փաստարկումների միջոցով բանավիճողը սովորում է բացահայտել հիմնախնդիրներ, կենտրոնանալ հիմնական, առավել կարևոր խնդիրների վրա, զանազանել գլխավորը երկրորդականից: Քննադատական մտածողությունը հնարավորություն է տալիս օգտագործել բոլոր թույլատրելի միջոցները հիմնախնդիրը բացահայտելու, դրա օգնությամբ լավագույն լուծումներ գտնելու, համատեղելի փաստերը անհամատեղելիներից տարբերակելու, հակասությունները բացահայտելու, գործողությունների, գաղափարների և համոզմունքների հետևանքները գնահատելու համար: Միևնույն խնդիրը կողմ և դեմ տեսանկյունից վերլուծելու արդյունքում

3 Վերջինս խորհուրդ է տրվում անել բանավեճի որոշակի փորձ ձեռք բերելուց հետո:

ուսումնառումն բացահայտում է քննարկվող թեմայի ուժեղ և թույլ կողմերը, ընկալում հայեցակարգերն ու սովորում ապացուցել:

Շատ կարևոր է, որ բանավիճողն իր փաստարկների հետ մեկտեղ ներկայացնի նաև այն աղբյուրները, որոնցից օգտվել է, ինչը հնարավորություն կտա դասավանդողին գնահատել տարբեր աղբյուրներից օգտվելու և հետազոտություն իրականացնելու ուսումնառողի կարողությունները, ինչպես նաև կրթաթմրացնի վերջիններիս պատասխանատվությունը:

Բանավեճը նպաստում է նաև լսելու կարողության զարգացմանը: Սովորաբար սկսնակ բանավիճողները անտեսում են ընդդիմախոսի ելույթը՝ կենտրոնանալով հիմնականում սեփական ճառի վրա: Սակայն ընթացքում հասկանում են, որ բանավեճում հաջողության հասնելու համար կարևոր է ուշադրությամբ լսել և վերլուծել ընդդիմախոսի ելույթը, բացահատել դրա ուժեղ և թույլ կողմերը, ներկայացված դատողություններում առկա հակասությունները: Եթե կողմերը միմյանց չլսեն, ապա բանավեճ տեղի չի ունենա, քանզի յուրաքանչյուր բանախոս ուղղակիորեն կներկայացնի իր կողմից պատրաստած տնային նյութն առանց առարկությունների, հակափաստարկների և հերքումների: Լսելու ունակությունն օգնում է նաև հարցեր տալու փուլում, առանց ելույթն ընկալելու հակառակորդ թիմը չի կարող հարցեր ուղղել բանախոսին և կկորցնի առավելություններ ձեռք բերելու հնարավորությունը: Լսելու կարողությունը կարևոր է նաև հարցին ճիշտ պատասխանելու համար: Դա բացատրվում է նրանով, որ հաճախ բանախոսն առանց հարցը մինչև վերջ լսելու սկսում է խոսել և արդյունքում պատասխանը մնում է թերի:

Այստեղից կարող ենք եզրակացնել, որ հարցեր ձևակերպելու և դրանց հմտորեն պատասխանելու կարողությունը կարևոր նշանակություն ունի բանավեճի արդյունավետության համար: Հարցը տրամաբանական ձևերից մեկն է և հիմնվում է գիտելիքի որոշակի համակարգի վրա: Յուրաքանչյուր հարց ներառում է իր մեջ ելակետային տեղեկատվություն, որը համարվում է հարցի հիմքը կամ նախապայմանը, ինչպես նաև մատնացույց է անում տեղեկատվության պակասի և այն հետագայում լրացնելու ու ընդլայնելու անհրաժեշտության վրա:

Յուրաքանչյուր հարց նպատակ է հետապնդում ստանալ նոր տեղեկատվություն պատասխանի տեսքով: Հարց տալու համար բանավիճողին անհրաժեշտ է որոշակի պատկերացում ունենալ դատողության առարկայի վերաբերյալ, իսկ հարցին պատասխանելու համար՝ գիտելիք, ինչպես նաև հարցի բովանդակությունն ու բնույթը ստույգ հասկանալու կարողություն⁴:

Դիպուկ, գործուն և օգտակար հարցեր ձևակերպելու կարողությունը բանավիճողի կարևորագույն հմտություններից մեկն է:

Ճիշտ հարցադրումը հնարավորություն է տալիս հստակեցնել ընդդիմախոսի դիրքորոշումը, ստանալ լրացուցիչ տեղեկություն, ավելի լավ հաս-

4 Stiu Svetenko T.B. Путеводитель по дебатам. Учебное пособие для педагогов и учащихся. http://ru.idebate.org/sites/live/files/Svetenko_book.pdf (մուտք՝ 05.06.2016)

կանալ վերջինիս դիրքորոշումը քննարկվող հարցի վերաբերյալ, նվազեցնել դիմացինի փաստարկի նշանակությունը, գտնել հակասություններ ընդդիմախոսի դատողությունների տրամաբանական շղթայում, ուրվագծել հերքման ռազմավարական գիծը: Միննույն ժամանակ հիմնավորված և հստակ պատասխանն օգնում է ամրապնդել սեփական դիրքորոշումը, ուժեղացնել ներկայացված թեզի հիմնավորումը:

Թիմային աշխատանքի կատարումը բանավեճի հաջորդ կարևոր առանձնահատկությունն է: Բանավիճողները սովորում են համատեղ աշխատել, միմյանց հետ քննարկել, մեկը մյուսին լսել և մշակել փոխհամաձայնեցված դիրքորոշումներ:

Թիմային աշխատանքը կարևոր դեր է խաղում նաև բուն բանավեճի ընթացքում: Ունենալով շփման սահմանափակ հնարավորություն, նրանք պետք է կարողանան ներդաշնակ փոխազդել և համագործակցել, հասկանալ միմյանց և հայտնել միասնական կարծիք: Թիմի ներսում առկա հակասություններն ու անհամաձայնությունները բացասաբար են անդրադառնում ընդհանուր դիրքորոշում մշակելու և հաղթանակի հասնելու համար: Դասավանդողի համար հույժ կարևոր է կատարել դերերի ճիշտ բաշխում և ապահովել թիմի անդամների միջև առողջ աշխատանքային մթնոլորտ: Կարևոր է նաև իմանալ, որ յուրաքանչյուր հաջորդող ելույթ շաղկապում, լրացնում և խորացնում է նախորդ բանախոսի ելույթը: Այս տեսանկյունից թիմը, նրա ընդհանուր դիրքորոշումը ընկալվում են որպես մեկ միասնական ամբողջություն:

Բանավեճն օգնում է զարգացնել նաև ուսումնառուի կողմից ժամանակի կառավարման, նոր իրավիճակում արագ կողմնորոշվելու և միտքը հակիրճ և հստակ ձևակերպելու կարողությունները: Բանավեճի առանձնահատկություններից մեկը այն է, որ այն իրականացվում է ժամային որոշակի սահմաններում: Չնայած նրան, որ յուրաքանչյուր ձևաչափ ունի իր առանձնահատկությունները, ժամային առումով կարող ենք ներկայացնել հետևյալ ընդհանրացումները՝ կողմերի առաջին խոսակների ելույթները՝ առավելագույնը 8 րոպե, հաջորդ խոսակների ելույթները՝ 7-8 րոպե, յուրաքանչյուր ելույթից հետո հարց ու պատասխանի փուլը՝ 3 րոպե: Բանավիճողը պետք է այնպես հաշվարկի իր ժամանակը, որ կարողանա նախ հերքել ընդդիմախոսի դիրքորոշումը, այնուհետև ներկայացնել իր հակափաստարկները⁵: Ուսումնառուն պետք է հասկանա, որ ինքն ունի ելույթի ընդամենը մեկ հնարավորություն և իր խոսքը պետք է կառուցված լինի այնպես, որ ներկայացված և հիմնավորված լինեն վերջինիս փաստարկներն ու գաղափարները:

Հաճախ ելույթի ընթացքում, ելնելով ընդդիմախոս թիմի դիրքորոշումից, բերված փաստարկներից, հիմնավորումներից, հնչեցված հարցերից, առաջանում է անհրաժեշտություն վերաձևակերպելու միտքը, օգտագործելու

5 Բրիտանական ձևաչափում այդ նույն ժամանակահատվածում անհրաժեշտ է նաև պատասխանել հարցերին:

նոր տվյալներ, առաջ քաշելու նոր գաղափարներ: Այստեղ նրան օգնության են գալիս արագ կողմնորոշվելու կարողությունը, մտքի ձկունությունը և փաստարկելու հմտությունները:

Բանավիճողի համար ոչ պակաս կարևորություն ունի նաև հրապարակային ելույթ ունենալու և մարդկանց իր կողմը գրավելու կարողությունը: Դեյլ Քարնեգին իր «Ինչպես ազդել մարդկանց վրա խոսքի միջոցով» գրքում նշում է. «Մեր մասին դատում են այն բանի հիման վրա, թե մենք ինչ ենք անում, ինչ տեսք ունենք, ինչ ենք ասում և ինչպես ենք ասում»⁶: Բանավեճը լավագույն միջոցներից է զարգացնելու հռետորական կարողությունները: Սակայն չպետք է մոռանալ, որ բանավեճի գլխավոր նպատակներն են գիտելիքի խորացումը, տրամաբանված և հիմնավորված փաստարկումներ, դատողություններ ու եզրահանգումներ անելու կարողությունների (քննադատական և ստեղծագործական մտածելակերպի) զարգացումը: Դասավանդողը պետք է խուսափի միայն արտաքին տեսքն ու ներկայացման ռժր գնահատելուց: Սա գնահատման ժամանակ ամենահաճախ հանդիպող սխալներից մեկն է:

Բանավեճի գնահատման համար մշակվում է հատուկ ձևաչափ, որտեղ գնահատողը նշումներ է անում յուրաքանչյուր բանախոսի ելույթի, այն է՝ ներկայացված փաստարկների, դրանց հիմնավորումների, հնչեցրած հարցերի և պատասխանների վերաբերյալ: Բանավեճի ավարտին «դատավորները» (գնահատողները), առանց որևէ քննադատության, տալիս են իրենց մեկնաբանությունները ելույթների վերաբերյալ:

Ըստ էության բանավեճի մեթոդի կիրառման ընթացքում գնահատումը կատարում է երեք կարևոր գործառույթ: Ամենից առաջ գնահատումն անհրաժեշտ է, որպեսզի ուսումնառողները ձգտեն սովորելու (գնահատում ուսումնառելու համար): Այնուհետև դասավանդողը գնահատում է այն ամենը, ինչ սովորել և կատարել է ուսումնառուն (ուսումնառության գնահատում): Վերջապես, գնահատումը օգնում է սովորել (գնահատումը որպես ուսումնառության միջոց):

Այս ուսումնասիրությունում ցանկանում ենք հատուկ ուշադրություն դարձնել գնահատման վերջին գործառույթի վրա: Գնահատումը կարող է ուսուցանող մեծ ուժ դառնալ ձիշտ կիրառման դեպքում: Փորձը ցույց է տալիս, որ այն դեպքերում, երբ գնահատողների դերում հանդես են գալիս ուսումնառուները, և իրենք էլ գնահատում ու մեկնաբանում են բանավեճի արդյունքները, վերջիններս էլ ավելի լավ են պատկերացնում բանավեճի բուն իմաստը, փաստարկների կարևորությունը և նրանց կառուցվածքը: Սովորաբար, դատավորների դերում հանդես եկած ուսումնառուները դառնում են հմուտ բանավիճողներ:

Մեթոդը ձիշտ կիրառելու համար շատ կարևոր է, որ դատավորներն ու բանավիճողները հասկանան, թե ում են հասցեագրած բանախոսների

6 Տե՛ս Дейл Карнеги Как выработать уверенность в себе и влиять на людей, выступая публично. СЛК: 1997, էջ 107:

Ելույթները, այսինքն՝ փաստարկներն ու հակափաստարկները: Բոլոր կողմերին անհրաժեշտ է բացատրել, որ բանավեճը կողմ և դեմ թիմերի միջև ընթացող վեճը կամ երկխոսությունը չէ: Բանավեճի բուն իմաստն է երրորդ կողմին (դատավորներին) համոզել ընդունելու տվյալ, այլ ոչ թե ընդդիմախոս թիմի դիքորոշումը: Այդ իսկ պատճառով, ելույթները պետք է հասցեագրվեն դատավորներին, այլ ոչ թե հակառակորդ թիմի անդամներին: Դատավորներն էլ իրենց հերթին պետք է մի կողմ դնեն իրենց անձնական համոզմունքներն ու տեսակետերը և չեզոք դիրքերից գնահատեն ներկայացված փաստարկները՝ առանձնացնելով հիմնավորված և համոզիչ ձևով փաստարկված ելույթները:

Բանավեճի իմաստն ու կարևորությունը ուսումնառողների մոտ միանգամից չի ձևավորվում, դրա ընկալումն առաջ է գալիս բանավիճելու որոշակի փորձ ձեռք բերելուց հետո: Այդ իսկ պատճառով մեթոդի մեկնագրայն կիրառումը չի կարող հանգեցնել հաջողության, անհրաժեշտ է այն դարձնել դասավանդման մշակույթի անբաժանելի մաս:

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕБАТА КАК МЕТОДА ОБУЧЕНИЯ**Нуне Джомардян**

*Руководитель Центра международных связей и исследований
Международного университета Евразия,
заместитель заведующего юридической кафедры*

В статье представлены преимущества дебатов как метода обучения, который позволяет учащимся приобрести не только глубокие и всесторонние знания о предмете, но и непосредственно («здесь и сейчас») применить эти знания. По мнению автора, дебаты помогают формировать активную гражданскую позицию, быть честным, проявлять уважение и терпимость. Метод рассматривает обучение как процесс развития знаний, умений, навыков и личностных качеств учащегося, где преподаватель выступает в качестве руководителя этого процесса.

Ключевые слова: дебаты, метод обучения, знание, критическое мышление, аргумент, работа в группе, оценка (судейство).

MAIN FEATURES OF DEBATE AS A TEACHING METHOD**Nune Jomardyan**

*Head of International Relations and Research Center,
Deputy Head of Law Department at Eurasia International University*

The article presents the advantages of debate as a teaching method that allows the learner to acquire not only deep and comprehensive knowledge about the subject, but also to apply this knowledge directly (“here and now”). According to the author, the debate helps to create active civil position, to be honest, show respect and tolerance. The method considers teaching as a process of knowledge, abilities, skills and personal attributes of the learner’s development process where the teacher is speaking as the head of this process.

Key words: debate, teaching method, knowledge, critical thinking, argument, teamwork, evaluation.

ՑՈՒՑԱԴՐԱԿԱՆ ՏԻՊԻ ԱՆՁԻ ՊԱՀԱՆՋՄՈՒՆՔՆԵՐԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Աննա Առաքելյան

Խ. Աբովյանի անվան հայկական պեդագոգական մանկավարժական համալսարանի և Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս, հոգեբանական գիտությունների թեկնածու

Հոդվածում ներկայացված են 2-րդ կուրսի ուսանողների հետ իրականացրած գիտափորձի արդյունքները: Հոդվածում ներկայացված են հիմնական պահանջմունքների և անձի ցուցադրական տիպի համահարաբերակցման արդյունքները, վերլուծված են փոխհարաբերության դրսևորման առանձնահատկությունները: Հետազոտության արդյունքները ցույց են տվել, որ փոխհարաբերության դրսևորման առանձնահատկություններում որոշիչ դեր ունեն նաև մասնագիտության բնութագրերը:

Հիմնաբառեր. հիմնական պահանջմունքներ, ցուցադրական տիպ, պահանջմունքների և անձնային հատկությունների համահարաբերակցություն, բնավորության շեշտվածություն:

Անձնային հատկությունների և հիմնական պահանջմունքների համահարաբերակցման առանձնահատկությունների համակարգային հետազոտության շրջանակում մեր կողմից ուսումնասիրվել է նաև շեշտված անձանց պահանջմունքային համակարգի դրսևորման առանձնահատկությունները:

Բնավորության գծերի աններդաշնակ զարգացման խնդիրը խորքայնությամբ ուսումնասիրվել է Կ. Լեոնհարդի և Ա. Լիչկոյի կողմից: Գերմանացի հոգեբան, հոգեբույժ Կ. Լեոնհարդի կողմից է ներմուծվել «բնավորության շեշտվածություն» հասկացությունը: Շեշտվածությունը պաթոլոգիա չէ, այլ համարվում է նորմայի ծայրահեղ դրսևորում, որոնց ժամանակ բնավորու-

թյան առանձին գծեր չափազանց ընդգծված են: Վերջինս պայմանավորում է որոշակի ազդեցությունների նկատմամբ անձի բարձր խոցելիություն, հանդես գալիս սոցիալական ադապտացիայի խաթարման գործոններից մեկը: Կ. Լեոնհարդը տվել է շեշտված անձանց տիպերի դասակարգում և նկարագրություն, իսկ Լիչկոն, ուսումնասիրելով բնավորության շեշտվածությունների առաջացման պատճառներն ու պայմանները, նկարագրել է դեռահասների բնավորության շեշտվածության 11 տիպեր:

Հետազոտության խնդիրներից է եղել բացահայտել անվտանգության, սոցիալական, ընդունված լինելու և ինքնադրսևորման պահանջումներն ընդունող դրսևորման առանձնահատկությունները բնավորության շեշտվածության ցուցադրական տիպի մոտ: Ցուցադրական տիպի մարդն աչքի է ընկնում վարքի ցուցադրականությամբ, շարժունությամբ, շփումներ հաստատելու հեշտությամբ: Հակված է ֆանտազիաների, կեղծավորության և ստախտության՝ ուղղված իր անձի գերերանգավորմանը, դերասանականությանը: Այս տիպի մոտ արտահայտված է լիդերության ձգտումը, իշխանության ծարավը, եսակենտրոնությունը, ընդունման, գովասանքի արժանանալու արտահայտված պահանջումները, հիացումներ, հուզակցման, զարմանքի ծարավը: Ընկերության ձգտումը սովորաբար կապված է իրեն լիդեր զգալու, բացառիկ դիրք գրավելու հետ: Երբեմն կարող է նյարդայնացնել իր ինքնավստահությամբ և բարձր հավակնություններով: Պարբերաբար հրահրում է կոնֆլիկտներ: Կարող է ուրիշների ուշադրությունը գրավել մտածողության և արարքների արտասովորությամբ¹:

Հետազոտության ընտրակազմում ընգրկված են եղել Խ. Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ-ի 2-րդ կուրսի 139 ուսանողներ: Օգտագործել ենք Լեոնհարդ-Շմիշելի հարցարանը², որը նախատեսված է շեշտված անձանց 10 տիպերի (ցուցադրական, խրվող, մանրախնդիր, դյուրագրգիռ, հիպերտիմ, դիստիմիկ, տագնապային, էկզալտիվ, հուզական, ցիկլոտոմ) արտահայտվածության մակարդակի ախտորոշման համար: Տվյալների վերլուծության արդյունքում 15-19 միավորի դեպքում ախտորոշվում է բնավորության տվյալ տիպի շեշտվածության միտում, իսկ 19-24 միավորի դեպքում բնավորության գիծը համարվում է շեշտված: Պահանջումներային համակարգի ուսումնասիրության նպատակով օգտագործել ենք «Հիմնային պահանջումներն արձարարվածության աստիճանի ախտորոշման մեթոդիկան»³: Պահանջումներն և բնավորության ցուցադրական տիպի փոխհարաբերության առանձնահատկությունները բացահայտելու նպատակով կիրառել է Սպիրմենի կարգային համահարաբերակցության տեխնիկան: Հետազոտական ընտրակազմի յուրաքանչյուր խմբում շեշտված տիպերի և պահանջումներն և համահարաբերակցման արդյունքում առանձնացվել են նշանակալի

1 Տե՛ս Смирнов А. Г. Практикум по общей психологии. М.: Изд-во Института психотерапии, 2005, էջ 174-175:

2 Տե՛ս Смирнов А. Г. Практикум по общей психологии. М.: Изд-во Института психотерапии, 2005, էջ 169-178:

3 Տե՛ս Столяренко Л. Д. Основы психологии. Практикум, Ростов н/Д, Феникс, 2006, էջ 421-423:

ցուցանիշները՝ հաշվի առնելով թույլատրելի սխալների տարբեր հավանականությունների համար հարաբերակցության գործակիցների ծայրագույն նշանակությունները⁴:

Փորձարարական բոլոր խմբերում ցուցադրական տիպի և մարդկանց հետ ջերմ հարաբերություններ հաստատելու ցանկության միջև արտահայտված բացասական կապերը վկայում են, որ մարդկանց հետ ջերմ հարաբերություններ հաստատելու ցանկության դրսևորման մակարդակը պայմանավորվում է նաև ցուցադրականության արտահայտվածության մակարդակով: Ցուցադրականության շեշտվածության պարագայում մարդկանց հետ ջերմ հարաբերություններ հաստատելու ցանկությունը վարքի մոտիվացիայում ակտուալ չէ:

Ենթադրվում էր, որ դրական նշանակալի հարաբերակցություն պիտի արտահայտվեր ցուցադրական տիպի և ճանաչման, հարգանքի հասնելու ձգտման միջև: Ընդունված է համարել, որ ճանաչված լինելու ձգտումը ցուցադրական տիպին բնորոշ դրդապատճառներից մեկն է, հենց վերջինում է կայանում ցուցադրական տիպի բնութագրական առանձնահատկությունը⁵: Սակայն փորձարարական ոչ մի խմբում նշանակալի հարաբերակցություն չի բացահայտվել: Սա կարելի է բացատրվել այն հանգամանքով, որ մարդկանց վարքի դրդապատճառների հիմքում ընկած ճանաչված և ընդունված լինելու ձգտումը ենթակա է նշանակալի անհատական տատանումների:

Հարաբերակցային կապերի վերլուծությունը թույլ է տվել նկատել, որ մասնագիտության բնութագրերը որոշակիորեն արտահայտվել են ցուցադրական տիպերի ընդունված լինելու, ինքնադրսևորման պահանջումների առանձնահատկություններում: Օտար լեզուների խմբում ցուցադրական տիպի և ազդեցիկության կարգավիճակ ունենալու ցանկության միջև արտահայտված դրական կապը ($r=0.366$, երբ $p \leq 0.01$), թույլ է տալիս ենթադրել, որ ազդեցիկության կարգավիճակ ունենալու ցանկության դրսևորման մակարդակը պայմանավորված է նաև ցուցադրական տիպի գծերի արտահայտվածության մակարդակով: Հավանաբար սա է պատճառը, որ այս խմբում համանման դրական կապ է բացահայտվել ցուցադրական տիպի և անվտանգության պահանջումների խումբը ներկայացնող դիրքն ամրապնդելու ցանկության միջև ($r=0.283$, երբ $p \leq 0.05$): Քանի որ այս մասնագիտության մեջ գործունեության բնույթը կապված է հաղորդակցման գործընթացի, լեզվական ընդունակությունների դրսևորման հետ, ապա ցուցադրականության շեշտվածության դեպքում ցայտուն արտահայտվում է հաղորդակցման ներգործման գործառնայթը, խոսքի կամք արտահայտող կողմը, որպեսզի լսողը ենթարկվի խոսողի մտադրությանը: Վերջինս ցուցադրական գծերի ընդգծվածության պարագայում պայմանավորում է այս պահանջումների դրսևորման ակտուալ մակարդակը, քանի որ այս դեպքում մեծանում է հանգամանքների, այլ մարդկանց վրա ազդեցության հնարավորությունը:

4 Տե՛ս Немов Р.С. Психология кн.3.: Психодиагностика. М. Изд. Центр ВЛАДОС, 2007, էջ 581:

5 Տե՛ս Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров.- Самара: Издательский Дом Бахрах-М, 2007, էջ 375:

Ցուցադրական տիպի և դիրքն ամրապնդելու ցանկության միջև արտահայտված կապը կարելի է բացատրել նաև այն հանգամանքով, որ դիրք զբաղեցնելն ինքնաիրացման, ընդունակությունների դրսևորման հնարավորություն է տալիս: Այս դեպքում սոցիալական դիրքի բարձրացումն ընկալվում է ոչ միայն որպես անվտանգության երաշխիք, այլև լիազորությունների աղբյուր, որը գերակայություն ունենալու, այլ մարդկանց կողմից ընդունված լինելու հնարավորություն կտա: Ամենայն հավանականությամբ, անվտանգության պահանջմունքի նման դրսևորումն իր մեջ կրում է նաև ճանաչված և ընդունված լինելու պահանջմունքի բաղադրիչներ՝ դառնալով ավելի բարդ պահանջմունք: Մաթեմատիկայի բաժնի ուսանողների մոտ դրական կապ է արտահայտվել այս տիպի և վարպետության, կոմպետենտության մակարդակի բարձրացման ցանկության միջև ($r=0.409$, երբ $p \leq 0.05$): Ցուցադրականության շեշտվածությունն այս դեպքում պայմանավորել է ընդունված լինելու պահանջմունքային խմբում վարպետության, կոմպետենտության մակարդակը բարձրացնելու ցանկությունը, որովհետև մաթեմատիկներին բնութագրական է գործունեության մեջ ընկղմվելու և նվիրում պահանջող գործով զբաղվելու ձգտումը: Այն կարող է ուղղված լինել ցուցադրական տիպի՝ տպավորություն գործելու, ուշադրություն գրավելու, անկրկնելի և յուրատիպ երևալու ձգտումների իրացմանը: Պետք է ենթադրել, որ մաթեմատիկական ընդունակությունների զարգացման և մասնագիտական ուղղվածության բարձր մակարդակի պարագայում իմացական մոտիվացիայում առանցքային դեր ունի վարպետության, կոմպետենտության մակարդակի բարձրացման ցանկությունը: Երաժիշտների խմբում գրանցված համահարաբերակցման ցուցանիշը ցույց է տալիս, որ նորին, անհայտին ձգտման դրսևորման մակարդակը պայմանավորված է նաև ցուցադրականության արտահայտվածության մակարդակով ($r=0.347$, երբ $p \leq 0,05$): Մասնագիտական այս 2 խմբերում նույն բովանդակությունն արտահայտող ցուցանիշների դրսևորումը պայմանավորվել է նաև այն հանգամանքով, որ երաժշտական և մաթեմատիկական ընդունակությունների ցուցանիշները գրեթե նույն են, գործունեության այս 2 տեսակներն էլ մանրակրկիտ տարրերի ներդաշնակության վրա են կառուցվում, մի դեպքում թվային հարաբերություններ են, մյուսում՝ չափային: Պետք է ենթադրել, որ վերջինս, արտահայտելով մասնագիտական գործունեության մեջ ընկղմվածության բարձր մակարդակը, որոշիչ է նաև իմացական մոտիվացիայի ձևավորման գործընթացում: Այս դեպքում իմացական և ընդունված, ճանաչված լինելու մոտիվացիաները կարծես թե միահյուսվում են: Արդյունքները վկայում են, որ ցուցադրականության շեշտվածության դեպքում իմացական մոտիվացիան, գործունեության ուղղվածության և արդյունավետության ցուցանիշ լինելով, ուղղված է նաև անձի ճանաչված լինելու պահանջմունքի բավարարմանը:

Հետազոտական ընտրանիներում ցուցադրական տիպի և ճանաչված, ընդունված լինելու ցանկության տարբեր դրսևորումների միջև արտա-

հայտված կապերը վկայում են, որ այս տիպի սահմաններում ևս վարքի մոտիվացիաների տարբերություններ կան: Ցուցադրական տիպի որոշ անձինք իսկապես ձգտում են միայն ճանաչման ձեռքբերման, բայց վարքի մոտիվացիայում կարող են առանցքային լինել տարբեր ցանկություններ: Հավանաբար այս դեպքում արտահայտվել է նաև այն հանգամանքը, որ ցուցադրական տիպի անձինք հաճախ իրենցից գոհ են լինում առանց նկատելի պատճառների՝ ցուցադրելով հեղինակություն, որին օբյեկտիվորեն ամենին էլ չեն տիրապետում:

Այսինքն՝ հիստերոիդների վարքում ընդհանուր առմամբ ճանաչված և ընդունված լինելու պահանջմունքն արտահայտվածության մակարդակով այնպիսին է, ինչպես մարդկանց մեծամասնության մոտ, պարզապես այդպիսի տպավորություն է ստեղծվում: Շատ հաճախ հիստերոիդների հենց ուշադրության կենտրոնում գտնվելու պահանջմունքն է ընդունվում որպես ճանաչված լինելու ծարավ ⁶:

Արդյունքների համադրումից պարզ է դառնում, որ

1. Ցուցադրական տիպի մոտ սոցիալական պահանջմունքները թույլ արտահայտվածություն ունեն, գտնվում են բավարարվածության գոտում: Այս խումբը ներկայացնող պահանջմունքների հետ հիմնականում բացասական կապեր են արտահայտվել:
2. Շեշտվածության տիպի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ պահանջմունքային բաղադրիչները դրդապատճառային համակարգում այլ նշանակություն են ստանում:
3. Ցուցադրական տիպի և պահանջմունքային համակարգի տարբեր բաղադրիչների համահարաբերակցության դրսևորումները պայմանավորվում են ինչպես տվյալ փորձարարական խմբի առանձնահատկություններով, այնպես էլ մասնագիտության բնութագրերով:
4. Պահանջմունքային խմբերի տարբեր բաղադրիչների և հատկությունների միջև արձանագրված նշանակալի կապերի ռանգավորման ուսումնասիրությունից պարզվել է, որ գործունեության մեջ և միջանձնային հարաբերություններում պահանջմունքային հիմնական խմբերի տարբեր բաղադրիչների դրսևորման մեխանիզմներում առավել կարևորվող հատկություններից մեկը ցուցադրականությունն է:

6 Տե՛ս Психология и психоанализ характера. Хрестоматия по психологии и типологии характеров.- Самара: Издательский Дом Бахрах-М, 2007. Էջ 376:

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ ДЕМОНСТРАТИВНОГО ТИПА

Анна Аракелян

*Преподаватель Армянского Государственного педагогического университета
имени Х. Абовяна и Международного университета Евразия,
кандидат психологических наук*

В статье представлены результаты экспериментов со студентами 2-ого курса. В статье представлены результаты корреляции основных потребностей и акцентуации личности демонстративного типа, проанализированы особенности проявления взаимоотношений. Результаты исследования показывали, что в проявлении особенностей взаимоотношений определенную роль играют профессиональные характеристики.

Ключевые слова: основные потребности, демонстративный тип, корреляция потребностей и личностных свойств, акцентуация характера.

THE PECULIARITIES OF NEEDS MANIFESTATION OF THE DEMON- STRATIVE PERSON

Anna Araqelyan

*Lecturer at Armenian State Pedagogical University after
Kh. Abovyan and Eurasia International University,
Ph.D. in Psychology*

The article presents the results of an experiment conducted with the students of the 2nd year. The article presents the correlation results of basic needs and demonstration type of personality; peculiarities of relationship demonstration are analyzed. The experiment results have shown that the profession characteristics also play a decisive role in the peculiarities of relationship demonstration.

Key words: basic needs, demonstrative type, correlation of needs and personal features, the emphasis of the character.

ԲԱՆԲԵՐ

Տպարանակ՝ 100 օրինակ
Տպագրված է «Էդիթ Պրինտ» հրատարակչության տպարանում:

ԷԴԻԹ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Թումանյան 12
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

EDIT PRINT
12 Toumanyanyan str., Yerevan
Tel.: (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am